

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE - SURIYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ 2002–2007

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET AKBABA

İSTANBUL–2009

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE - SURIYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ 2002–2007

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET AKBABA

DANIŞMAN: YRD. DOÇ.DR. İ. MURAT BOZKURT

İSTANBUL–2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET/ABSTRACT.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
EKLER LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SURIYE HAKKINDA GENEL BİLGİLER, SURIYE’NİN EKONOMİK YAPISI VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLERİ

1. SURIYE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1 Ülke Kimliği.....	4
1.2 Coğrafi konum ve iklim.....	5
1.3 Nüfusu ve Etnik yapısı.....	8
1.3.1 Nüfus miktarı ve Yapısı.....	8
1.3.2 Çalışma ve İşgücü Yapısı.....	11
1.3.3 Dini ve Etnik Yapısı.....	13
1.4 Eğitim durumu.....	17
1.5 Siyasi Tarihi.....	18

2. SURIYE’NİN EKONOMİK YAPISI

2.1 Suriye Ekonomisinin yapısı.....	26
2.2 Sektörler İtibariyle Suriye Ekonomisi.....	32
2.2.1 Tarım ve Hayvancılık.....	32
2.2.2 Petrol, Doğalgaz ve Enerji.....	39
2.2.3 Sanayi.....	46
2.2.4 Alt Yapı ve İnşaat.....	50
2.2.5 Bankacılık.....	51
2.3 Suriye’nin Dış Ticareti.....	54
2.3.1 İthalat.....	55
2.3.1.1 Başlıca Maddelere göre İthalat.....	56
2.3.1.2 Başlıca İthalat Yapılan Ülkeler.....	57
2.3.2 İhracat	58
2.3.2.1 Başlıca Maddelere göre İhracat.....	58
2.3.2.2 Başlıca İhracat yapılan Ülkeler.....	59

3.ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA SURIYE

3.1 Suriye-AB İlişkiler.....	60
3.2 Suriye-ABD ve İsrail İlişkileri.....	68
3.3 Suriye-Rusya İlişkileri.....	72
3.4 Suriye-Arap Ülkeleri İlişkileri	74

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

4.TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

4.1 Ekonomik İlişkilerin Genel Durumu.....	79
4.2 Beşşar Öncesi Ekonomik ilişkiler.....	81
4.3 Beşşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkileri.....	83
4.4 İkili Anlaşmalar ve Protokoller	92
4.5 Türkiye-Suriye Arasında yapılan Dış Ticaret.....	96
4.5.1 Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye'ye İhracat.....	99
4.5.2 Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye'den İthalat.....	101
4.6 Türkiye-Suriye Arasındaki Sınır Ticareti.....	100

5. SEKTÖRLER İTİBARIYLA TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLER

5.1 Petrol, Doğal Gaz ve Elektrik Enerjisi.....	102
5.2. Tarım(Organik Tarım) ve Hayvancılık.....	105
5.3 Turizm.....	108
5.4 Ulaştırma (Karayolları, Demiryolları, Havayolları, Denizyolları).....	110
5.5 Altyapı ve İnşaat.....	115
5.6 Bankacılık.....	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YAŞANAN SORUNLAR VE DEĞERLENDİRME

6. TÜRKİYE SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK SORUNLAR

6.1 Hatay Sorunu	118
6.2 Terör Meselesi	122
6.3 Su Sorunu ve GAP.....	127
6.1.3.1 Fırat ve Dicle Nehri.....	129
6.1.3.2 Asi Nehri.....	134
6.1.3.3.GAP.....	137

SONUÇ.....145

EKLER.....148

KAYNAKÇA.....159

ÖZET

Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler Soğuk Savaş yıllarında gerek siyasi çatışmalar gerekse farklı kutuplara olan yakınlıklar nedeniyle istenilen düzeyde olmamıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler 1990'lı yıllarda Suriye'nin serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmesiyle birlikte canlanmaya başlamıştır. Bu süreçte Suriye Hükümeti, dışa açılım ve yatırımların teşvik edilmesi, özel sektöre daha büyük önem verilmesi, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, bankacılık, borsa ve kur politikaları konularında çalışmalar yapmaktadır. Suriye ile olan dış ticaretimiz, iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikler başta olmak üzere Suriye'nin uyguladığı kotalar ve gümrüklerden olumsuz etkilenmesine rağmen, son yıllarda sürekli yükselen bir eğilim izleyerek önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Hafız Esad'ın 2000 yılında ölmesinin ardından başa geçen oğlu Beşşar Esad Suriye'de yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Beşşar Esad'ın ifadesiyle babasıyla arasında herhangi bir fark olmamasına rağmen kendisi çağın gereklerine göre hareket ettiğini iddia etmektedir. Nitekim Beşşar Esad ile birlikte Suriye yüzünü daha çok Batı'ya dönmüştür. Türkiye ve Suriye arasında Özellikle Hatay Sorunu, Su Sorunu ve Suriye'nin PKK'ya desteği nedeniyle gergin bir süreç izleyen Türkiye-Suriye Siyasi ve Ekonomik ilişkileri son dönemde iyileşme sürecine girmiştir. Bölgede yaşanan gelişmeler iki ülkeyi dostluk çerçevesinde iyi ilişkiler kurmaya mecbur bırakmıştır. Coğrafi yakınlık ve iki ülke toplumu arasında var olan derin tarihi ilişkiler, ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

ABSTRACT

Economic and commercial relations between Turkey and Syria during the Cold War couldn't be in desired level due to proximity of different poles or political conflicts. Economic relations between two countries in 1990s began to revive with the process of transition of Syria's economic attachment to the free market economy. In the process the Government of Syria is working on the subjects such as opening to outside stimulation to investments, giving greater importance to the private sector withdrawing of foreign capital into the country, banking, stocking and exchanging policies. Our trade with Syria has made significant progress by following continuously rising trend despite being negatively affected due to quota and customs of Syria's implementation. Beşşar Esad who began to administer after Hafız Esad died in 2000 represents a new beginning era in Syria. Beşşar Esad claims that he acts according to age needed although there is no difference between he and his father. However Syria turned their face to the West with the statement of Beşşar Esad. Economic and political relations between Turkey and Syria following tense process because of especially Hatay problem, water problem and Syria's support to PKK has begun the healing process recently. Developments in the region forced two countries to establish good relationship. Geographical proximity and deep historical relations between two countries plays an important role in the development of commercial relations.

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Suriye'nin Nüfusu.....	9
Tablo 2: Suriye'nin Nüfus Dinamikleri.....	9
Tablo 3: Suriye'de Yıllar İtibariyle Nüfus Yoğunluğu.....	11
Tablo 4: Suriye'de Ekonomik Aktiviteye Göre İşgücü Dağılımı (2004).....	12
Tablo 5: Ekonomik Göstergeler (2002–2007)	31
Tablo 6: Suriye'de Başlıca Ürünlerin Üretimi, Ekili Alanı ve Verimliliği	34
Tablo 7: Suriye'nin Canlı Hayvan Üretimi (Baş)	39
Tablo 8: Suriye'nin Hayvansal Ürünler Üretimi (Mt).....	39
Tablo 9: Suriye'de Petrol İstatistikleri ('000 varil/Günlük)	40
Tablo 10: Doğalgaz Üretim ve Tüketim (Milyar ft3)	44
Tablo 11: Suriye'de Elektrik Üretimi ve Tüketim.....	46
Tablo 12: Başlıca Maddelerin Üretim İndeksleri (Kamu Sektörü)	48
Tablo 13: Suriye'de Gümrük Tarife oranları	56
Tablo 14: Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye İthalatı 2007 (1.000 \$)	57
Tablo 15: İthalat yaptığı ilk 10 ülke ve Türkiye'nin payı 2007 (1000 \$).....	60
Tablo 16: Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye İhracatı 2007 (1.000 \$)	61
Tablo 17: İhracat yaptığı ilk 10 ülke ve Türkiye'nin Payı 2007 (\$).....	62
Tablo 18: Yıllar İtibariyle Türkiye-Suriye Ticaret. (1000\$).....	97
Tablo 19: Suriye'ye En Çok İhracatı Yapılan 10 Madde 2007 (1000 \$)	98
Tablo 20: Suriye'den En Çok İthalatı Yapılan 10 Madde 2007 (1000 \$)	99
Tablo 21: Türkiye ve Suriye Arasındaki Sınır kapıları	101

Tablo 22: Suriye'den Sınır Ticareti Kapsamında İthalat (1999)	107
Tablo 23: Suriye'den Sınır Ticareti Kapsamında İhracat (1999)	108
Tablo 24: Suriye'den Ham petrol Alımı	105
Tablo 25: Yıllar itibariyle Suriye'den Ülkemize Gelen Turist Sayısı	110
Tablo 26: Türkiye'ye ve Türkiye Üzerinden Taşıma yapan Suriye araçları	111
Tablo 27: Suriye'ye İhraç taşıma Yapan araçlarımız	111
Tablo 28: Fırat-Dicle Üzerinde ülkelerin ölçüm Merkezleri	133
Tablo 29: Fırat-Dicle Havzasında Su Sorunu Matrisi	134
Tablo 30: GAP'ta Dış Kredi Kullanılan Projeler	140
Tablo 31: GAP'ta Dış kaynaklı Hibe Kullanılan Projeler	141
Tablo 32: GAP'ın Hidroelektrik Getirisi	143

EKLER LİSTESİ

	Sayfa No
EK 1: 2007 Yılı Suriye'nin İhracatında İlk 20 Madde.....	148
EK 2: 2007 Yılı Suriye'nin İthalatında İlk 20 Madde.....	149
EK 3: Suriye'nin İhracatında İlk 20 Ülke ve Türkiye'nin Payı (2007 yılı).....	150
EK 4: Suriye'nin İthalatında İlk 20 Ülke ve Türkiye'nin payı (2007 yılı).....	151
EK 5: Türkiye'nin Suriye'ye İhracatı 2005–2006 (1000 \$).....	152
EK 6: Türkiye'nin Suriye'den İthalatı 2005–2006 (1000 \$).....	154
EK 7: Suriye'nin Hükümet Üyeleri.....	156

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFESD	Arap Ülkeleri Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu
A.g.e	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AMF	Arap Ülkeleri Para Fonu
BOD	Büyük Orta Doğu
BODP	Büyük Orta Doğu Projesi
CAEU	Arap Ülkeleri Ekonomik Anlaşmalar Konseyi
CCC	Gümrük İşbirliği Konseyi
Çev.	Çeviren
ESDF	Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu
ESCWA	Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
FAO	Tarım ve Gıda Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
Haz.	Yayına Hazırlayan
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
ICC	Milletlerarası Ticaret Odası
ICRM	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği
IDB	İslam Kalkınma Bankası
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IFC	Uluslararası Finansman Kurumu
IFRCS	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Toplulukları Federasyonu
IHO	Uluslararası Hidrografi Örgütü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü

Intelsat	Uluslararası Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü
Interpol	Uluslararası Polis Teşkilatı
IOC	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
ISO	Uluslararası Standartlar Örgütü
ITU	Uluslararası Haberleşme Birliği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OTK	Ortak Teknik Komite
OAPEC	Arap Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
OIC	İslam Konferansı Örgütü
SEBC	Suriye Avrupa İş Merkezi
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
UN	Birleşmiş Milletler
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNESCO	Eğitim-Bilim ve Kültür Örgütü
UNIDO	Endüstriyel Kalkınma Örgütü
UNRWA	BM Filistin Mültecileri Yardım Komisyonu
UPU	Dünya Posta Birliği
WFTU	Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WMO	Dünya Meteoroloji Örgütü
WToO	Dünya Turizm Örgütü

GİRİŞ

Bu çalışmamın amacı Suriye'nin ekonomisi, ticari yapısı ve ticari ilişkileri başta olmak üzere, Suriye ekonomisini anlamak ticari faaliyetler açısından önem taşıyan sosyal, kültürel, coğrafi ve sosyo-ekonomik konularda mevcut durum ve gelişmeleri ortaya koymak, aynı zamanda Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkilerindeki gelişmeler hakkında bilgi vermektir. Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusudur. İki ülke tarihi, kültürel ve sosyal bağlara sahiptir. 20 Ekim 1998'de Adana Protokolü'nün imzalanmasından sonra Türkiye-Suriye ilişkileri karşılıklı saygı ve iyi komşuluk ilkeleri temelinde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinde sağlanan ilerleme, Orta Doğu'da eksikliği derinden hissedilen diyalog ortamının tesis edilmesi halinde, ikili sorunların ne denli hızlı ve barışçı şekilde aşılabildiğini göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir. 1998 yılı içinde başlayan yakınlaşmaya Irak Savaşı olasılığının ortaya çıkması yeni bir boyut daha kazandırmış ve ilişkiler 2003 yılı içerisinde daha hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Suriye ve Türkiye arasında, son dönemde, siyasi ilişkilerin gelişmesine paralel olarak başta ticaret olmak üzere, kültür, turizm, güvenlik, gümrük, ulaştırma, tarım gibi birçok alanda ortak projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Ocak 2007 itibarıyla Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi son dönemde ikili ilişkilerde elde edilen önemli bir kazanım olmuştur.

Son yıllarda artan karşılıklı üst düzeyli ziyaretler de ilişkilerin gelişim sürecinde belirleyici olmaktadır. Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın 2004'te ülkemizi ziyareti ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 2005'te Suriye'ye ziyarette bulunmuştur. 2005'ten günümüze kadar Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde ziyaretler devam etmiş, son olarak, Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın, Orta Doğu turu kapsamında 6-7 Ekim 2007 tarihlerinde Suriye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyareti müteakiben Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad 16-19 Ekim 2007 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, "Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı" iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Mutabakat Zaptı'nda, "Siyasi ve Güvenlik", "Ekonomi" ile "Enerji ve Su" başlıkları altında, yürütülen ve gerçekleştirilebilecek projelere dair karşılıklı

atılacak adımlara yer verilmiştir. Bu çerçevede, terörle mücadelede işbirliğinin sürdürülmesi, Serbest Ticaret Anlaşması'ndan da istifadeyle karşılıklı yatırımların arttırılması, mevcut sınır kapılarının iyileştirilmesi ve yenilerinin açılması, Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ne yönelik çalışmaların hızlandırılması, TPAO ile Suriye Petrol Şirketi arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi, su konusunda ziyaretlerin ve görüş alışverişinin ilerletilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye-Suriye işbirliği bölgesel barış ve istikrarın tesisi bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye; Irak, İsrail-Filistin ihtilafı, Lübnan gibi bölgesel sorunlar hakkında Suriye'yle istişarelerde bulunmakta ve bu sorunların uluslararası toplumla işbirliği halinde çözümüne katkıda bulunmaya gayret etmektedir. Türkiye-Suriye ilişkileri, iki ülke halklarının ortak çıkarları ile bölge istikrar ve güvenliğe katkıda bulunmak ana hedefi doğrultusunda geliştirilmeye devam edecektir. Türkiye Suriye'nin başlıca ticaret ortaklarından biridir. Suriye ile 2006 yılı ticaret hacmimiz 797 milyon ABD Doları iken, bu rakam 2007 yılı sonunda 1,2 milyar Dolara yükselerek, 2008 yılının ilk 10 ayı itibariyle 1,3 milyar doları geçmiştir. 2007 yılı başında yürürlüğe giren Türkiye – Suriye Serbest Ticaret Anlaşması ile ikili ticaret hacminin önümüzdeki dönemde de kayda değer oranda artması öngörülmektedir. Suriye'den ithal ettiğimiz başlıca malları mineral yakıtlar, sebze ve meyve, pamuk, tekstil ve tarım ürünleri oluşturmaktadır. Suriye'ye ihraç ettiğimiz başlıca malları ise otomotiv ve yan sanayi ürünleri, gıda, makine ve ekipman, yüksek teknoloji mamulleri, metal, metal ürünleri ve kimyasallar oluşturmaktadır.

Geçtiğimiz dönemde Suriye ile gerçekleştirilen İş Konseyi Toplantısı ve Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Toplantısı'nı takiben Serbest Ticaret Anlaşması ile kurulan Ortaklık Konseyi'nin 2007 yılında yapılan Birinci Toplantısı iki ülke arasındaki ekonomik gündemin yoğunluğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca, Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad'ın 2007 Ekim ayında ülkemizi ziyareti sırasında bir 'Mutabakat Zaptı' imzalanmıştır. Anılan ziyareti, Suriye'nin Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Abdullah Dardari'nin 2008 Ocak ayında ülkemizi ziyareti izlemiştir. Söz konusu ziyaret sırasında ikili ekonomik ilişkiler etraflıca ele alınmış ve mevcut sorunların çözümü için önemli adımlar atılmıştır. Suriye ile ikili ekonomik ilişkilerin hukukî temelini Ticaret Anlaşması (1974), Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması (1982), Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması (1982), Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması

(1982), Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması (1982), Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması (2003), Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (2004), Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (2004), Türkiye-Suriye Gümrükleri Arasında İşbirliği Protokolü (2004), Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (2004), Demiryolu Alanında İşbirliği Protokolü (2004), Hava Taşımacılığı Anlaşması (2004), Denizcilik Alanında İşbirliği Anlaşması (2004) ve Serbest Ticaret Anlaşması (2007) oluşturmaktadır.

Bu çalışmamızda 2000 yılında Hafız Esad'ın yerine geçen Beşşar Esad döneminde Türkiye-Suriye arasında artan siyasi ve ekonomik gelişmeler incelenmiştir. Bu çerçevede çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Suriye hakkında genel bilgiler, Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Suriye'nin Uluslar arası İlişkileri, ikinci bölümünde Türkiye-Suriye ekonomik ilişkileri ve sektörler itibariyle Türkiye-Suriye ekonomik ilişkileri incelenmiştir. Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölümde ise Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ve ekonomik sorunlar ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
SURİYE HAKKINDA GENEL BİLGİLER, SURİYE’NİN
EKONOMİK YAPISI VE ULUSLAR ARASI EKONOMİK
İLİŞKİLERİ

1. SURİYE’NİN HAKKINDA GENEL BİLGİLER
1.1 Ülke Kimliği

Resmi Adı	Suriye Arap Cumhuriyeti
Nüfusu (Bin)	21.660 (10.882 erkek, 10.778 kadın), Ocak 2008 itibariyle 1
Başkenti	Şam
Yüzölçümü	185.180 km ² —Ekilebilir Alan : (% 28) —Sürekli Ürün : (% 4) —Sürekli Mera/Çayır : (% 43) —Ormanlar : (% 3) — Diğer : (% 22)
Yönetim Şekli	Cumhuriyet(1963’ten bu yana askeri rejim altında)
Devlet Başkanı	Bashar al-Asad (17 Temmuz 2000’den bu yana)
Başbakan	Muhammed Naji al-Utri (10 Eylül 2003’ten bu yana)
Resmi Dil	Arapça
Para Birimi	Suriye Lirası
Dini	Sünni Müslüman %74, Alevi, Dürzî ve diğer Mezhepler %16, Hıristiyan %10
Üyesi Olduğu Uluslar arası Kuruluşlar	ABEDA, AFESD, AMF, FAO, G-24, G-77, İBRD, ICAO, ICC, ICCT,(signatory), ICRM, IDA, IDB, IFAD, IFC, IFRCS, IHO, IMO, Interpol, IOC, IPU, ISO, ITU, LAS, MIGA, NAM, OAPEC, OIC, UN, UNCTAD, UNESCO, UNIDO, UNRWA, UPU, WCO, WFTU, WHO, WIPO, WMO, WtoO
Önemli Kentleri ve Limanları	Şam, Halep, Lazkiye, Tartus, Hama, Humus, Palmira Limanlar: Tartus, Lazkiye, Banyas
Bağımsızlık	17 Nisan 1946
Komşuları ve sınırları	Türkiye (822 km), Irak (605 km), İsrail (76 km), Ürdün (375 km), Lübnan (375 km) ²
Kıyı Şeridi	193 km
İklimi	Çöl iklimi: Sıcak, kuru yazlar / kıyılarda ılık yağmur karlı soğuk kışlar.

1 T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” İstatistik Merkez Bürosu Verileri, Aylık Raporlar, Ocak-2008, s.3,

Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ocak08.doc> (15.02.2008)

2 Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), Suriye başlıca sosyal Göstergeleri, Erişim(homepage) URL: <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=&yayinid=572&icerikid=678> (15.02.2008)

1.2.Coğrafi Konum ve İklim

Şekil: 1 Suriye haritası³

Bir Ortadoğu ülkesi olan, Akdeniz'e de kıyısı bulunan Suriye'nin yüzölçümü 185.180 km²'dir. Asurlular ülkesi demek olan Suriye, Arapçada Surya olarak değişmiştir. Grek etimolojisine göre de Suriye, buğday ve şarap diyarı anlamına gelen bir sözden oluşmuştur.⁴ Suriye, Akdeniz'in en doğu ucunda, Arap yarımadası'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Doğusunda ve güneydoğusunda Irak, güneyinde Ürdün ve İsrail, kuzeyinde Türkiye, güneybatısında Lübnan ile komşu olan ülkenin başkenti Arapça'da "Dımaşık", Latince'de "Damascus" olarak anılan Şam'dır.⁵ Suriye, kuzeyde 32–37 enlemleri ile doğuda 35–42 boylamları içinde bulunmaktadır. 193 km'lik bir deniz kıyısı bulunan Suriye'nin, Türkiye ile sınır uzunluğu 860, Irak ile 605, Lübnan ile 375, Ürdün ile 375 İsrail ile de 76 km'dir.

³NTVMSNBC, Suriye Ülke Bülteni, 2008 Erişim (homepage) URL: http://www.ntvmsnbc.com/modules/ekonomi/bultenler/suriye_ulke_bulteni.pdf (15.11.2008)

⁴ GÜNEY, Emrullah, "Türkiye'nin Komşuları" Ülkeler Coğrafyası-Jeopolitik, Çantay Kitabevi, İstanbul-2002, s.43

⁵ AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, "Suriye Ülke Etüdü", İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000–30, İstanbul, Eylül–2000, s.15.

Suriye'nin büyük bölümü çöllerle kaplı olmasına rağmen, yüzey şekilleri bakımından çeşitli bölgelere ayrılır.

- Kıyı Şeridi
- Dağlık Bölge
- Suriye Çölü

1. Akdeniz Kıyı şeridindeki dar ovanın hafifçe girintili çıkıntılı kumsalları, yer yer kayalık burunlarla kesilir. Hatay ile Lübnan'ın kuzeyi arasında 180 km boyunca uzanır. Kuzeyde iç kesime ancak 3 km kadar sokulabilen düzlük alan, Tartus yakınlarında dağ uzantılarıyla kesintiye uğradıktan sonra genişleyerek Akkar ovasına açılır ve en güney uçta 20 km'ye kadar ulaşır. Kıtı ovasına bakan Ensariye Dağlarının kuzeyde 900 m yüksekliğe varan sırtları güneye doğru alçalarak 600 metre'ye iner.⁶
2. Ülke'nin Doğu'sunda bulunan ve koşut bir doğrultu izleyen Cebelü's Şarki'nin ortalama yüksekliği 1800–2100 metreyi bulur. Bu sistemden bir sırtla ayrılan güneybatıdaki Hermeon Dağı (2184 m) ülkenin en yüksek noktasıdır. İki sıra dağ arasında yer alan 65 km uzunluğundaki el-Gab çöküntüsü, Asi ırmağı vadisi'nin bir bölümünü oluşturur.⁷
3. Ülkenin geri kalan bölümü Suriye Çölünün hafif dalgalı düzlükleri kaplamaktadır. Ortalama yüksekliği 300–500 metre arasında değişen bu geniş kuşağın büyük bölümü kayaç ve çakıllarla örtülü bir bozkır görünümünü taşımaktadır. Ülkenin ortasında kuzeydoğu yönünde uzayan Ebu Rucmeyn Dağları bu bölümünde yer almaktadır. Güneybatıya düşen asıl çöl alanında dünyanın en büyük bazalt oluşumlu yükseltilerinden biri olan Durzi Dağı (1800 m.) ile dağlık Hamad bölgesi bulunmaktadır.⁸

⁶ GÜNEY, Emrullah, a.g.e., s.43

⁷ ERCİYES, Erdem, Ortadoğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Şubat–2004, s.17

⁸ AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, a.g.e. s.15

Çöl, çok düzensiz olarak 200 mm'den az yağış alır. Palmira gibi vahalar azdır, fakat günümüzde Fırat vadisine yeniden yerleşilmiştir. El-Tekbe hazne barajıyla beslenen dev sulama tesisleri el-cezire platosunu sulamaktadır.⁹ Suriye'nin en önemli su kaynağı ve ulaşım elverişli tek akarsuyu olan Fırat ırmağı, kuzeybatıda ülkeye girdikten sonra güneydoğu yönünde ilerleyerek ülkenin doğu kesimini boydan boya geçmektedir. Su toplamaya 1973'te başlayan Tebke Barajı gibi sulama projeleri gibi geniş alanların tarıma açılmasını sağlamıştır. Dağlık bölgelerin sularını toplayan Asi Irmağı kuzey yönünde akarak Türkiye'ye girdikten sonra Akdeniz'e dökülür. Şeria Irmağının bir kolu olan Yermuk Irmağı, Suriye-Ürdün sınırının bir bölümünü çizmektedir. Özellikle kıyı şeridinde toplanmış olan kaynaklar ve yeraltı suları yıl boyunca yoğun tarıma olanak vermektedir.¹⁰ Halep'in güneydoğusunda yer alan EL-Cebbul Gölü dışında önemli tuz gölleri arasında Ceyrud ve Hatuniye sayılabilir.

Ülkenin büyük bir bölümünde çöl iklimi sürerken, kıyı şeridi ile batıdaki dağ sıralarında Akdeniz tipi bir iklim vardır. İç kesimlerde ise daha sıcak yazlar ve daha soğuk kışlar görülür.¹¹ Batıda 13 ve 27 derece olan Ocak ve Ağustos ayları ortalama sıcaklıkları, doğuda 5 ve 40 derece düzeyinde seyretmektedir. Yıllık yağış miktarı da batıda 760–1015 mm.ye kadar inmektedir. Ülkenin güneydoğusuna ise yılda ancak 125 mm. Yağış düşmektedir. Yılda bir iki kez hamsin denen sıcak kuru ve tozlu rüzgâr esmektedir.¹² Yaz mevsimi özellikle doğuda çok sıcak geçer. Günlük en yüksek sıcaklıklar, iç bölgelerde, temmuz ve ağustos aylarında 40 derecenin üstündedir.¹³ Çam ormanları Ensariye Dağlarının sırtlarını kaplar. Maki örtüsünün görüldüğü dağ yamaçlarında porsukağacı, ıhlamur ve köknar ağaçları yetişir. Ülkenin güneyinde daha çok mersin, şimşir, katran ağacı, katırtırnağı ve yabanıl zeytin gibi kuraklığa dayanıklı bodur ağaçlara ve çalılara rastlanır. Bozkır bölgesinde seyrek alıç kümeleri dışında hemen hemen hiç ağaç yoktur; ilkbahar sonunda açan çiçekli bitkiler kısa sürede kurur. Fırat vadisinde hurmalıklar, kıyı şeridinde ise geniş narenciye bahçeleri vardır¹⁴.

⁹ GÜNEY, Emrullah, a.g.e, s.45

¹⁰ AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, a.g.e. s.16

¹¹ ERCİYES, Erdem, a.g.e. s.18

¹² AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, a.g.e. s.16

¹³ GÜNEY, Emrullah, a.g.e, s.45

¹⁴ AnaBritannica, Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana yayıncılık A.Ş. Cilt-20, 1992, s.144

1.3 Nüfusu ve Etnik Yapısı

1.3.1 Nüfus Miktarı ve Yapısı

Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre Suriye 440.000 Filistinli mülteciye ev sahipliği yapmakta olup, 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesinin ardından 1,4 milyon Irak vatandaşının ülkeye sığınmasıyla birlikte nüfusunun arttığı tahmin edilmektedir.¹⁵ Nüfusun % 90,3'ü Araplardan, % 9,7'si Türkmen, Ermeni, Kürt ve diğer etnik gruplardan oluşmaktadır.¹⁶ Suriye'de 2. Dünya savaşından sonra kentleşme ivme kazanmıştır. Kentlerde yaşayanların oranı % 50'yi bulur. Lazkiye ve Tartus limanları dışındaki başlıca kentler dağlık bölgenin hemen doğusunda yer alan Halep, Hama, Homs ve Şam'dır. Kırsal yerleşmeler genellikle su kaynaklarının yakınında kurulmuştur.¹⁷

Şam: Suriye'nin başkenti olan Şam, dünyanın en eski yerleşim birimlerinden birisi olup Suriye'nin en önemli ticari ve sanayi merkezidir. Kayıtlı nüfusu 1.599.000 dir. Ancak çevre nüfusu ve çalışmak amacıyla kırsal kesimlerden gelenlerle birlikte nüfusu, 3.174.000'dir.

Halep: Suriye'nin kuzeyinde yer almaktadır. Suriye'nin önemli ticaret ve sanayi merkezidir. Nüfusu 4.815.000'dir.

Homs: Suriye'nin ortasında yer alan sanayi şehridir. Nüfusu, 1.835.000'dir.

Hama: Halep ile Homs arasında yer alan tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu bu şehrin nüfusu 1.790.000 civarındadır.

¹⁵ AYDIN, İnci Selin, "Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu" TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, s.2, Erişim(homepage) URL: http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (20.09.2008)

¹⁶ Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Usak Ülke Profilleri, Suriye, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=68> (22.09.2008)

¹⁷ GÜNEY, Emrullah, a.g.e, s.47

Lazkiye: Suriye'nin önemli liman ve ticaret şehridir. Nüfusu 1.102.000'dir. Diğer şehirler ise, Der Ezzor, İdlep, Hasake, Rakka, Suveyda, Dera'a, Tartus ve Kunaytra'dır.¹⁸

Suriye'nin 2000 yılı itibarıyla 16.800.000 olan nüfusu 2006 yılında 19.500.000'e ulaşmıştır. Günümüzde ise 20 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Geçen 25 yıl içinde dünyada nüfusu en fazla artan ülkelerden biri olan Suriye'nin 2000–2007 dönemi nüfus artış hızı % 2,5 olarak belirlenmiştir.

Tablo: 1 Yıllar İtibarıyla Suriye'nin Nüfusu

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam (Milyon)	16.8	17.2	17.7	18.1	18.6	19	19.5
Nüfus Artış Hızı (Yıllık)	2.6	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, Erişim(homepage) URL:
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/menuAction.do> (25.09.2008)

Suriye nüfus artış hızına bağlı olarak genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Nüfusun % 36,9'u 15 yaş altındakiler, %60'ı 15–64 yaş arasındakiler, % 3,1'ini 65 yaş üzerindeki oluşturmaktadır. Yaş bağımlılık oranı 0.67 olan Suriye'de, Ölüm oranı 3.4/1000 Nüfus, Doğum Oranı 27.6/1000 Nüfus'tur.

Tablo: 2 Suriye'nin Nüfus Dinamikleri

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Nüfus Yaş Kompozisyonu 0–14(%)	40.3	39.5	38.7	38	37.4	36.9	36.5
Nüfus Yaş Kompozisyonu 15+64(%)	56.8	57.5	58.3	58.9	59.5	60	60.5
Nüfus Yaş Kompozisyonu 65+(%)	3	3	3	3.1	3.1	3.1	3.1
Yaş Bağımlılık Oranı	0.76	0.74	0.72	0.70	0.68	0.67	0.66
Kaba Ölüm Oranı (Her 1000Nüfus)	3.7	3.7	3.5	3.5	3.5	3.4	3.4
Kaba Doğum Oranı(Her 1000Nüfus)	29.4	29.4	28.7	28.7	28.7	27.6	27.6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, Erişim(homepage) URL:
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/menuAction.do> (25.09.2008)

¹⁸ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM–2007, s.8, Erişim(homepage) URL
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (05.09.2008)

Yaş Yapısı:

0–14 yaş: (erkek 3.633.562/kadın 3.423.435)

15–64 yaş: (erkek 5.952.275/kadın 5.664.236)

65 yaş ve üzeri:(erkek 303,346/kadın 337,893)

Ortalama yaş: Toplam: 21,1 yaş, Erkek:20,9 yaş, Kadın:21,2 yaş

Cinsiyet Oranı: doğumda: 1,01 kadın/erkek

15 yaş altı: 1,061 kadın/erkek

15–64 yaş: 1,051 kadın/erkek

65 yaş ve üstü:0,898 kadın/erkek

Toplam nüfus:1,049 kadın/erkek (2007 verileri)

Bebek Ölüm Oranı: Toplam: 27,7 ölüm/1,000 doğan bebek

Erkek: 27,94 ölüm/1,000 doğan bebek

Kadın: 27,44 ölüm/1,000 doğan bebek (2007 verileri)

Doğumda Ortalama Ömür: Toplam nüfus: 70.61 yaş

Erkek: 69.27 yaş

Kadın: 72.02 yaş (2007 verileri)

Toplam Doğum Oranı: 3,31 çocuk/kadın (2007 verileri)

Ortalama Hayat Süresi: toplam nüfus: 70.32 yıl

erkeklerde: 69.01 yıl

kadınlarda: 71,7 yıl (2006 verileri)

Ortalama çocuk sayısı: 3,4 çocuk/1 kadın (2006 tahmini)¹⁹

¹⁹ Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Usak Ülke Profilleri, Suriye, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=68> (22.09.2008)

Nüfus artış hızı yüksek olan Suriye’de 2001 yılında km²’ye düşen insan sayısı 93,8 iken 2005 yılında bu oran 103,6’ya yükselmiştir.

Tablo: 3 Suriye’de Yıllar İtibariyle Nüfus Yoğunluğu

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Yüzölçümü (bin km ²)	185.180	185.180	185.180	185.180	185.180	185.180	185.180	185.180
Nüfus Yoğunluğu	91.5	93.8	96.2	98.6	101.4	103.6	-	-

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, Erişim(homepage) URL:
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/menuAction.do> (27.09.2008)

1.3.2 Çalışma ve İşgücü yapısı

Tablo: 4 Suriye’de Ekonomik Aktiviteye Göre İşgücü Dağılımı (2004)

Sektörler	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Tarım ve ormancılık	15.6	25.5	17.1
Sanayi	14.4	7.7	13.4
Bina ve inşaat	22.1	4.4	19.5
Otel-Restoran-Ticaret	13.7	3.2	12.1
Depolama, Ulaştırma, Haberleşme	6.9	1.0	6.1
Maliye, Sigorta ve Emlak	1.9	1.9	1.9
Diğer Hizmetler	25.4	56.3	29.9
Toplam	100	100	100

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL:
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (21.09.2008)

2007 yılı itibariyle %10²⁰ olan işsizlik oranı Suriye için önemli bir sorundur. Suriye hükümeti işsizlik problemiyle baş edebilmek amacıyla 2000 yılı sonunda 18–24 yaş arasındaki işsizleri hedefleyen, eğitim programları ve de küçük işlerin kurulması için kredi teminini kapsayan bir işsizlikle mücadele programı kabul etmiştir. 2002 yılında da bir İşsizlik Komisyonu kurulmuştur. 5 yıllık bir dönem içinde birkaç yüz bin iş yaratma amacıyla kurulmuş olan bu komisyona, devletin bu dönemde toplam 1 milyar dolarlık bir ödenek vermesi düşünülmektedir. Bu ödeneğin 200 milyon doları

²⁰ Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Usak Ülke Profilleri, Suriye, s.4, Erişim(homepage) URL: <http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=68> (22.09.2008)

2003 yılında kullanılmıştır. Bu miktarın yarısı devlet bütçesinden, diğer yarısı da Arap Ekonomik Gelişimi İçin Kuveyt Fonu'ndan karşılanmıştır²¹

Suriye'nin 15 yaş üstündeki toplam işgücü yaklaşık 5,3 milyondur. Bunların % 30'u tarım, % 39'u hizmet, % 13,5'i sanayi, % 12,3'ü inşaat, % 5,4'ü ulaşım ve iletişim sektörlerinde çalışmaktadır. Suriye Anayasası, prensipte temel siyasi, medeni ve sosyal hakları garanti altına almakla birlikte, ekonomik ve sosyal haklar, medeni ve siyasi haklara kıyasla, nispeten daha iyi durumdadır.²²

Suriye'de sadece Cuma günü olan hafta sonu tatili 1 Şubat 2004 tarihinden itibaren Cuma ve Cumartesi günleri olmuştur. 1 Şubat 2004 tarihinden itibaren çalışma saatleri de değişmiştir. Suriye'de Bankalar ve Resmi kurumlar için 08.00-14.00 olan çalışma saatleri bu tarihten itibaren 07.30-15.00 arası olmuştur. Resmi kuruluşlar ve bankalar öğle tatili yapmamaktadırlar. Ramazan ayında ise resmi kurumlar bir saat geç açılmakta, işyerleri ise saat 15.00'e kadar çalışmaktadır. Özel işyerleri ise yazın 08.30–20.00 saatleri arası çalışmaktadır. 13.30 ile 17.00 arası öğle tatili yapılmaktadır. Kış sezonu ise 09.00–19.00 arası çalışmaktadırlar. 14.00 ile 16.00 arası öğle tatili olmaktadır.

Resmi Tatiller;

Yeni Yıl	1 Ocak
Devrim Bayramı	8 Mart
Anneler Günü	21 Mart
Bağımsızlık Günü	17 Nisan
İşçi Bayramı	1 Mayıs
Şehitler Günü	6 Mayıs
Zafer bayramı	6 Ekim
Noel	25 Aralık
Ramazan ve Kurban Bayramları	²³

²¹ TUNALI, Nilüfer, 1980 Sonrası Sosyo-Ekonomik Gelişim Sürecinde Suriye, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim dalı, İstanbul- 2005, Yüksek Lisans Tezi, s.40

²² Konya ticaret Odası (KTO), Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd-Araştırma Servisi, Nisan–2008, s.25, Erişim(homepage) URL: <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf> (23.09.2008)

²³ YÜCEL Hayrettin, "Suriye Arap Cumhuriyeti", T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME) Yerinde Pazar Araştırması, ANKARA, Eylül–2004, s.40

1.3.3 Dini ve Etnik yapısı

Etnik ve dini azınlıklar sorunu, bugün hemen hemen bütün devletlerin, sürekli olarak karşı karşıya buldukları ve çözümünde çoğu kez başarısız kaldıkları en önemli sorunlarından biridir. Özellikle 80’li yıllardan sonra, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi dışında, dünyada meydana gelen hemen hemen bütün çatışmaların temelinde etnik ve dini farklılıkların bulunduğu açıkça görülmüştür. Bu durum, 18 Aralık 1992’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, acil olarak, “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel azınlıklara dair kararı”ni onaylamasına yol açmıştır. Dokuz maddeden oluşan bu kararda, devletlerin; ülkelerinde yaşayan etnik ve dini azınlıkların insan haklarını korumakla, onların ulusal kültürlerinden yararlanmalarını ve dinlerini topluca yerine getirmelerini sağlamakla ve evrensel hakların uygulanmasının engellenmesine yönelik tüm girişimleri engellemekle yükümlü olduklarını vurgulamaya özen göstermektedir.²⁴

Etnik ve dini farklılıkların en çok gündeme geldiği yerlerden biri de kuşkusuz Ortadoğu’dur; öyle ki, bu yüzden BM’nin birçok araştırması, etnik ve dini bağların Ortadoğu’da siyasetin doğal ve kültürel tabanı olduğuna dikkat çekmiştir. Ortadoğu’da, etnik ve dini bağların, siyasi yapının oluşmasında ve hatta belirlenmesinde en etkin bir biçimde rol oynadığı ülkelerden biri de kuşkusuz Suriye’dir.²⁵ Bugünkü Suriye Arap Cumhuriyeti, İslam tarihinde Şam diyarı (ülkesi) olarak adlandırılan bölgenin bir bölümünü oluşturmaktadır. Tarih boyunca Mezopotamya’nın uzantısı olmuştur. İslam fetihleri ile Arap Yarımadasından göç eden Müslüman Araplar hariç, miladi beşinci yüzyıldan itibaren genellikle göçler doğudan olmuştur. Bölgenin yerleşik kültürü gelen kavimleri içinde eritmiştir. Bu kavimlerin başında elbette ki Türk kavimleri gelmektedir. Türklerden sonra ise, Kafkas kavimleri gelmektedir.²⁶

²⁴ AKDEMİR, Salih, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, Avrasya Dosyası, Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (Arap Dünyası Özel) Cilt:6 Sayı:1, 2000. S.201

²⁵ A.g.e. s.201–202

²⁶ ÖZMEN, Hasan, “Suriye’nin Etnik Yapısı”, Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye’nin Etnik Yapısı, Haz. Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 2000, s.27

Suriye’de toplam nüfus’un %89,6’sını Müslümanlar oluşturmaktadır. Müslüman nüfus’un dörtte üçü Sünni’dir. Alevilerin ve Dürzîlerin sayısı daha azdır. Ülke nüfusunda Marunî, Asurî, Nasturi, Ermeni, Levanten, Grek Ortodoks gibi gayrimüslimlerin oranı %8,9’u bulur. Her bir dinsel topluluk küçük cemaatler olarak yaşar.²⁷

Etnik nüfus yapısı demografik yönden geniş bir alanda konuşulan ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Araplardan oluşmaktadır. Bu nedenle Suriye nüfusu %90 Araplardan oluşur ve Arapça²⁸ konuşur. Geri kalan nüfus %10’dur. Bu %10 içerisinde Ermeniler, Asur kökenliler(Nasturiler), Çerkezler, Yahudiler, Kürtler ve Türkmenler bulunur.²⁹

- **Araplar:** Arapların yaklaşık %70’i Sünni mezhebine, diğerleri ise, Alevi (Nusayri), İsmaili ve Şii mezheplerine mensupturlar. Arapların içinde Hıristiyan olanlara gelince, onlarda Grek Kilisesi’ne, Suriye Ortodoks Kilisesine ya da Katolik Grek Kilisesi’ne bağlı bulunmaktadır.³⁰ Araplar yaşadıkları bölgeler ve coğrafya itibarı ile farklı yapılar, gelenek ve görenekler arz etmektedirler. Farklılıklar kimi yerlerde birer alt kültür hatta bazı bölgelerde farklı kimlik olarak tezahür etmiştir. Bunu sebebi bölgenin eski halklarının bir şekilde kültürlerinin devam etmesi ve yeni gelen halkların kültürleri ile kaynaşarak farklı kültürlerin ortaya çıkmasıdır.³¹
- **Türkmenler:** 1921’de kabul edilen Ankara anlaşmasında çizilen sınırlara göre nüfusunun tamamı Türklerden oluşan yüzlerce yerleşim birimi Suriye tarafına bırakılmıştır. Aynı kökten geliyor olmalarına rağmen, Orta Asya’dan 7–8 asır

²⁷ GÜNEY, Emrullah, a.g.e, s.47

²⁸ Suriye Arapçası: Irak, mısır, Arabistan, Cezayir Arapçasından yer yer farklı ağız özelliklerine sahiptir. Azınlıklar dil ve kültürlerini büyük ölçüde korumuşlardır. 1918–1946 arasında süren Fransız egemenliği Suriye Araplarının eğitiminde önemli değişikliklere yol açmıştır. Suriye aydınları Fransızca’yı bilirler; Fransızca yayınları izlerler Fransızlar gibi yaşarlar. 1950’li yıllardan sonra İngilizce de aydınlar arasında yayılmıştır.

²⁹ USLU, Kamil, “Ortadoğu Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü”, Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye ile İlişkileri, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ekonomik Araştırma Merkezi, Yayın No:9, İstanbul,1998, s.92

³⁰ AKDEMİR, Salih, a.g.e. s.202

³¹ ÖZMEN, Hasan, a.g.e., s.27

önce gelen Türkler, Türkmen ismini benimsemişlerdir. Suriye’de yaşayan Türkmenlerin büyük çoğunluğu Sunni Müslümanlar olup, kendilerine Suriye yönetimi tarafından anayasal azınlık statüleri verilmemiştir.³² Türkmenler genellikle tarım, hayvancılık ve halıcılıkla uğraşırken, şehirlerde ise esnafılık ve ticaretle uğraşmaktadırlar. Humus ve Der’ada göçebe hayatı yaşayan Türkmenlere rastlamak mümkündür. Toplam Türkmen nüfusunun bir milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkmenlerin yaşadıkları yerler: Lazkiye Vilayeti, Halep, Humus, Horan, Der’a, Başkent Şam, Golan’ın Kunaytira Vilayeti.³³ Daha ziyade Fırat Nehrinin aşağısında ve Irak sınırına yakın bölgelerde otururlar. Türkmenler Türkçe konuşmaktadırlar; Fakat Suriye tarafından Türkmenlere büyük baskı yapılmakta ve asimile edilmeye çalışılmaktadır.³⁴

- **Kürtler:** Kürtlerin toplam nüfusa oranları % 6,3’tür. Bu topluluklar genelde Kuzey Doğuda ve Kuzey Batı’da yaşarlar.³⁵ Kürtlerin büyük bir kısmı Sünni’dirler; Bununla birlikte, içlerinde çok az sayıda olsa Hıristiyan ve Yezidi vardır. Kürt nüfusu kendi içinde ikiye ayrılabilir. Bunlardan bir kısmı, konar-göçer yaşam tarzı sonucu Suriye sınırının çizilmesi ile Suriye’de kalanlar; diğerleri ise, Türkiye’de dış destekçilerin teşvikleri ile çıkan iç ayaklanmalarda (1919–1944) Suriye’nin zayıf sınır kontrolü nedeniyle bu ülkeye yerleşenlerdir. Suriye’de genellikle hor görülen Kürtler, üç ayrı bölgede yoğunlaşmışlardır. Bu bölgelerden ilki, tarihi kayıtlarda kurt dağı olan bölgedir. Bu bölge, Hatay ili ile Gaziantep ili arasında kalan bugünkü Suriye topraklarının kapsar. İkinci bölge, Haseke diye adlandırılan Cezire eyaletindeki Irak ile Türkiye hudutları arasında yer alan bölgedir. Üçüncü bölge ise, Fırat nehri’nin Türkiye’den Suriye’ye girdiği bölgenin doğusunda bulunan Arap-pınar veya Ayn-el Arap isimli yerleşim alanıdır.³⁶ Genellikle tarımla ve el sanatlarıyla uğraşırlar. Çoğunluğu

³² BALBAY, Mustafa, “Suriye Raporu” Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, Ocak–2007, s.118-119

³³ A.g.e., s.30

³⁴ USLU, Kamil, a.g.e. s.92

³⁵ GÜNEY, Emrullah, a.g.e. s.46

³⁶ AKDEMİR, Salih, a.g.e. s.202–203

Arapça konuşur. Irak Kürtleri ile yakın ilişkiindedirler ve zaman zaman yönetime karşı askeri hareketler düzenlemektedirler.³⁷

- **Ermeniler:** Hıristiyan topluluklardan olup, Katolik ve Ortodoks mezhebinden olanlar çoğunlukta olmakla birlikte Ariyanist ile diğer mezheplerden olanlar da vardır. Nüfusun %2'lik kısmını oluşturuyor.³⁸ Baasçı Arap milliyetçiliğinden rahatsız olan bazı Ermeniler, özellikle, 1960 ile 1970 yılları arasında başka ülkelere göç etmişlerdir.³⁹
- **Çerkezler:** Kafkaslardan önce Anadolu'ya daha sonra bölgeye göç ettikleri bilinmektedir. Şam, Halep, Selemiye, Humus, Duma gibi yerlerde yaşamaktadırlar. Çeçenlerin yanı sıra Dağıstanlılar da Suriye'de bulunmaktadır.⁴⁰ Asimilasyona karşı etnik gruplardan biri de kuşkusuz Çerkezlerdir. Bunun sonucu olarak bugün bile kendilerine özgü örf ve adetlerini sürdürmekte ve aralarında kendi dilleriyle konuşmaya özen göstermektedirler. Havran'ın Kuzey Batı'sında yaşayan Çerkezler Sünni mezhebine bağlı bulunmaktadır.⁴¹
- **Dürzîler:** Müslümanlıkla Hıristiyanlık arasında bir inanca sahip görünüyorlar. Nüfusun %3'lük bölümünü meydana getiriyorlar.⁴² Farklı bir amaca mensup Dürzîlerin El-Hikme adında kutsal bir kitabı vardır. Cebelü EL-Dürüz (Dürzî dağı) bölgesinde yaşamaktadırlar. Bölge üç vilayetten oluşmaktadır: İrbid-Sıveyda-Şahba. Bölgenin adı Cebelü el Dürüz'den Cebel El-Arap olarak değiştirildi. Dürzîlerin sayısı 200.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴³

³⁷ USLU, Kamil, a.g.e. s.92

³⁸ KIRKIK, Ramazan, "Suriye'nin Etnik Yapısı", Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı, Haz. Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 2000, s.14

³⁹ AKDEMİR, Salih, a.g.e. s.202-203

⁴⁰ ÖZMEN, Hasan, a.g.e., s.30

⁴¹ AKDEMİR, Salih, a.g.e. s.203

⁴² KIRKIK, Ramazan, a.g.e., s.14

⁴³ ÖZMEN, Hasan, a.g.e., s.29

1.4 Eğitim Durumu

Düşük gelir seviyesi ve hızla artan nüfusuna rağmen Suriye'nin iyi bir temel eğitim sistemi bulunmaktadır. Bu genel olarak Baas Partisinin ekonomik gelişmenin gereklerinden biri olarak eğitime büyük önem vermesinin bir sonucudur. Ülkenin muhafazakâr Sünni tüccar sınıfı da eğitimi ilerlemenin bir aracı olarak görmektedir.⁴⁴ Suriye, bölgesel standartlar açısından eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu bir ülkedir. 2004 yılı resmi istatistiklerine göre okuma-yazma bilenlerin oranı erkekler için % 93, kadınlar için %78'dir. Eğitim için genel bütçeden ayrılan pay her yıl artmakta olup, bu pay 2004 yılı bütçesinde % 15 olarak gerçekleşmiştir. 2002–2003 eğitim-öğretim yılında 9 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca, 2 Eylül 2002 tarihinde Şam Üniversitesi bünyesinde Suriye Sanal Üniversitesi hizmete girmiştir 2002-2003 akademik yılı içinde başlatılan “Paralel Üniversite” programı ile mevcut üniversitelerin öğrenci kontenjanının bir bölümü, belirli bir ücret karşılığında sınavsız öğrenci kabulü için ayrılmıştır. Cumhurbaşkanlığının Mayıs 2005’de yayınladığı Kararname ile dört özel üniversite daha kurulmuştur. Bu üniversiteler Özel Endülüs Tıbbi Bilimler Üniversitesi (Tartus iline bağlı Kadmus'ta), Özel Arap-Amerikan Teknoloji Üniversitesi (Halep'e bağlı Tel Hadiye'de), Özel Arap-Avrupa Üniversitesi (Daraa'ya bağlı Gabagib'de) ile Özel Uluslararası Teknoloji Bilimleri Üniversitesi (Daraa'ya bağlı Umulkusur'da)'dir. Ekim 2005’de de Şam kırsalındaki Sahnaya'da “The Syrian International For Sciences and Technology” isimli özel bir üniversite kurulmuştur. (2006 yılının başında yayınlanan 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi de, yüksek öğrenim kalitesinin iyileştirilmesine dönük bazı düzenlemeler içermektedir.)⁴⁵ Suriye'deki eğitim kurumlarının çoğu devlete bağlı olmakla beraber, ülkede özel okul ve kolejlerin de kurulabilmesi ile ilgili bir yasa 2001 yılında onaylanmıştır. Suriye’de bulunan 5 devlet üniversitesinde okuyan öğrencilerin sayısı 250.000 civarındadır.⁴⁶

⁴⁴ TUNALI, Nilüfer, a.g.e. s.36

⁴⁵ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM–2007, s.9, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (12.10.2008)

⁴⁶ AYDIN, İnci Selin, “Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu” TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, s.4, Erişim(homepage) URL: http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (20.10.2008)

1.5 Siyasi Tarihi ve Yapısı

İslamiyet'ten önce uzun süre Roma ve Bizans hâkimiyeti altında kalan Suriye, 636 miladi yılında Hz. Ömer zamanında Müslümanlar tarafından fethedilmiş ve kısa sürede İslam bu ülkede yayılmıştır. Daha sonra Suriye'de Muaviye tarafından Emevi devleti kurulmuş ve Arapların güç merkezi haline gelmiştir. Suriye, uzun süre Selçukluların ve Memlûkluların hâkimiyeti altında kalmış ve 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Suriye'yi fethi ile Osmanlı idaresi altına girmiştir.⁴⁷ 1516'da mercidabık savaşının ardından Suriye Osmanlı mülkü oldu. Halep, Trablus, Şam, Sayda gibi 4 eyalete bölünerek yönetildi. Suriye 1832'de Mısır'lı İbrahim paşa'nın eline geçti. Fakat batılı devletlerin baskısıyla Mısır yönetimi sona erdi, yeniden Osmanlı yönetimi kuruldu. 1860'da İslam-Hıristiyan çatışmasına Avrupa devletleri müdahale ettiler. Akdeniz kıyıları giderek batının etkisine giriyordu. Arap kültüründe Arap ulusçuluğunu besleyen bir yenilenme oldu.

Birinci dünya savaşında (1914–1918) Arap ulusçuları, amaçlarına ulaştılar. Britanya-Arap ordusu Şam'ı Türklerden aldı. Türk ordusu geri çekildi ve Anadolu'ya döndü. Geri çekilen Türk ordusu İskenderun Sancağı'nı boşaltmak zorunda kaldı. Fakat Britanya sömürgecilerine karşı direniş belirtileri de görüldü ve ilk kurşun Dört Yol'da atıldı. Ne var ki, bölgede 400 yıl süren Osmanlı Türk egemenliği sona eriyordu. Emir Faysal ile danışmanı subay Lawrence büyük güçlerin, galiplerin vaat ettiği Büyük Arap Krallığını boş yere beklediler.⁴⁸ 8 Mart 1920'de toplanan Suriye ulusal kongresi "Büyük Suriye" tacını Faysal'a sundu. San Remo Konferansında batılı devletler bunu kabul etmediler. Lübnan ve Filistin'den yoksun bırakılan Suriye, Milletler Cemiyetinin mandası olarak Fransa'ya verildi. Beyrut'tan gelen General Gourot, Faysal'ın askerlerini Han Meyselun'da yendi ve 25 Temmuz günü Şam'a girdi. Fransa Suriye'yi iyi yönetemedi. Kararsızlık egemendi. Önce birçok eyalet kuruldu. 1922'de Konfederasyon geçildi. 1925'te yeniden birleştirildi. Halk Fransa'ya düşman oldu. 1925 Eylül'ünde Cebeli Drüz'de ayaklanma çıktı ve ülkenin her yanına yayıldı. Fransa,

⁴⁷ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Sam, Ağustos–2006, s.6, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> (04.02.2008)

⁴⁸ GÜNEY, Emrullah, a.g.e, s.55

Suriye'ye bağımsızlık verir gibi göründü, içişlerinde ülke özgür olacaktı; fakat 1928 Anayasasını reddetti.

Fransa'nın 1930'da hazırlamayı üstlendiği anayasa'da ilgisizlik karşısında askıya alındı. 1936'da bir anlaşma hazırlandı; fakat Fransa parlamentosu onaylamadı.⁴⁹ Fransa'nın ülkedeki baskı ve sindirme politikası nedeniyle Suriye halkının 1936 yılında Vatan partisi önderliğinde ayaklanması sonucunda Fransa 3 yıl içerisinde Suriye'ye bağımsızlık verilmesini kararlaştırmış ancak Fransız parlamentosu, bu kararı uygulamamıştır. Fransız Hükümeti, Suriye'nin bağımsızlığını 27 Eylül 1941 tarihinde resmen tanımasına rağmen, fiili olarak yönetim Suriyelilerin eline 1943 yılında geçmiştir. 15 Nisan 1946 tarihinde de Fransız Kuvvetleri Suriye'den çekilmişlerdir. Suriye'nin bağımsızlık sonrası ilk cumhurbaşkanı Türk asıllı Şükri el-Kuvvetli'dir. el-Kuvvetli yönetimine 1949 darbesiyle son verildi. Bağımsızlık sonrası Suriye bir darbeler ülkesi oldu. 1949, 1954, 1961, 1962, 1963, 1966 ve 1970 yıllarında birbirinden farklı darbeler gerçekleştirildi. 1949 darbesinden sonra Hüsnü Zaim devlet başkanlığını aldı. Ondan sonra sırasıyla Sâmî Hinnavi, Edib Çiçekli, Hâşim Bey el-Attasi ve Şükri el-Kuvvetli cumhurbaşkanlığı yaptılar. 1955–58 yılları arasında Suriye ile Mısır birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdular. Bu dönemde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin devlet başkanı o zamanki Mısır cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır oldu. Suriye - Mısır birliğinin bozulmasından sonra Suriye cumhurbaşkanı Nazım el-Kudsi oldu.⁵⁰

22 Aralık 1961'de Maruf El-Devalibi başkanlığında bir hükümet kurulur ve Dr. Nazım El kuddusi Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 13 Nisan 1962'de bir askeri darbe ile Maruf El-kuddusi hükümeti devrilir, ardından Dr. Beşir El-Azme başkanlığında orta sağ ve soldan oluşan bir hükümet kurulur. Bu Hükümet'te Baas parti'sinin üyeleri de bulunur. 22 Eylül 1962'de Dr. Beşir El-Azme hükümet istifasını Cumhurbaşkanı Nazım

⁴⁹ A.g.e. s.56–57

⁵⁰ KOSGEB Pazar Araştırma ve ihracatı Geliştirme Merkezi, Suriye Ülke Raporu, 2005, s.1–2 Erişim(homepage) URL: http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Suriye.pdf (05.08.08)

El-Kudsi'ye sunar. Cumhurbaşkanı, Nazım El-Azme'ye yeni hükümet kurmayı teklif eder.⁵¹

8 Mart 1963 yılında, Baas'çı, Nasır' ve birlikten yana olan subaylar, askeri bir darbeyle "Ayrılıkçı döneme" son vermişlerdir. Böylece Baas partisi, ilk kez iktidara gelmiş oluyordu. 9 Mart'ta, parti kurucularından Selahaddin el-Bitar, Başbakanlığa atandı. Ama tüm yetkileri elinde toplayamadı. Bu yüzden, bir müddet sonra, General Emin el-Hafız rejimin en güçlü adamı haline geldi ve devlet başkanı oldu. Emin el-Hafız da Sunni idi ve Baas partisi'nin üyesi idi.⁵² Baasçılar ordu ve sivil devlet kadrolarında bulunan Mısır taraftarlarını tasfiye etmiştir. Bazı bankalar ve temel sanayi tesisleri devletleştirilmiş, ihracat ve ithalatı da devlet tekeline alınmıştır. Baas partisi içinde ılımlı pragmatik kanat ile daha fazla solcu olarak bilinen ve genç subayların desteğine sahip olan radikal kanat arasındaki çekişmeler sonucunda; radikal kanat, iki alevi komutan General Salah Cedid ile Hafız Esad liderliğinde bir darbe gerçekleştirmiştir. Baas partisinin kurucusu dâhil olmak üzere partinin ılımlı liderleri tutuklanmıştır. 1967 Arap - İsrail savaşından sonra Baas partisinin radikal kanadı içinde Sovyet taraftarı " ilerici grup " ile "milliyetçi grup " arasında ihtilaflar meydana gelmiş, milliyetçi grup içinde yer alan Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad, önce Şubat 1969'da iktidarı ele geçirmiş ve daha sonra Çin'den aldığı destekle Sovyetlere karşı daha bağımsız davranabilme imkânına kavuşmuştur. Hafız Esad, 17 Kasım 1970'de askeri bir müdahale ile tek başına iktidara gelmiştir.

Hafız Esad, 1960'lı yılların askeri rejimlerine göre daha pragmatik bir kişi olarak özel sektörü tamamen ortadan kaldırmak yerine ona sınırlı bir faaliyet alan bıraktı. Denetimi eline alır almaz içerde iktidarın siyasal alt yapısında yeni bir düzenlemeye giden Esad, 1971 Şubatında siyasal katılım adına küçük bir adım sayılabilecek olan 173 üyeli Halk Meclisi'ni oluşturdu. Baas'ın 87 üyeye temsil edileceği Halk konseyi'nde geri kalan sandalyeler. Küçük gruplara ve partilere ayrılmıştı. Gerçi söz konusu parlamento, devlet başkanı tarafından istenildiğinde feshedildiğinden ve seçimlere sadece Baas katıldığından gerçek bir demokratik yapılanmadan çok uzaktı.

⁵¹ USLU, Kamil, a.g.e. s.82

⁵² AKDEMİR, Salih, a.g.e. S.219

1971 Mart'ında yapılan referandumla Esad, 7 yıllığına devlet başkanlığına seçildi. Bu arada başbakanlığa Abdürrahim Hulayfavi, devlet başkanlığı yardımcılığına ise Mahmud Eyyubi (Sünni) getirilmekteydi.⁵³

Bu iktidar değişikliği ile kurulan yapılanma Suriye'ye otoriter-totaliter bir devlet niteliği kazandırmıştır. O yıllarda kurulan bu yapı varlığını halen devam ettirmektedir. Esad, ülkenin tüm siyasal, askerî, güvenlik ve yasama konularında devlet başkanına geniş yetkiler veren yapıyla tüm kurumlar üzerinde tam bir hâkimiyet sağlamıştır. Esad bu yapılanma içinde üstün lider olma yetenekleri ve otoritesi sayesinde de karar alma sürecinde çoğu zaman tek adam olmasına imkân tanıyan bir sürecin oluşmasını sağlamıştır. Esad genel görüşe göre olayları görüp, değişimleri hemen saptayarak yeni durumu analiz etme ve ona göre çabuk, doğru kararlar alma yeteneğine sahip, satranç tahtasında yeni gerçeklikleri de hesaba katabilen bir liderdi. İşte onun bu özellikleri karar alma sürecinde tek adam olması dolayısıyla Suriye politikasının da belirleyici unsurları haline gelmiştir.⁵⁴ Hafız Esad özellikle parti içinde Komünist kesimi tasfiye etmesi sebebiyle 1970'lerin sonlarına doğru Sovyetlerle kısa süreli gerginlik yaşayan Esad ile Moskova arasındaki ilişkiler 1971 ve 1972'de yeniden gelişti. Bu esnada Arap ülkeleriyle de oldukça sıcak bir ilişki içinde olan Suriye, Mısır ve Libya ile birlikte 1971'de Arap Cumhuriyetleri Federasyonu adı altında başarılı olamayan bir birleşme denemesi daha gerçekleştirildi. Yine bu esnada 1972'de ülke içinde hem Baas'ı ve hem de Baas dışındaki dört siyasal grubu içine alan Ulusal ilerici Cephe adıyla bir örgütlenmeye gidildi. Cephe içinde Baas'ın dışında yer alan gruplar Suriye Arap Sosyalist Birliği, Cemal Atassi'nin önderliğindeki Nasır'cı grup, Cemal Sufi'nin önderliğindeki sosyalist Birlik Hareketi ve Arap Sosyalist Parti'siydi.⁵⁵

Hafız Esad döneminde ilk şiddetli tepki, Halk Meclisi'nin 1973 yılında İslam dinine yer vermeyen Anayasa'yı kabul etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Esad halkın

⁵³ ARI, Tayyar, "Geçmişten Günümüze ORTADOĞU", Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos-2005, s.465

⁵⁴ OYTUN, Orhan, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006, s.7-8, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/kitap123.pdf> (10.08.2008)

⁵⁵ ARI, Tayyar, a.g.e., s.465

tepkisini gidermek için, Anayasaya devlet başkanının Müslüman olması gerektiğini bildiren bir madde ilave ettirmiştir. Hafız Esad, bu maddeyi ilave ettirmekle, Müslüman olduğunu resmen ilan etmiş oluyordu. 1974 yılında Umre yaparak Sunniler nazarında konumunu güçlendirmeye çalışıyordu. Hatta Cuma namazlarını camilerde kılmaktan bile geri kalmıyordu.⁵⁶

Sovyetler Birliği'yle sıkı bir dostluk ilişkisi içine giren Esad, dağılmasına kadar Sovyetlerden sürekli destek görmüştür. Esad, izlediği politikada ABD ve Batı'nın çıkarlarını gözetmeyi de ihmal etmedi. Onun ABD'deki yahudi teşkilatlarıyla gizli ilişkiler içinde olduğuna dair bir belge Sudan'da çıkan Kabas gazetesinin 1 Temmuz 1988 tarihli sayısında yayınlandı. Suriye'de Baasçıların yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Müslümanlar üzerinde zulüm ve baskı dönemi başladı. Esad bu zulüm ve baskıyı daha da artırdı. Onun döneminde çok sayıda Müslüman zindanlara doldurularak her türlü işkenceye maruz bırakıldı. Esad'ın gerçekleştirdiği en büyük cinayetlerden biri Hama katliamıdır. Hama İslami hareketin en güçlü olduğu şehirlerden biridir. Bu özelliği dolayısıyla bu şehir 1982'de büyük bir katliama şahit oldu. Esad'ın kardeşi ve zamanın genelkurmay başkanı Rıfat Esad, Şubat 1982'de bir gece vakti Hama'ya havadan ve karadan saldırı düzenledi. Saldırıya katılmak istemeyen askerlerin çoğu anında idam edildiler. Bazıları da Müslümanların tarafına geçtiler. Birkaç gün devam eden Hama katliamında kırk bine yakın Müslüman şehit oldu. Şehir adeta bir harabeye döndü.⁵⁷

1980'li yıllarda Suriye, Sovyetler tarafından yoğun şekilde silahlandırılmaya devam eden bir ülke oldu. Zaten 1980 Ekiminde imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması askeri ve siyasal ilişkilerin güçlendirilmesini öngörmekteydi. Antlaşmanın süresi yirmi yıl olmakla beraber herhangi bir tarafın itiraz etmediği sürece beşer yıllık dönemler halinde uzaması öngörülmüştü. 1984'e gelindiğinde Suriye'de onüç bin Sovyet uzman ve danışmanın varlığından söz edilmekteydi. Ancak 1980'lerin sonlarına doğru, Suriye, Moskova'nın askeri alandaki yardımlarından tatmin olmadığını dile

⁵⁶ AKDEMİR, Salih, a.g.e., s.227

⁵⁷ KOSGEB Pazar Araştırma ve ihracatı Geliştirme Merkezi, Suriye Ülke Raporu, 2005, s.2 Erişim(homepage) URL: http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Suriye.pdf (07.08.08)

getirmeye başladı. Bununda etkisiyle Şam yönetimi 1987’de aldığı bir kararla Moskova’ya yeni üs kolaylıkları vermeyeceğini açıklamaktaydı. Sovyet uzman ve danışmalarının sayısı da 3.000 dolayına düşürülmüştü. Ayrıca İran-Irak Savaşı boyunca İran’ı desteklediği için Arap ülkelerinden de uzaklaşmış olan Suriye’nin Suudi Arabistan’dan aldığı yardım fonları da kesilmişti. Ayrıca İsrail’in 1981’de Golan’ı ilhak ettiğini açıklaması ve 1982’de Lübnan’ı işgal etmesi Suriye açısından bu yıllarda dış politikada yaşadığı en olumsuz gelişmelerdi.⁵⁸ Lübnan’da güçlü bir ordu bulunduran, İran-Irak savaşında komşusu Irak’ı değil, İran’ı destekleyen Suriye, Ortadoğu’da etkin rol üstlenmek istiyordu. Önceleri Irak ile birleşik bir devlet kurma düşüncesi egemendi. Ortak bir başkan çevresinde tek bir hükümet oluşturulacak, tek parti olarak Baas iktidarda kalacaktı. Ordu da tek olacaktı. Anayasa için hukuksal bir formül bulmak gerekiyordu. Fakat İran-İrak savaşı başlayınca ortaklık yaşama geçirilemedi.

Körfez savaşı sırasında Irak’ın Kuveyt’i işgaline karşı çıkan ülke Suriye oldu. Topraklarından geçen Irak’a ait petrol boru hattını kapattı. Böylece batı ülkelerine yaklaşmış oldu. Esad-Bush (ABD Başkanı) görüşmesi yapıldı. Devlet başkanları düzeyinde bu ilk ABD –Suriye buluşması olarak tarihe geçti. Hafız Esad, ayrıca Irak’a karşı oluşturulan koalisyon ordusuna askerde verdi. Batı ile ilişkiler düzelme yoluna girdi.⁵⁹ Fakat 1987 Kasım’ında katıldığı Arap Birliği zirvesinde, Irak topraklarını işgal ettiği için İran’ı kınayan bildiriye imza atmak zorunda kaldı. 1988 Haziran’ında ise Suriye ordusu, batı Beyrut’un güney kesimindeki Şii bölgesine girerek Filistin sığınma kamplarını işgal etti. 1991 Mayıs’ında, Suriye, Lübnan ile ilişkilerini düzeltmeyi seçti. Suriye’ye Lübnan’da üstün bir rol veren bir “kardeşlik, işbirliği ve eşgüdüm” antlaşmasını imzaladı. Suriye, bu antlaşmayla ilk kez Lübnan’ın bağımsızlığını tanımış oluyordu. Fakat iki ülkenin aynı ulusun birer parçası olduğu da bu vesileyle vurgulanıyordu. 1992 Nisan’ında ülkede ki 4.000 Musevi’nin yurt dışına çıkmasına hükümetin izin vermesi batıda memnunlukla karşılandı. Ülkede, 1990 sonrasında ekonomide düzelme belirtileri başlamıştı. 1993’te sınırlı bir liberalleşme eğilimi ortaya çıktı.⁶⁰

⁵⁸ ARI, Tayyar, a.g.e. s.471–472

⁵⁹ GÜNEY, Emrullah, a.g.e, s. 58

⁶⁰ A.g.e. s.59

Devlet Başkanı Hafız Esat, 13 Kasım 1992 yılında “Time” dergisiyle yaptığı bir röportajda, halefinin kim olacağı sorusunu çok resmi bir şekilde yanıtlamıştı: “Benim halefim yoktur. Halefimin kim olacağı devlet kurumları, Anayasa ve Parti Örgütü tarafından belirlenecektir. Öyle sanıyorum ki, bu kurumlar köklü kurumlardır; çünkü 20–22 yıllık deneyimleri vardır ve dolayısıyla bu sorununla başa çıkabilirler.” Aslında, Esat’ın 1994 yılında bir trafik kazasında ölen oğlunu yerine halef olarak seçeceği önemli yerlerde çok sık terennüm ediliyordu. Ancak oğlu Basil’in ölümüyle bu konu kapanmıştır. Esat’ın ikinci oğlu Beşir için de benzer şeyler söylenmekteydi.⁶¹ Hafız Esad, oğlu Beşşar Esad’ın, kendisinden sonra Devlet Başkanlığına getirilmesi yönünde açıkça ve büyük çabalar sarf etmişti. Mesleği göz hekimliği olan Beşşar, ağabeyi Basil Esad’ın bir trafik kazasında hayatını kaybetmesinin ardından Ocak 1994’te göreve çağrılmıştı. Bu tarihten sonra Beşşar “Yüzbaşı” rütbesiyle silahlı kuvvetler safına katılmış, 1995’te Binbaşı, 1997’de Yarbay olmuş. Ocak 1999’da Albay rütbesiyle ödüllendirilmişti. Beşşar ayrıca; Lübnan’la ilişkiler, İran ve Lübnan Hizbullah örgütü arasındaki bağlar ve son olarak “Ortadoğu Barış Süreci” ne ilişkin konular da dâhil, dış politika alanında önemli yetki ve sorumluluklarla donatılmıştı. Suriye medyası da Beşşar’ın herhangi bir yolsuzlukla lekelenmemiş, değişim ve ilerlemeyi temsil eden, aydınlanmacı ve açık imajını desteklemek için oluşturulan kampanyaya destek vermişti. Suriye Bilgisayar Bilimler Derneği olan oğul Esad için, baba Esad’dan sonra Suriye Devlet başkanlığı yolu böylelikle açılmış oluyordu.⁶²

Suriye’ye yaklaşık 30 yıl idare ettikten sonra 10 Haziran 2000’de ölen Hafız Esad’dan sonra yerine oğlu Beşşar Esad geçmiştir. Baba Esad’ın kalp kriziyle ölümünden tam 16 ay önce, 10 Şubat 1999’da yapılan devlet başkanlığı referandumunda Suriye halkı, Hafız Esad için 5. defa 7 yıllık uzatmaya evet demişti. Türkiye-Suriye ilişkileri, Hafız Esad’ın ölümünün ardından, kısa süreli bir belirsizlikten sonra eski iyileşme ivmesini artırarak devam ettirmiştir. Esad’ın cenaze törenine Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in katılması iki ülke ilişkilerine çok büyük katkı sağlamıştır.⁶³

⁶¹ AKDEMİR, Salih, a.g.e.,s.233

⁶² YAVUZ, Celalettin, Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri, Ankara Ticaret Odası Yayınları (ATO) Ankara-2005, s.453

⁶³ ŞALVARCI, Yakup, Pax Aqualis, Türkiye-Suriye –İsrail İlişkileri Su orunu ve Ortadoğu, Zaman Kitap, 1. Baskı, İstanbul, Şubat-2003, s.234

Beşşar Esad, göreve geldikten sonra “değişen dünyaya daha iyi uyum gösterecek bir lider olduğu” yönündeki tahminleri önemli ölçüde doğrultacak icraatlara girişmiştir.⁶⁴ Suriye yönetimi Hafız Esad’ın ölümü sonrasında ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmada gerçekten çok hızlı davranmıştır. Suriye devlet televizyonu Hafız Esad’ın ölüm haberini verdikten hemen sonra, yayını keserek Meclis’te anayasanın 83. maddesinin değişikliğine ilişkin oylamayı vermiştir. Bu oylamayla, devlet başkanının yaşının en az otuz dört olması -tam olarak Beşşar Esad’ın yaşısındaki anayasa değişikliği onaylanmıştır. Başkanlık için adaylığı Meclis tarafından kabul edilen Beşşar, yapılan seçimler sonucunda oyların yüzde 97,29’unu alarak Devlet Başkanlığına seçilmiştir. Beşşar Esad ülke yönetimini birçok sorunla beraber devralmıştır. Özellikle İsrail ile Golan Tepeleri’ne ilişkin süren anlaşmazlık ve Barış Süreci yeni Esad yönetiminin önüne gelen büyük sorunlar olmuştur. Bunun yanında iktidarının ilk yıllarında ülke içinde yükselen reform taleplerine paralel olarak genişleyen sosyal ve siyasal hareketlenme yine karşı karşıya kaldığı bir diğer sorun olmuştur. Ancak Beşşar Esad’ın yönetim yeteneklerinin sınanması doğrultusunda karşılaştığı en büyük zorluk kuşkusuz ABD’nin Irak’ta gerçekleştirdiği askerî harekâtıdır.⁶⁵ ABD bu müdahale sonrasında Suriye ve İran’a karşı olan tutumun sertleşirmiş ve 2004 yılında Suriye’ye ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Son dönemde Lübnan eski Başbakanı Hariri’nin öldürülmesi ve Filistin –İsrail görüşmelerinde bir açılım sağlanmışken Tel Aviv’ de meydana gelen saldırıda hep Suriye suçlanmıştır. Bu olaylarla da bağlantılı olarak ABD’nin Suriye’ye yönelik suçlayıcı açıklamaları ve gittikçe sertleşen politikası sonucunda, Suriye birçok konuda geri adım atmaktadır.

Suriye dış politikasında 2000 sonrası dönemde ABD ve İsrail ile yaşanan gerginliklerin Beşşar’ın iç politikadaki durumunu etkilediği ve reform çalışmalarına yansdığı iddiaları ortaya atılmıştır. Muhakkak ki 11 Eylül 2001 saldırıları ve ABD’nin 2003 yılındaki Irak’a askeri müdahalesi sonrası değişen uluslar arası ve bölgesel dengeler, Suriye’nin dış politikada zor anlar yaşamasına, uluslar arası baskı ve tecrit politikasına maruz kalmasına yol açmıştır. Aynı zamanda dış politikadaki bu

⁶⁴ A.g.e. s.235

⁶⁵ OYTUN, Orhan, a.g.e., s.10-11

gelişmelerin, Beşşar'ın reform hareketinin yönünü de tayin ettiği ve siyasi reformların duraklamasına veya uzun süre yavaş bir seyir izlemesine neden olduğu söylenebilir. Fakat Hariri Suikastı sonrasında Lübnan gibi stratejik önemi olan bir dış politika konusunda büyük tavizler vermesine rağmen Beşşar'ın, Haziran 2005'te toplanan Baas kongre'sinde alınan kararlarla siyasal reformları planlı bir şekilde tekrar harekete geçirmesi krizi yönetimi altında da reform çabalarını sürdürdüğünü göstermektedir.⁶⁶

Suriye anayasası 1973 yılında yapılan referandum ile kabul edilmiştir. Anayasa'ya göre Suriye, Sosyalist Demokratik Halk Cumhuriyeti'dir. Resmi dili Arapça, Baas Sosyalist Partisi (birkaç partinin koalisyonundan oluşan) ilerici Ulusal Cephenin lideri ve yöneticisi konumundadır. Egemenlik halkındır. Halk egemenliğini, anayasada açıklanan şekilde kullanır. Baas Sosyalist partisi, devleti ve toplumu, halk örgütlerini, kooperatifleri, toplumu geliştirmek ve bireylerin çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla yönlendirir. Halk Meclisi, devletin yasama organı olup 250 sandalyeden oluşan meclisin üyeleri genel seçimlerde doğrudan ve gizli oylama ile seçilirler. Meclis üyeleri dört yıllık süre için seçilirler. Yürütme Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Yerel Yönetimin Meclislerinden oluşmaktadır.⁶⁷ Suriye'nin son kurulan hükümet üyeleri ek 8'de gösterilmiştir.

2. SURIYE'NİN EKONOMİK YAPISI

2.1 Suriye Ekonomisinin Yapısı

Suriye'de uzun yıllar sosyalist ekonomik politikalar uygulanmakta iken 1990'lı yıllardan bu yana serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmaları yapılmaktadır. Son yıllarda dışa açılma gayretlerine paralel olarak Suriye'de önemli değişiklikler gerçekleştirilmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak Suriye, Dünya ticaret örgütüne üyelik için başvuruda bulunmuş, Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması imzalanmış ve ayrıca, 21 Arap ülkesiyle Arap Birliği çerçevesinde serbest ticaret anlaşmaları yapmış

⁶⁶ ATLIOĞLU, Yasin, Beşşar Esad Suriye'sinde Reform, Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi, Tasam Yayınları, İstanbul, Ocak-2007, s.67-68

⁶⁷ Konya ticaret Odası (KTO), Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd-Araştırma Servisi, Nisan-2008, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf> (16.09.2008)

bulunmaktadır.⁶⁸ 1990'lı yıllarda bütün dünyayı saran liberal ekonomi dalgası doğal olarak Suriye'yi de etkisi altına aldı. Özel sektörün önü geçmişe oranla biraz daha açıldı. Bu durum özellikle Alevilerden oluşan zengin bir kesimin oluşmasını ve belli ölçülerde baskı unsuru haline gelmesini sağladı. Bugün Suriye'de petrol, su, elektrik, madencilik, kimya, porselen, çimento, cam, konserve ve ana gıda maddeleri tamamen devletin elinde bulunuyor. Devlet, sadece sanayide değil, tüm ithalat ve ihracat rejiminde bir tekel kurmuş durumda. Devletin bu gelirlerine karşılık özellikle savunma giderlerinin yüksekliği ve yurtdışındaki yaklaşık bir milyon Suriyelinin ülkeye gönderdiği döviz miktarının azalması, hızla zengin olan kesimlerin devletin her an müdahale edebileceği endişesiyle varlığını ülke dışına çıkarması, Esad yönetiminin hayal ettiği büyüme hızına ulaşmasını engelledi.⁶⁹ Suriye ekonomisinde kayıt dışı ekonomi ve kaçakçılığın özel bir yeri var. Kaçakçılık kayıtlı ithalata paralel ikinci bir kanal açtı, sadece lüks maddeler veya tüketim maddeleri değil, sanayi için temel girdiler ve hammaddelerin sağlanmasında etkili bir yol oldu.⁷⁰

Hafız Esad dönemindeki ekonomik reform çabalarında amaç daha çok ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamak iken Beşşar döneminde devam eden ekonomik reform çabalarının siyasal reformların bir parçası olarak sunulmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna rağmen Suriye'deki ekonomik reform, Beşşar Esad yönetimi tarafından bazen siyasal reform konusundaki yetersizliklerin bir sonucu olarak öne çıkarılabildiği gibi çoğu zaman ülkenin ekonomik sistemindeki olumsuzluklar siyasi reformların yapılmasının önünde engel teşkil etmektedir.⁷¹ Siyasi reformlara büyük bir hızla başlayan Beşşar yönetimi, 2001 yılından itibaren, ekonomik reformu yavaş yavaş ön plana çıkarma gayreti içine girdi. Suriye Danışmanlık ve yatırım Bürosu İşletme Direktörü Nebil Sukkar, bazı siyasi reformların yapılmakta olduğunu, ancak yavaş ilerlediğini belirterek "Durumu gayet iyi idare eden Çin gibi siyasi reformsuz ekonomik reformlar yapabiliriz, ekonomiye öncelik veriyoruz" diyordu. Suriye Halk Meclisi'nin bağımsız reformcu milletvekillerinden biri olan Riyad Seyif de Suriye'nin Çin modelini denemekte olduğunu söylerken değişim ve reformlardan hiç bahsetmeyen eski tüfek

⁶⁸ YÜCEL, Hayrettin, Suriye Arap Cumhuriyeti, a.g.e. s.5

⁶⁹ BALBAY, Mustafa, a.g.e. , s.145-146

⁷⁰ A.g.e., s.146

⁷¹ ATLIOĞLU, Yasin, a.g.e. , s.102

siyasilerin hâkim olduğu dış dünyadan kopuk bir ülkede Çin modeliyle bile reforma girişmenin zorlu olduğunu belirtiyordu. Francis Fukuyama ise otoriter yönetimlerin sahip oldukları meşruiyet sorunlarını ekonomik büyümeyi sağlama becerisiyle ortadan kaldırmayı amaçladıklarını ve büyüme durduğunda veya düşüşe geçtiğinde meşruiyetin kaybolduğu ve istikrarsızlığın başladığı iddiasındadır. Fukuyama söylediklerinde kısmen haklı olsa da Suriye gibi demokrasi kültürü ve ekonomik alt yapısı zayıf olan bir ülkeyi demokratik bir siyasal yapılanmaya götürecek siyasal ve ekonomik reformlarda karşılıklı bir denge söz konusu olmak zorundadır. Özellikle Suriye’de kişi başına milli gelirin bin dolar olduğu, işsizliğin yaygınlaştığı, insanların gelecek kaygısı taşıdıkları düşünüldüğünde demokratik reformları bir anda gerçekleştirmek veya ekonomik reformdan bağımsız düşünmek siyasal istikrarsızlık ve kaos ortamını beraberinde getirebilir. Beşşar Esad da yönetime geldiği günden beri reform politikasındaki bu çelişkiyi bilinçaltında taşıyarak ülkeyi yönetmektedir.⁷²

Devlet Başkanı Beşşar, gerçekçi olmayan beklentiler, korkular ya da kargaşa yaratmamaya özen gösterip, aşamalı değişim isteyip, eski devirden miras kalan siyasi yapılarla işi götürmeye çabılıyor. Bir diplomatın ifadesiyle, “onun sorunu, modernleştirme hedefi ile istikrarı temin arasında denge kurabilmek, ancak, istikrarsızlık yaratmayan ve sistemin çökmesine neden olmayan şekilde nasıl reform yapılabilir.”⁷³ Tüm bu gelişmelerle birlikte 2000 yılında Beşşar’ın babasından devraldığı ekonomik sistem, geniş ve işlevini yitirmiş kamu sektörü, artan işsizlik, yüksek dış borç, yolsuzluklar, geri kalmış teknoloji, düşük yatırım düzeyi, tek ürüne bağlı ihracat, mali dengesizlikler, aşırı devletçi yasalar, siyasi yozlaşma ve bürokrasi gibi önemli sonuçlar içinde barındırmaktaydı. 1960’lardan beri ekonomideki önemli sektörleri denetiminde tutan devletin içinde barındırdığı hâkim siyasi ve ekonomik sınıflar, sistemin reforme edilmesi sırasında sahip oldukları ayrıcalıklı konumlarını kaybetmek istememektedir. Siyasal iktidarın en önemli iki organı olan Baas Partisi ve

⁷² A.g.e., s.102-103

⁷³ “Suriye’de Çin Modeli”, NTVMSNBC. 06.03.01, Erişim(homepage) URL: <http://www.ntvmsnbc.com/news/68773.asp#BODY> (03.02.08)

Suriye Ordusu başta olmak üzere güvenlik birimlerini kontrol eden Nusayri kökenli yönetici sınıf, ekonomik sistem içinde önemli bir yer işgal etmektedir.⁷⁴

Beşşar 2000 yılında iktidara geldiğinde ülke ekonomisindeki değişime, Planlama Bakanlığı dâhil dört bakanlığı kapatarak başladı. Bu hareketi ile Beşşar, merkezi planlamayı kaldırarak pazarın itici güç olduğuna işaret etti ve ekonomik liberalleşmenin ilk işaretlerini verdi. Ardından Suriye hükümeti, beş yıllık bir süre içinde gerçekleştirilmesi öngörülen bir dizi hedefleri içinde barındıran bir “Ekonomik Reform Programı” taslağını hazırladı. Programda kar oranlarının serbestleşmesi, fon transferinin serbestleşmesi, döviz kurlarının birliği, Merkez Bankasının bağımsızlığı, gelir vergilerinin revizyonu, ticaret hukukunun revizyonu, gümrük tarifelerinin modifikasyonu gibi finansal reformlar yer aldı. Bu bağlamda Baas Partisi, 2000 yılının son aylarında ekonomik programın ilk ayağı olacak ticari bankalar ve menkul kıymetler borsasının açılmasını onayladığını açıkladı. Dönemin Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhammed İmadi devletin bankacılık ve kambiyo işlemlerindeki tekelinin kaldırılacağını ve yatırımlar için cazip bir ortam yaratılacağını söyledi.⁷⁵ Aralık 2002’de ülkede özel bankaların kurulabilmesine ilişkin yasa onaylanmış, bunu takiben 2004 yılı itibariyle yabancı bankalar ülkede faaliyet göstermeye başlamışlardır. Ancak mevcut Bankacılık Kanunu çerçevesinde yabancı yatırımcı söz konusu bankaların en fazla %49’na sahip olabilmektedir. Halen beş devlet bankasının faaliyette bulunduğu Suriye’de,⁷⁶ özel ve yabancı bankalar, 1960’ların başında devletleştirilmiştir. Hâlihazırda ülkede 12 özel banka faaliyet göstermektedir. 5 Şubat 2006 tarih ve 810/15 T sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Suriye’deki bütün Bakanlıklar ve Devlet Kurumları ile yapılan anlaşmalarda, bütün kamu ve karma sektörün kredi anlaşmalarında ve ithalat

⁷⁴ Beşşar’ın Annesi’nin ailesi olan Makluflar ülkedeki en önemli sermaye gruplarından biridir. Bunların dışında, Hafız Esad’ın liberalleşme politikaları sonucunda oluşan Şam merkezli Sünni sermaye sınıfı, ekonomik sistemin diğer önemli güç odağını oluşturmaktadır.

⁷⁵ ATLIOĞLU, Yasin. a.g.e., s.104

⁷⁶ Suriye’nin devlet kontrolündeki bankacılık sistemi 5 bankadan oluşmaktadır. Suriye Ticaret Bankası, Tarımsal İşbirliği Bankası, Sanayi Bankası, Emlak Bankası ve Halk Kredi Bankası. Suriye Merkez Bankası, bankacılık işlemlerini izlemekte ve para arzını idare etmektedir. Suriye bankacılık düzenlemelerine göre, sadece Merkez Bankası ve Ticaret Bankası uluslararası muamelelerde bulunabilmekte ve Suriye dışında döviz mevduatı tutabilmektedir. Suriye içinde sadece Ticaret Bankası döviz karşılığı Suriye Lirası satmaktadır. Bir kaç istisna dışında, kullanılmayan Suriye Liralari Ticaret Bankası’na geri satılamaz. 1986 yılında 24 sayılı kanun, Suriye Lirası ve yabancı paraların özel şekilde değiştirilmesini yasaklamıştır.

ve ihracat sözleşmelerinde yer alan bedellerin ABD Doları yerine Euro olarak ödenmesi zorunlu kılınmıştır. Commercial Bank of Syria (CBS) tedbir olarak ödemelerde Euro'ya geçildiğini belirtmiştir.⁷⁷

Yabancı sermaye'yi Suriye'ye çekmek için gerçekleştirilen en önemli reform, yabancı yatırımcıların birçok bürokratik engelle karşılaşmasına neden olan 10 nolu Yatırım Kanunu'nda 2000 yılında yapılan yenilemedir. Söz konusu kanuna göre, karma şirketler için vergi muafiyeti, kuruluş tarihinden itibaren 7 yıl, özel limited ve anonim şirketler için ise söz konusu üretim tarihinden itibaren 5 yıldır. Ayrıca, üretimin % 50'den fazlasını ihraç eden şirketlerin muafiyet süresi de 2 yıl daha uzatılmaktadır. Yatırımda kullanılacak makine ve ekipmanlar gümrük vergisi ödemediği takdirde ülkeye girebilecektir. Yatırım kanununa göre kırsal kesimde yatırım yapan veya yerel girdiler kullanan yatırımcılara ek bir takım teşvikler verilmektedir. Yabancı sermayenin, ekonomik altyapı eksiklikleri dışında Suriye'ye yatırım konusunda en önemli tereddüdü, Suriye'nin dış borçlarını ödememesinden dolayı uluslararası finans çevrelerinde ülkeye karşı oluşan güvensizliktir. Beşşar Esad ve ekibi, ilk olarak ülkenin büyük borçlarını ödemeye başlayarak bu konuda Suriye'nin imajını düzeltmeye çalıştı. Bu çerçevede özel sektör finansmanı için kapıların açılacağı umut edilmektedir. Reform sürecinin devamı için Suriye'nin kreditor ülkelerle iyi ilişkiler kurulması gerekmektedir. Almanya, Fransa ve Rusya ile borç müzakerelerini tamamlayan Suriye'nin dış Borcu, 2003 yılında 9,6 milyar dolardı ve bu rakam ülkenin GSYİH'nin % 60'ına denk gelmektedir.⁷⁸

Ocak 2004'te yürürlüğe giren Yeni Vergi Kanunu'na göre devlet memurlarının gelir vergisi oranları aylık bazda en düşük % 5 en yüksek % 20 olarak sabitlenmiştir. Diğer yandan, net gelirini 3 milyon Suriye Lirası ve üzeri gösteren firmalara yönelik yeni kurumlar vergisi oranı % 63'ten % 35'e indirilmiştir. Buna ilaveten uzun vadede Lübnan'da uygulanan KDV sistemi modeli alınarak yeni bir KDV sistemi oluşturulması planlanmaktadır. Hazırlanmakta olan bir diğer kanun ise Şirketler Kanunu'dur. Söz

⁷⁷ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Ekim-2007, s.2 Erişim(homepage) URL: http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni_TR.pdf (03.02.08)

⁷⁸ ATLIOĞLU, Yasin. a.g.e., s.105-106

konusu kanun ile ilgili son safhaya gelinmiş olup, anonim şirketlerin kuruluşu sırasında karşılaşılan zahmetli işlemlerin kolaylaştırılmasını öngörülmektedir. Kanun ile özel sektörün gelişmesine fayda sağlanacak ve kurulması planlanan menkul kıymetler borsasının yolu açılacaktır.⁷⁹

Suriye ekonomisindeki son yıllardaki gelişmelere bakıldığında GSMH' deki büyüme 2002 yılında 21,6 Milyar dolar iken; 2006 yılının sonunda 37,1 Milyar dolara ulaşmıştır. Bu da gösteriyor ki; Suriye 'nin üretimi yıldan yıla artmaktadır. Tablo'da en çok göze çarpan veriler ise enflasyon oranının 2006 yılında artması⁸⁰ ve dış borçların yıldan yıla azaltılmasıdır. Suriye'nin 2003 yılı dışında gerçekleştirdiği toplam ihracat hep artış göstermiştir. Yine aynı şekilde ithalatta da 2003 yılı dışında hep artış göstermiştir.

Tablo: 5 Ekonomik Göstergeler (2002–2007)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSMH (Milyar Dolar)	21.6	23.1	25.9	27.9	32.8	37.1
Reel Büyüme Hızı (%)	4.1	1.1	6.7	4.5	5.1	4.2
Enflasyon Oranı(%)	-2.3	5.8	4.4	7.2	10.0	4.0
Fob İhracat (Milyar \$)	6.668	5.762	7.220	8.602	10.245	10.782
Fob İthalat (Milyar \$)	4.458	4.430	6.957	8.742	9.354	10.500
Toplam Dış Borç(Milyar\$)	21.4	19.3	18.9	6.5	6.6	6.6

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Syria Country Profile (EIU), 2008

Erişim (homepage) URL: <http://store.eiu.com/product/30000203SY.html> (15.10.2008)

⁷⁹ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Sam, Ağustos–2006, s.13, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> (04.02.2008)

⁸⁰ Kamu sektörü çalışanlarının ücretlerine %20 oranında artması, kredi kontrollerinin zayıflaması, düşük kur seviyesi ve körfez ülkelerinden sağlanan fonlar nedeniyle; enflasyon oranı 2005 yılında %4 seviyesinden 2006 yılında %10 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında uygulanan sıkı para politikalarına bağlı olarak enflasyon oranının düşmesi beklenmektedir.

2.2 Sektörler İtibariyle Suriye Ekonomisi

2.2.1 Tarım ve Hayvancılık

Suriye, tarım potansiyeli çok yüksek bir ülkedir. Bu niteliği, istenildiği gibi gerçekleştirilemeyen yatırım programları, sağlanabilecek kredi ve teknolojik açılımla tarıma elverişli arazinin artırılabilme olanağından kaynaklanmaktadır. Halen Suriye topraklarının; % 32'sini ekilebilir arazi, % 45,5'ini çayır ve meralar, % 2,5'ini ormanlar ve % 20'sini de diğerleri oluşturmaktadır. Başlıca tarım alanları, Lübnan kıyılarının devamı, Türkiye sınırı boyunca uzanan dar şerit, Asi vadisi ile Fırat ve Dicle nehri arasında yer alan Cezire bölgesidir. Tarımsal faaliyetlerin hemen hemen tamamı küçük özel girişimcilerin ellerinde olup, bu kesim toplam arazilerin % 62'sini kontrol etmekte, kalan % 37'sini kooperatiflerin içinde bulunduğu gruplar işlemektedir. Kalan çok az bir arazi ise devlet kontrolünde kalmaktadır.⁸¹

Suriye'de hükümet fiyatlara müdahale etme, ödenek tahsis etme, hizmet sağlama kredi ve finansman ayrıcalığı sağlama, özel sektör faaliyetlerini sınırlama yoluyla tarımı kontrol altında tutmaktadır. Bununla beraber karma sektör firmalarının da (devletin en az % 25 hisseyi elinde tuttuğu firmalar) pazara girmelerine müsaade etmektedir. Hükümet bu firmaları belirli vergilerden, gümrük yükümlüklerinden, ithalat ve kambiyo kontrol düzenlemelerinden muaf tutmaktadır. Hayvancılıkta ise özel sektör daha baskın konumdadır. Devlet meyve ve sebzelerin pazarlanması, fiyatlandırılması ve üretimde tam bir kontrole sahiptir. Balıkçılık sektöründe ise özel sektör hâkimdir ve toplam üretimin % 65'i özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir.⁸²

Ancak son yıllarda Suriye Hükümeti tarım üzerinde sürdürdüğü sıkı kontrol ve uygulamasından vazgeçmeye başlamış ve çiftçilerin önemli miktarlarda tarımsal ve ulaşım makine ve teçhizat ile kimyasal madde ve tohum ithal etmelerine müsaade etmiştir. Belli başlı tarımsal üretilere yapılan devlet desteğinden vazgeçilmiş ve Pazar şartlarının tarım sektörüne uygulanmasına başlanmıştır. Ancak halen endüstriyel üretim maddeleri olan şeker pancarı ile tütün üzerindeki devlet kontrolü devam etmektedir.

⁸¹ BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.147

⁸² YÜCEL Hayrettin, Suriye Arap Cumhuriyeti", s.45

Pamuk, canlı koyun, meyve ve sebzeler yurtdışına ihraç edilen maddelerdir. Lübnan ve körfez ülkeleri bu bakımdan Suriye'nin pazarı durumundadır. Son üç yıldır pamuk ihracatı toplam ihracatın %3-5'ini oluşturmuştur. Pamuğun önemli bir kısmı İtalya tarafından, kalan kısmı ise Tayvan ile Türkiye tarafından satın alınmaktadır.⁸³

Tarımın ekonomi içindeki önemine bağlı olarak sektöre hükümet tarafından önemli yatırımlar yapılmaktadır. Tarım alanlarının dörtte birinden azı sulanabildiğinden, mevcut sulama sistemlerinin ıslahı ve yaygınlaştırılması için yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle buğday ve arpa üretiminde sulamanın yetersiz olması nedeniyle hava koşullarına bağımlılık artmakta ve tarlalar ancak yağmur yağdığında sulanmaktadır. Pamuk üreticileri ise sulama imkânlarından diğerlerine göre daha fazla faydalanmaktadır. Ülkedeki en büyük sulama projesi, Fırat Nehri üzerindeki baraj ile bağlantılıdır. Ancak kanal yapısının elverişsiz olması ve Türkiye'nin de bu nehirden sulamada yararlanması nedeniyle nehir üzerinden akan su azalmış ve Suriye'nin 640.000 hektar araziye bu projeyle sulama planları gerçekleşmemiştir. Hasat'ın çoğunun elle toplanması nedeniyle modern tarım teknolojilerine sermaye yatırımı da yapılamamaktadır.⁸⁴

Tarım Suriye ekonomisindeki ağırlığını sürdürmeye devam etmektedir. Elverişli iklim koşullarında tarım üretimi GSYİH'nın üçte birini oluşturacak kapasitededir. Tarımın istihdam içindeki payı da son derece yüksektir. Tarım sektörünün en önemli ürünleri, buğday, arpa, pamuk, şeker pancarı ve zeytindir. Tarım alanlarının üçte ikilik bölümünde buğday ve arpa üretimi yapılmaktadır. Buğday, arpa ve şeker pancarı devlet tarafından stratejik ürünler olarak kabul edilmekte ve fiiks fiyatlardan satılmaktadır. Pamuk, Suriye tarım sektörünün en önemli ürünüdür. Pamuk üretiminin yaklaşık yarısı gelişmekte olan tekstil sektöründe kullanılmaktadır. Pamuk ve tekstil ihracatı toplam ihracat gelirinin % 10 – 15'ine denk gelmektedir.⁸⁵

⁸³ BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.148

⁸⁴ AYDIN, İnci Selin, "Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu" TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, s.14, Erişim(homepage) URL: http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (15.10.2008)

⁸⁵ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM-2007, s.12, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (16.10.2008)

Tablo: 6 Suriye’de Başlıca Ürünlerin Üretimi, Ekili Alanı ve Verimliliği

(Üretim bin ton, Alan bin hektar ve Verimlilik ton/hektar)

Yıllar	2001	2002	2003	2004
HUBUBAT				
Buğday				
Üretim	4,744.6	4,775.4	4,912.9	4,573.5
Alan	1,683.8	1,679.3	1,796.0	1,831.2
Verimlilik	2.8	2.8	2.7	2.5
Arpa				
Üretim	1,955.6	919.5	1,079.1	527.2
Alan	1,302.8	1,234.0	1,253.6	1,290.6
Verimlilik	1.5	0.7	0.9	0.4
Darı				
Üretim	02.7	02.8	04.3	03.2
Alan	03.7	03.6	05.1	03.9
Verimlilik	0.7	0.8	0.8	0.8
Mısır				
Üretim	215.7	231.9	226.7	210.2
Alan	63.8	57.3	62	56.5
Verimlilik	3.4	4.0	3.7	3.7
SANAYİ MAHSULLERİ				
Pamuk				
Üretim	1,009.8	802.2	811	794.7
Alan	257.1	199.8	205.4	234.2
Verimlilik	3.9	4.0	3.9	4.4
Şeker Pancarı				
Üretim	1,215.5	1,522.7	1,205.2	1,217.7
Alan	26.6	29.6	28.2	27.6
Verimlilik	45.7	51.4	42.7	44.1
Tütün				
Üretim	25.Nis	27.Tem	24.Ağu	23.4
Alan	16.5	15.7	16.3	21.0
Verimlilik	1.5	1.8	1.5	1.1.
MEYVELER				
Zeytin				
Üretim	497.0	940.9	552.3	1027.2
Alan	489.0	501.5	517.0	531.4
Verimlilik	1.0	1.9	1.1	1.9
Üzüm				
Üretim	389.0	341.9	307.3	242.7
Alan	68.8	54.3	52	51.3
Verimlilik	5.7	6.3	5.9	4.7
KURU BAKLALAR				
Mercimek				
Üretim	117.5	132.8	168.4	125.3
Alan	139.1	121.1	138.8	137.4
Verimlilik	1.3	1.1	1.1	0.9

Kaynak:T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage)URL:<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> (04.09.2008)

Hükümet tarımı stratejik sektörler arasında görmekte ve her türlü desteği vermektedir. 24 Nisan 2008 tarihinde aldığı bir kararla kötü hava şartlarından kaynaklanan olumsuzlukların telafisi için çiftçilere dönüm başına 3000 Suriye Lirası (SL) (67 Dolar) ödeme yapılmasını öngörmüştür. 29 sayılı kararname ile de Tarım ve Tarımsal Reform Bakanlığı'na bağlı "Tarımsal Üretimi Destekleme Fonu" kurulmuştur. Tarım ve Tarımsal Reform Bakanı Adel Safar, söz konusu düzenlemenin gıda güvenliğinin teminine önemli bir katkı olduğunu, Fon ile özellikle buğday ve pamuk gibi stratejik tarım ürünlerinin desteklenmesinin amaçlandığını belirtmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yayınlanan bir raporda, Suriye'de bu yıl 2.087.815 ton buğday ve 24,282 ton nohut üretilmesinin beklendiği, 19,880 milyonluk Suriye nüfusunun bu yıl 3.379.600 ton yemeklik, 318,636 ton tohumluk buğdaya, 29,820 ton yemeklik, 2,971 ton tohumluk nohuda ihtiyaç duyduğu ifade edilmiştir. Raporda ayrıca, hububat karşılığı olarak bu yıl çiftçilere 25 milyar SL (556 milyon Dolar) ödeneceği belirtilmektedir. Mayıs 2008 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin buğday alış fiyatının 16.50 SL'den 17.00 SL'ye çıkartılması kararlaştırılmıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın 11 Mayıs 2008 tarih ve 1376 sayılı kararı uyarınca, Toprak Mahsulleri Ofisi standartlara uygun olmasa bile, üretilen bütün buğdayı satın alması, halkın tüketimi için elverişli olmayan buğdayın yem yapılmak üzere Yem Genel Kurumuna teslim edilmesi öngörülmüştür.⁸⁶ Suriye özellikle son yıllarda görülen değişimle, özellikle tarım, gıda, sanayi, turizm, enerji gibi sektörlerde yabancı yatırıma açılmıştır. Örnek olarak tekstil sanayi (Suriye pamuğunu kullanarak üretim yapılması), şeker, gübre zeytin ve zeytinyağı entegre tesisleri, yem, süt tozu, süt ve süt ürünleri, göl ve deniz balığı üretme çiftlikleri gibi sektörler Suriye Ekonomi ve Dış ticaret bakanlığı tarafından tespit edilen yatırım alanlarındandır.⁸⁷

Suriye'de bitkisel gıda sanayi ve tarımsal ürün firmaları yoğun olarak Şam, Halep, Homs, Tartus, lazkiye'de faaliyette bulunmaktadır. Diğer bölgelerde firma sayısı daha azdır. Tarımsal üretiminin yoğun olduğu bölgelerde gıda sanayi tesisleri bulunmaktadır. Suriye'de turuncgil üretimi hiçbir kimyasal madde ve zirai ilaç

⁸⁶ Suriye Ticaret Ofisi, Suriye'de İç Ekonomik Gelişmeler, 1 Nisan-1 Temmuz 2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler s.2-3, Erişim(homepage) URL: <http://www.suriyeticaretofisi.org/uploads/1218280731.doc> (05.09.2008)

⁸⁷ YÜCEL Hayrettin, 2004, s.47

kullanılmadan gerçekleştirilmektedir. Özellikle son yıllarda zeytin ve sebze üretiminde kimyasal madde kullanımı azaltılarak söz konusu uygulama ülke genelinde % 60 oranında yaygınlaşmıştır. Suriye’de özellikle Al Faris bölgesinde organik zeytin üretimi mevcuttur. Ülkede organik ürünler konusunda faaliyet gösteren sertifikasyon kuruluşu bulunmamaktadır.⁸⁸ Suriye, turunçgiller üretiminde Arap ülkeleri arasında Mısır ve Fas’tan sonra üçüncü, Akdeniz ülkeleri arasında yedinci ve dünya çapında 20. sırada yer alıyor. Üretimi yılda 1 milyon ton civarında olan Suriye, dünya ülkeleri üretiminin % 1’ini teşkil ediyor. Suriye’de turunçgillerin ekildiği toplam alan 35.000 hektar ve ağaç sayısı yaklaşık 11,6 milyon ağaçtır.⁸⁹

Ulusal Şeker Şirketi’ne bağlı olarak Homs’da inşa edilen 1 milyon ton / yıl kapasiteli şeker rafinerisinin açılışı 14 Mayıs 2008 tarihinde Başbakan Otri tarafından yapılmıştır.⁹⁰ Anonim bir şirket olan “Ulusal Şeker Şirketi” Yönetim Kurulu kaynaklarına göre, bölgenin en büyük şeker rafineri olacağı ve üretim kapasitesi 1 milyon ton civarında olacağı da bildirilmektedir. Söz konusu şirketin hisse senetlerinin % 51’ine Suriyeli yatırımcılar sahip olurken, kalan diğer hisse senetlerini Arap ve Amerikan yatırımcılar paylaşmaktadır.⁹¹ Hama/Suriye’de düzenlenen bir seminerde, Suriye’de 10 milyon fıstık ağacı bulunduğu, bunlardan 7 milyonu verim aşamasında olduğu, yılda 50–80 bin ton fıstık üretildiği ve dünya çapında İran, ABD, Türkiye’den sonra dördüncü üretici ülke konumunda olduğu belirtilmektedir.⁹² Al Faris bölgesinde organik zeytin üretimi yapılan ve 76 milyon zeytin ağacı bulunan Suriye’nin, zeytin üretiminde İspanya, İtalya ve Yunanistan’dan sonra dünya dördüncüsü olduğu açıklandı. 2000 – 2004 döneminde dünya üretiminden %4,6’lık paya sahip olan Suriye’nin, 2005 yılında yaptığı zeytinyağı ihracatı 130 milyon Euro’ya

⁸⁸ A.g.e. s.48

⁸⁹ Suriye Ticaret Ofisi, Suriye’de Turunçgiller Üretimi, 27.08.2008 Erişim(homepage) URL: http://www.suriyeticaretofisi.org/haber.php?haber_id=76 (07.09.2008)

⁹⁰ Suriye Ticaret Ofisi, Suriye’de İç Ekonomik Gelişmeler, 1 Nisan–1 Temmuz 2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler s.3, Erişim(homepage) URL: <http://www.suriyeticaretofisi.org/uploads/1218280731.doc> (05.09.2008)

⁹¹ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Bölgenin En Büyük Şeker Rafinerinin Açılışı Yapılacak, Aylık Raporlar, Mayıs–2008, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/mayis08.doc> (07.09.2008)

⁹² T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Suriye, Suriye Antep Fıstığı üretiminde, Dünya Çapında Dördüncü, Aylık Raporlar, Haziran–2008, s.2 Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Haziran08.doc> (08.09.08)

ulaşmıştır.⁹³General Organization of Tobacco (GOT) tarafından yapılan açıklamaya göre 2005 yılı tütün üretimi 26.600 ton'a ulaşmıştır. GOT adına çiftçilerden 88,05 SL/Kg. Fiyatla alımı yapılan tütünün toplam alım değeri 2,3 milyar SL. (44.2 milyon Dolar.) olmuştur. Suriye'de tütünün ekim ve alımı, iç piyasa satışı ve ihracat-ithalat işlemleri ile sigara imalatı tamamen GOT'nin denetiminde yapılmaktadır.⁹⁴

Ülkede bitkisel ve hayvansal üretim birbirini tamamlamaktadır. Sığır yetiştirme birliklerinin % 1'i kamu sektörüne ait olup, küçükbaş hayvan üretiminin çoğunluğu özel sektöre aittir. Tavukçuluk sektörü üretiminin % 11'i, süt ürünleri sektörünün ise % 10'u devlete aittir. Hayvansal üretimde fazla büyük firma olmamakla birlikte devlete ait bir tane 3000-4000 baş kapasiteli büyük sığır yetiştirme çiftliği mevcuttur. Genellikle çiftliklerde 100-150 baş hayvan bulunmaktadır. Kırsal kesimlerde aileler 1-2 adet büyükbaş hayvan ile 3-4 adet küçükbaş hayvan beslenmektedir. Koyun yetiştiriciliği Al Bado steplerinde yaygın olmakla birlikte çiftliklerdeki koyun sayısı 1000 başı geçmemektedir.⁹⁵ Hayvancılıktaki gelişme 70'li yıllarda tavukçuluk sektöründe başlamış ve şu anda bu alanda ihracat yapılabilir kapasiteye ulaşmıştır. Son on yılda dünyada ortaya çıkan hastalıklar sebebiyle hayvancılık alanındaki yatırım canlı hayvan ve et üzerine yoğunlaşmıştır.⁹⁶

Hayvancılık, işgücünün yaklaşık % 20'sini oluşturmakta olup, bedevi çobanları için başlıca gelir ve geçim kaynağıdır.⁹⁷ Suriye birçok Ortadoğu ülkesine et satan bir ülke olmuştur. Hac döneminde canlı hayvan dışsatımı büyük bir canlılık gösterir. Bedevi toplulukları deve besleseler de bunların oturak düzene geçmesi üzerine 1980 sonrasında yetiştirilen deve sayısı azalmıştır. Badiyetü'ş-Şam'da göçebe kabileler cins Arap atı yetiştirirler. Kafkasya'dan göç eden ve Osmanlı'nın Suriye vilayetine iskân

⁹³ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti", Başlıca ekonomik ve Ticari Olaylar, Aylık Raporlar, Ağustos-2006, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/agustos06.doc> (08.09.2008)

⁹⁴ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti", Tarım 2005 Tütün Rekoltesi, Aylık Raporlar, Nisan-2006, s.4, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Nisan06.doc> (08.09.2008)

⁹⁵ YÜCEL Hayrettin, 2004, s.48

⁹⁶ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM-2007, s.12, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (09.09.2008)

⁹⁷ AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, a.g.e. s.52

edilen Çerkezler, Çeçenler, Lezkiler beraberinde getirdikleri Kafkas ırkı atlarını Arap at cinsi ile çiftleştirerek farklı bir tür elde etmişlerdir. Suriye’de bedeviler arasında Çerkez atları giderek daha çok yeğlenmektedir.⁹⁸

Tablo: 7 Suriye’nin Canlı Hayvan Üretimi (Baş)

Yıllar	2000	2001	2002	2003
Sığır	984,393	836,868	866,675	880.000
Deve	13,368	13,500	13,500	13,500
Keçi	1.049.539	979,325	931,886	1.000.000
Koyun	13.505.200	12.361.800	13.497.481	13.500.000
Tavuk(1000Adet)	21,629	21,220	28,634	30.000

Kaynak: Yücel, Hayrettin, Suriye Arap Cumhuriyeti, s.46

90’lı yıllara kadar büyük bölümü devlet tarafından kontrol altında tutulan Suriye Süt Endüstrisi bu yıllarda çıkan yatırım teşvik yasasıyla gelişmeye başlamıştır. Suriye’de çoğunluğu özel sektör tarafından yıllık 1,7 milyon ton civarında süt üretilmektedir. İşlenmiş süt ürünleri üretimi ise 100.000 ton’dur.⁹⁹ Son yıllarda süt endüstrisine İtalya tarafından destek verilmektedir. İtalya, süt sanayini 8,32 milyon Avro ile destekleyecek. Bu bağlamda Suriye Devlet Planlama Teşkilatı ile İtalyan Dışişleri Bakanlığı’na bağlı İşbirliği ve Geliştirme İdaresi arasında bir anlaşma imzalanması planlanmaktadır. Destek miktarının 5,88 milyon Avro’luk kısmı Devlete ait Şam Süt Fabrikasının makine donanımında kullanılmak üzere kredi, 2,44 milyon Avro’luk kısmı da eğitime mahsus olmak üzere bağış şeklinde verilecektir. Makine donanımı için kredinin yıllık faiz oranı %0,5 olacaktır.¹⁰⁰

Suriye’de Balıkçılık pek gelişmemiştir. Rafineri atık ve artıkları Akdeniz’i kirletmiş; sonuçta balık yatakları zarar görmüştür. Asi ırmağında ve el Tekbe Baraj Gölünde (Buhayretül Hafiz Essad) devlet balıkçılığa yapmışsa da, üretim sınırlı kalmış;

⁹⁸ GÜNEY, Emrullah, a.g.e, s.50

⁹⁹ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye’nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM–2007, s.12, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (09.10.2008)

¹⁰⁰ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Tarım ve Sulama, İtalya Suriye’nin Süt Sanayi Sektörünü destekliyor, Aylık Raporlar, Mart–2006, s.4, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mart06.doc> (13.09.2008)

badiye halkının beslenme alışkanlığında balık yer tutmadığından tüketim pek artmamıştır.¹⁰¹

Tablo: 8 Suriye'nin Hayvansal Ürünler Üretimi (Mt)

Ürünler	2001	2002	2003
Tavuk Eti	114,228	123,188	123,188
Yumurta	133,563	166,039	166,039
Koyun ve keçi Eti	173,47	188,577	188,577
Süt Toplamı	1.577.780	1.766.909	1.766.909
Beyaz Et	121,483	130,938	130,938
Sığır Eti	42,42	47,212	47,245

Kaynak: Yücel, Hayrettin, Suriye Arap Cumhuriyeti, s.47

2.2.2 Petrol, Doğal Gaz ve Enerji

Suriye'de petrol 1950'li yılların başından beri varlığı bilinmesine karşılık, 1955 yılında bir ABD şirketi ve 1956'da da bir Alman şirketi ortaklığı ile yapılan anlaşmalarla aramalara başlanan petrol, ilk olarak ülkenin kuzeydoğusundaki Kamışlı'da çıkarılmıştır. Suriye Arap ülkeleri arasında petrol kaynağını devletleştiren ilk ülkedir. Suriye petrolü % 3,5–4,5 oranındaki sülfür oranı ile düşük nitelikli petroldür. Suriye'nin başlıca petrol alanları kuzeydoğuda Türkiye ve Irak sınırlarının çevrelediği Cezire bölgesindedir. Diğer alanlar ise Alyan, Jibeste, Hamzah, Kububeb, Tışrin ve Şeyh Mansur'dur. Jibeste ve güneybatıda bulunan diğer petrol alanlarında yüksek kalite petrol üretilmektedir. Suriye'de ilk petrol, 1956 yılında Menhall Şirketince Karaşuk ve Hamzah bölgesinde bulunmuş ve işletilmeye başlanmıştır. 1962 yılında ise Suriye Genel Petrol İdaresince Sovyet yardımı ile Rumalian'da ilk milli sondaj gerçekleştirilmiştir.¹⁰² Petrol sanayi, devlete ait Syrian Petroleum Company (SPC), Hollandalı Shell ve Petro Canada firmalarından oluşan Al-Furat Petroleum Company (AFPC) tarafından kontrol edilmektedir.

Suriye'deki petrol üretimi yıldan yıla azalma göstermektedir. Suriye Başbakanı Naji Otri; "Suriye'nin 2006 günlük ham petrol üretimi 404 000 varil" olduğunu açıkladı.

¹⁰¹ GÜNEY, Emrullah, a.g.e., s.50

¹⁰² BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.152

Bu rakam 414.000 varil/gün olarak gerçekleşen önceki yılın üretimine göre miktarda 10.000 varillik bir azalışı göstermektedir.¹⁰³ Petrol üretimindeki azalma son on yılda Suriye Petrol Şirketine ait Suriye'nin kuzeydoğu bölgesindeki alanlarda gerçekleşen ağır ham petrol üretimindeki artışa karşın hafif ham petroldeki azalıştan kaynaklanmaktadır. Suriye'deki ağır ham petrol üretimi 200 000 varil/gün, bu toplam üretimin yarısıdır. Diğer yarısı ise AFPC'e (150 000 varil/gün) ait yatlardan ve Total E&P ve SPC'nin ortaklığı ile kurulan DZPC (35 000 varil/gün) tarafından üretilmektedir.

Tablo: 9 Suriye’de Petrol İstatistikleri (‘000 varil/Günlük)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam Petrol Üretimi	546.8	513.4	519,8	510,2	488,1	479,0	448,8	433,2
Ham Petrol Üretimi	522.8	483.9	472,2	464,0	446,1	432,0	406,4	380,0
Tüketim	255.5	253.7	256.1	257,1	257,6	260,0	260,9	262,0
Net İhracat/İthalat(-)	291.3	259.6	263,7	253,1	230,4	219,0	187,9	171,0
Rafineri Kapasitesi	242.1	242.1	242,1	239,9	239,9	239,9	239,9	239,9
Kanıtlanmış Rezervi (Milyar varil)	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5

Kaynak: Energy Information Administration, (EIA), 2007 Erişim(homepage) URL: http://tonto.eia.doe.gov/country/country_time_series.cfm?fips=SY (25.10.2008)

Suriye’deki petrol üretiminin azalması, elde edilen gelirlere yansımaları hafif düzeyde olmuştur. Bunun da sebebi 2005 yılında petrol fiyatlarının yüksek seyretmesidir. Maliye Bakanı Mohammed al-Husseini'nin yaptığı bir açıklamaya göre Suriye 2006 yılı itibarıyla net ham petrol ithalatçısı bir ülke haline gelmiştir. Bu durumun en büyük sebebi, petrol ürünleri ithalatı ve yabancı şirketlere ödenen telif hakları toplamının ham petrol ihraç gelirleri toplamının aşmasıdır. Hükümet 2008 yılında KDV’yi uygulamaya geçirerek ve petrol fiyatlarına yönelik sübvansiyonları keserek mali dengeyi yeniden sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁰⁴

¹⁰³ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Suriye'nin 2006 Ham Petrol Üretimi ve Geleceğin Hedefleri, Aylık Raporlar, Aralık-2006, s.4 Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/aralik06.doc> (20.02.08)

¹⁰⁴ AYDIN, İnci Selin, “Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu” TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, s.14, Erişim(homepage) URL: http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (21.02.2008)

Petrol üretimi 1986 ve 1995 yılları arasında yıldan yıla hızlı bir artış göstermiştir. Ancak, 1995 yılından itibaren petrol üretiminde yıllık bazda bir azalma kaydedilmeye başlanmıştır. Petrol sanayi, devlete ait Syrian Petroleum Company –SPC (petrolün % 25’ini üretmektedir) , Hollandalı Shell ve Petro Canada firmalarından oluşan Al-Furat Petroleum Company-AFPC (petrolün % 65’ini üretmektedir) tarafından kontrol edilmektedir. Petrol üretiminde yaşanan gerilemeye bağlı olarak Suriye, yeni petrol yataklarının keşfine yönelik çalışmalarını hızlandırmış ve bu çerçevede Kasım 2003’te Petro-Canada Firması ile 25 yıllık bir anlaşma imzalamıştır. Buna göre firmanın ilk dört yılda jeolojik ve sismik çalışmalara ilaveten Deir Al Zour Bölgesinde iki petrol kuyusu açılmasına yönelik 8.25 milyon dolarlık yatırım yapması öngörülmektedir.

Suriye’deki petrol üretimi azalan bir şekilde devam ederse 10–15 yıl sonra 2,5 milyar varil olan toplam rezervin tükeneceği beklenmektedir. Üretimdeki düşüş artan yerli taleple beraber ham petrol ihracatını etkilemiştir. 1990’lı yılların sonlarına doğru düşen üretim, daha çekici araştırma sözleşmeleri imzalayarak petrol sanayinde daha gelişmiş araştırma tekniklerinin kullanımını sağlamak amacıyla Suriye hükümetini daha fazla yabancı yatırımcı çağırmaya zorlamıştır.¹⁰⁵ Diğer taraftan Suriye Petrol Şirketi (SPC) Hindistanlı Oil & Natural Gas Corporation (ONGC) ve ABD’li Improved Recovery Group’tan oluşan Konsorsiyumla petrol çıkarma ve üretimine yönelik bir Anlaşma imzalamıştır. Bunlara ilaveten SPC Hırvat INA Industries Nafta ve ABD’li Veritas DGC Inc. İle Akdenizde Offshore keşif çalışmalarına yönelik bir Anlaşma imzalamıştır. Kanadalı petrol şirketi Tanganyka 2002 yılında Oudeh sahasının geliştirilmesi için SPC ile anlaşmış, 2004 yılı Temmuz ayında iki kuyunun kazısını tamamlamıştır. Üretim hâlihazırda 1000 v/g’dür, ancak Tanganyka sahanın 2,4 milyar varil petrol kapasitesi olduğunu, çalışmalar tamamlandığında günlük üretimin 30.000 varile çıkacağını belirtmektedir. 2004 yılı Temmuz ayında SPC, Çin Ulusal Petrol ve Gaz Geliştirme Şirketi (CNOGC) ve Sino-Syrian Kawkab Petrol Şirketi ile Kibibeh sahasının geliştirilmesine yönelik bir anlaşma imzalamıştır. Çalışmalar tamamlandığında sahanın üretim kapasitesinin 10.000 v/g olması planlanmaktadır. 2007 yılının Kasım ayında yapılan önemli anlaşmalardan birisi’de Kuveyt ve İngiliz firmaları

¹⁰⁵ YÜCEL Hayrettin, 2004, a.g.e., s.103-104

Deyr El Zor İlinde üretim kapasitesi günlük 140.000 varile varan bir petrol rafinerisinin kurulmasına ilişkin fizibilite sözleşmesi imzalamıştır.

Suriye’de yıldan yıla azalan petrol üretimi ve her geçen gün artan enerji ihtiyacını göz önünde bulundurarak alternatif bir enerji kaynağı olarak doğalgaz rezervlerinde üretime başlamayı planlamaktadır. Rezervlerin büyük bir bölümü Deir alzor ve palmyra bölgelerinde yer almaktadır. Üretilecek olan doğal gazın bir bölümünü ihraç etmeyi planlamaktadır. Suriye, deniz altından geçen boru hattı ile Güney Kıbrıs’a doğal gaz satışı planlamakta olup, görüşmelere başlamış bulunmaktadır.¹⁰⁶

Suriye hükümetinin petrol ve doğal gaz kaynaklarının işletilmesi için yapmakta olduğu yatırımlar ve harcamalar 1999 yılından başlayarak sürekli olarak artmaktadır. Hükümetin stratejisi, artan yerli enerji talebini doğal gaz ile karşılayıp serbest kalan ham petrolü ve yapılan yatırımlarla beraber üretimi artan doğal gazı ihraç etmektir.¹⁰⁷ Suriye için önemli bir proje olan, 2001 yılı başında Mısır, Lübnan ve Suriye Hükümetleri, Mısır ve Suriye doğalgazını pazara sunmak üzere 1 milyar dolar değerinde bölgesel boru hattı kurulması yönünde anlaşmaya varmışlardır. Söz konusu boru hattının Mısır ve Ürdün arasındaki bölümü faaliyete geçmiştir. Ürdün sınırı ve Suriye’nin Homs şehri arasında boru inşaatı devam etmekte olup, söz konusu boru hattının 2008 yılında Türkiye’ye ulaşması öngörülmektedir. Suriye, 2008 yılı başında Mısır’dan günde 2,5 milyon m³ doğal gaz ithal etmeye başlayacaktır.¹⁰⁸ Mısır doğal gazının 800 milyon dolara mal olacak 250 mil uzunluğundaki denizaltı boru hattı kanalıyla İsrail Karasularından geçmeden Lübnan üzerinden pazarlaması amaçlanmaktadır. Mısır ile bu tür bir anlaşma arayışında bulunan İsrail’in Filistin ile gerginliği nedeniyle, Lübnan fırsatı değerlendirmiş ve Mısır doğal gazının ülkesi üzerinden pazarlanması konusunda adım atmıştır. Boru hattının deniz altından geçen bölümünün yapım ve işletmesini Al-Sharq (Orient) firması üstlenirken, The Arab Company 200 milyon dolara mal olacak 250 mil

¹⁰⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suriye Ekonomisi ve Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Suriye Bülteni, Şubat 2002, s.4

¹⁰⁷ YÜCEL Hayrettin, 2004, a.g.e. s.104

¹⁰⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Ekim-2007, s.3, Erişim(homepage) URL: http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni_TR.pdf (22.02.08)

uzunluğundaki boru hattının karadan geçen bölümünün yapımını ve işletmesini, bunun yanı sıra Mısır ve Suriye doğalgazlarının pazarlamasını gerçekleştirecektir.

Söz konusu Doğalgaz Hattı Projesini uygulayan Suriye Doğalgaz Şirketi Genel Müdürü Müh. Ali Abbas'ın 5 Haziran 2007 tarihinde Suriye'de yayınlanan Baat Gazetesi'ne yaptığı açıklamada: Arap Doğalgaz Hattı projesinin Suriye'de bulunan bölümünün iki aşamaya bölündüğünü belirtmişti. Birinci aşamanın, 310 km uzunluğunda ve 36 inç çapında borulardan oluştuğunu ve Suriye-Ürdün sınırından Homs yakınlarında bulunan al-Rayyan arasında uzandığını söyleyip 140 milyon dolar değerindeki bu projenin Rus Stroy Trans Gaz tarafından uygulandığını ifade etti ve uygulama süresinin 22 ay olduğunu belirtti. Abbas, 314 km uzunluğunda bir siperin kazıldığını, 229 km uzunluğunda boruların sipere yerleştirildiğini belirtti ve böylece projenin %80 oranında tamamlandığını kaydetti.¹⁰⁹ İkinci aşamanın Homs ile Türk sınırları arasında uzanan 230 km uzunluğundaki boru hattının yerleştirilmesinden oluştuğunu belirten Abbas, bu aşamaya, birinci aşamanın sona ermesinin ardından 2008 yılının başında başlanacağını açıkladı.

Suriye'nin yeni enerji santrallerin çoğu doğalgaz ile çalışmaktadır. Ülkenin elektrik ihtiyacının %55'i doğal gaz ile çalışan enerji santrallerinden elde edilmektedir. Suriye'nin Baniyas ve Homs'ta faaliyette olan iki rafinerisi bulunmaktadır. Ülkenin en büyük doğalgaz rezervi iç kesimlerdeki palmira yakınlarındadır.¹¹⁰ Doğalgaz kaynaklarının çoğu tükenmiş olmakla birlikte, jebeisa'da kurulması planlanan bir gaz işleme tesisi 1988 yılında kadar faaliyete geçirilememiştir. Ekim 1997'de Palmira yakınlarında yeni bir doğalgaz kaynağının keşfi ile birlikte yeni boru hatları döşenmiş, işleme tesisleri inşa edilmiş ve böylece sektördeki gelişme hız kazanmıştır. 2005 yılı sonu itibarıyla yabancı şirketlerin hizmet sözleşmelerinin vadesi dolmuş ve böylelikle işlemler Suriye Gaz Şirketi tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 2004'te uygulanmaya başlanan Amerikan yaptırımları, Amerikan yapımı ekipman ithal eden ve

¹⁰⁹ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye Arap Cumhuriyeti, Arap Doğalgaz Hattı Projesi, Aylık Raporlar, Haziran-2007, s.9 Erişim(homepage) URL:

<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Haziran07.doc> (25.02.08)

¹¹⁰ AYDIN, İnci Selin, "Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu" TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, s.14, Erişim(homepage) URL:

http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (26.02.2008)

sektörde faaliyet gösteren birçok şirketi doğrudan, çok sayıda yatırımcıyı da dolaylı biçimde etkilemiştir. Suriye'nin kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin 8,5 Trilyon ft³ olduğu, toplam doğalgaz üretimini ise 2006 yılında 220,7 olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

Tablo: 10 Doğalgaz Üretim ve Tüketim (Milyar ft³)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Üretim	215.4	197.4	240,1	241,9	250,7	215,4	220,7	–
Tüketim	215.4	197.4	240.1	241.9	250.7	215.4	220,7	–
Kanıtlanmış Rezervi	8500.0	8500.0	8500.0	8500.0	8500.0	8500.0	8500.0	8500.0

Kaynak: Energy Information Administration, (EIA), 2007 Erişim(homepage) URL: http://tonto.eia.doe.gov/country/country_time_series.cfm?fips=SY (27.10.2008)

Suriye'de son yıllarda elektrik üretiminde hidroelektrik santrallerden doğalgaz santrallerine doğru kaymaya başladı. Enerji santralleri için Japonya'dan krediler sağlanmış olmasına rağmen (Candar ve Zara santralleri) çoğunlukla bu yeni santrallerin kredileri Körfez ülkelerinden geldi. Suriye'nin enerji açığı devam etmekte olup, devlet enerji tasarrufu kapsamında günde dört-beş saatlik kesintiler uygulamaktadır. Suriye'de enerji tasarrufu kapsamında yapılan günde dört-beş saatlik kesintiler özellikle büyük şehir merkezlerinde hayatı olumsuz olarak etkilemektedir.¹¹¹ Elektrik üretim ve dağıtım kapasitesinin elektrik ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı ve 2007 yılında birçok şehirde uzun elektrik kesintilerinin yaşandığı bilinmektedir.

Hızla artan elektrik enerjisi talebinin karşılanması amacıyla, hidroelektrik enerji santrallerinin kapasitelerinin artırılması ve doğalgazla işleyen yeni enerji santrallerinin kurulması planlanmıştır. Bu çerçevede, ülkenin kuzeydoğusundaki Suveyde bölgesinde 150 mw ve Tayyem bölgesinde 100 mw kapasiteli doğalgazla işleyen iki enerji santralinin inşası tamamlanmıştır. Ülkenin güneyinde yer alan vilayetlere de enerjinin ulaştırılması amacıyla Hama ve Banyas arasında 230 kw kapasiteli bir enerji nakli hattı

¹¹¹ BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.155

kurulmuştur. Tarım ve sanayi sektörlerinde kullanılmak üzere orta ve düşük gerilimli elektrik dağıtım şebekeleri inşa edilmiştir.¹¹²

Suriye'nin diğer projeleri ise devlete ait İranlı Parsian Co. firması, halihazırda Suriye'de sekiz adet elektrik santrali inşasını gerçekleştirmektedir. Aynı şirket, 11 adet elektrik santrali ve enerji nakil hatları yapımını kapsayan ihaleye, iki Suriyeli firmanın ortaklığıyla katılmıştır. Suriye, Mısır, Ürdün, Türkiye, Irak ve Lübnan'ı birbirine bağlayan elektrik enterkonekte sistemi kanalıyla Mısır'dan elektrik ithalatı gerçekleştirilmektedir. Söz konusu ülkeler arasında elektrik alım satımını sağlamak amacıyla kurulan şebekenin Türkiye-Suriye bölümü 2003 yılında tamamlanmış ancak henüz faaliyete geçmemiştir.¹¹³

Suriye, enerji stratejileri çerçevesinde, doğalgaza dayalı kombine çevirim santralleri yapımı ve hâlihazırda petrole dayalı santrallerin doğalgaza çevrilmesini planlamaktadır. Son yıllarda ülkenin en büyük iki enerji santrali olan Mharda ve Banias petrolden doğalgaza çevrilmiştir. Bu çerçevede, 300 MW kapasiteli Zeizoun santrallerinin de doğalgaza çevirimi öngörülmektedir. 2004 yılı Nisan ayında 630 MW kapasiteli Tishreen Santrali faaliyete geçmiştir. Homs ve Halep yakınlarında çalışmaları devam eden iki projenin 2005 yılında tamamlanarak, toplam elektrik üretimine 1700 MW katkıda bulunması planlanmaktadır. 400 kw ve 200 kw'luk trafo merkezleri inşası da 2005 yılı programında yer almaktadır. Diğer yandan, 2004 yılında üç elektrik santrali ihalesi söz konusu olmuştur. Bunlardan biri Şam yakınında Deir Ali bölgesinde 750 MGW'lık santral projesi olup, 2004 yılının başında ihaleye açılmıştır. Avrupa Yatırım Bankası söz konusu projenin finansmanına katkıda bulunacağını açıklamıştır. Ayrıca mevcut bazı santrallerin rehabilitasyonu söz konusu olacaktır. Elektrik Bakanlığı'nda ihale duyuruları Üretim Genel Müdürlüğü ve Dağıtım Genel Müdürlüğü olmak üzere 2 kanaldan yapılmaktadır.¹¹⁴

¹¹² A.g.e., s.155

¹¹³ YÜCEL Hayrettin, 2004, a.g.e. s.70

¹¹⁴ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Sektör Raporları, Enerji Sektörü, s.3, Erişim (homepage) URL:<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Petrol%20ve%20Enerji.doc> (02.03.2008)

Tablo: 11 Suriye’de Elektrik Üretimi ve Tüketim

Yıllar	Kurulu Kapasite Gigawatt(GW)	Elektrik Üretimi Milyar kilowattsaat (Mk Wh)	Elektrik Tüketimi Milyar kilowattsaat (Mk Wh)
2000	6,0	23,9	16,1
2001	7,5	25,3	17,8
2002	8,3	26,5	19,6
2003	7,8	27,9	20,9
2004	7,7	30,4	22,8
2005	7,7	33,0	24,7
2006	7,5	35,3	26,5

Kaynak: Energy Information Administration, (EIA), 2007 Erişim(homepage) URL: http://tonto.eia.doe.gov/country/country_time_series.cfm?fips=SY (30.10.2008)

2.2.3 Sanayi

Suriye’de sanayi faaliyetleri, tarım ürünleri işletmelerinin faaliyetlerine dayanmaktaydı. Ancak bu 1970’lerde hükümetin hızlı sanayi politikasıyla değişmiştir. Sonuçta, sanayi üretimi özellikle demir ve çelik alanında artmıştır ve yıllık büyüme oranı %10’dan daha fazla olmuştur. Gübreler, kimyasallar ve televizyon-buzdolabı gibi ev aletleri Suriye sanayi programının parçasını oluşturmaktadır. Suriye’deki başlıca imalat sanayi, pamuk ve tekstil üretimidir. Çimento üretimi de önemlidir ve cam, sabun un, bitkisel yağ ve tütün büyüyen sanayi kolları içinde yer almaktadır. Elektrik güç desteği Suriye’de devam eden bir problemdir ve 1970’lerde Fırat barajında hidroelektrik santrali tamamlanmasına rağmen bir çok yerde günde dört saatten fazla elektrik kesintisi uygulanmaktadır.¹¹⁵ Suriye sanayi yapısı itibariyle çeşitlilik arz etmesine rağmen ekonomik reformların yapılmaya başlandığı 1990’lı yıllara kadar devlet sanayide baskın rol oynamıştır. Suriye’de ithal ikamesine yönelik yatırım politikasından dolayı imalat sanayinin tüm alt sektörlerinde üretimi yapılan malların ithalatı yasaktır. Ülkede yeterli üretimi bulunmayan sanayi ürünlerinin ithalatı ise özel izin ile mümkün olmaktadır. Uygulanan yüksek gümrük oranlarıyla yerli sanayi korunmaya çalışılmaktadır. Sanayi ürünlerinin, ekipmanın ve parçalarının ithalatındaki kısıtlamalarının azaltıldığı 1990 yılına kadar özel sektörün sanayi içindeki payı sınırlı kalmıştır. Son zamanlarda özel sektörün sanayideki payı hızla artmaktadır. 10 Sayılı Yatırım Kanunu’nun yürürlüğe

¹¹⁵ AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, a.g.e. s.56

girmesiyle 1991 yılında 738 milyon dolar olan sanayideki özel sektör yatırımları 1999 yılında 1.714 milyon dolara yükselmiştir.¹¹⁶

2000 yılında başlayan reformlarla özel sektörün çimento üretimi ve gübre gibi ağır sanayi sektörlerindeki payı artmıştır. Özel sektörün sanayi üretimine dâhil olmasının önündeki en önemli engel finansal kaynaklarına erişimindeki kısıtlıktır. Sanayi üretimini finanse etmesi gereken kamu bankaları ya yeterli kaynağa sahip değildir ya da daha çok kamu sektörünü finanse etmektedir.¹¹⁷ Sanayi bakanlığı yetkilileri özelleştirmenin prensip ve resmi olarak gündemlerinde olmadığını belirtmiştir. Özelleştirmeden ziyade devlete ait zarar eden fabrikaların yerli ya da yabancı özel firmalara işletme hakkını vermek istemektedirler. Zarar eden fabrikaların (örneğin, ayakkabı fabrikaları) AB ile işbirliği halinde modernizasyonu ve daha verimli hale getirilmesi hususlarında çalışmalar yapılmaktadır.¹¹⁸

Suriye sanayisinin %35'i tekstil, %15'i yiyecek, ilaç ve kimyasal maddeler, %25'i makine teçhizat ve kalanı da diğer sahalarda üretim yapmaktadır. Yatırım kanunları ile özel sektöre büyük yatırım kolaylıkları sağlanırken, devlet kontrolündeki sanayilerde dış yardımlara bağımlı olarak yeniden yapılandırılmaya başlanılmıştır. Bütün bu teşviklere rağmen batılı firmalar Suriye'de büyük çaplı yatırım yapmaktan çok ortak/kiralama suretiyle üretim yapmaya yöneldiler. Bunda ülkede uygulanan sıkı döviz rejimi ile Pazar şartlarının belirsizliği ve bürokrasideki zorluklar, rüşvetsiz iş yapılamaması gibi nedenler yabancı yatırımları etkilemiş.¹¹⁹

Son yıllarda Suriye sanayisine yeni önemli sektörler girmeye başlamıştır. Petrokimya sektörü iki yeni rafineri ile devreye girmiştir. İlki Dumeir'de 2004 Nisan ayında tamamlanan bir Suriye-İran ortaklığıdır. Maliyeti 7,2 milyon dolara çıkan rafineride günde 220.000 varil ham petrol işlenecektir. Diğeri, Şam'ın güneyindeki Deir Ali bölgesinde kurulan ve 44 milyon dolara çıkan deterjanın önemli hammaddesi

¹¹⁶ YÜCEL Hayrettin, 2004, s.67

¹¹⁷ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM-2007, s.13, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (09.10.2008)

¹¹⁸ YÜCEL Hayrettin, 2004, s.68

¹¹⁹ BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.150-151

sayılan lineer alkyl benzate LAB fabrikasıdır. Yıllık üretim kapasitesi 40.000 ton olan projenin açılışı 2004 yılının başında yapılmıştı. Bölgede ikinci, dünya genelinde de 23. sırada yer alan proje Suriye'den Daaboul Group, Suudi Arabistan'dan al-Rajihı ve International Finance Corporation (IFC) ortaklığı ile kurulmuştur.¹²⁰

Tablo: 12 Başlıca Maddelerin Üretim İndeksleri (Kamu Sektörü) 2000 = 100

SANAYİ MADDELER	2001	2002	2003	2004
I: Genel İndeks	103	109	102	92
II: Madencilik Sanayi	106	113	109	85
III: İmalat Sanayi	97	101	88	99
1. Gıda Mad. Ve Meşrubat Sanayi	103	114	106	119
2. Tütün Sanayi	108	118	123	119
3. Tekstil Sanayi	109	116	120	138
4. Konfeksiyon Sanayi	101	113	85	67
5. Dericilik Sanayi	103	90	60	78
6. Ağaç Sanayi	124	92	108	91
7. Kâğıt Sanayi	89	64	51	51
8. Kok ve Petrol Ürünleri	105	106	87	104
9. Kimya Sanayi Ürünleri	106	129	107	113
10 Kauçuk ve Plastik Sanayi.	146	120	119	138
11.Metal Olmayan Sanayi.	111	109	108	104
12.Metal Sanayi	109	95	92	84
13.Mineral Sanayi(Makina hariç)	230	163	120	185
14.Makina Ekipman Sanayi	93	113	97	73
15.Elektrikli Cihazlar	146	150	151	153
16.Haberleşme, Radyo ve TV. Sanayi	80	95	67	34
17.Mobilya Sanayi	81	78	56	73
IV: Su ve Elektrik Sanayi	106	111	117	127
—Elektrik Üretimi	109	112	118	129
— Su Şebekesi ve Dağıtım	102	116	123	124

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> s.20, (08.10.2008)

Tekstil sektöründe pamuklu iplik üretiminin büyük bölümü kamuya ait şirketler tarafından gerçekleştirirken, sentetik iplik üretimi özel sektör firmaları tarafından yapılmaktadır. Adidas, Benetton, Kickers, Azzaro, Naf Naf, Best Mountain, tefanel, MG-Italie, Absorba gibi markaların Suriye'de lisans altında üretimleri mevcuttur. Suriye, tekstil ve hazır giyim sektörlerindeki makine ihtiyacının önemli bölümünü

¹²⁰ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Sektör Raporları, Sanayi Sektörü, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Sanayi.doc> (10.10.2008)

Almanya ve İtalya'dan karşılaşmaktadır.¹²¹ Özel sektöründe yer aldığı tekstil alanında devlet, "Union Of Tekstile Industry" isimli bir kamu kuruluşu ve buna bağlı, çeşitli şehirlerde mevcut 12 fabrika ile birliğe bağlı kurumların ithalat, hammadde temini, üretim ihtiyaçlarının sağlanması ve ihtiyaç konularının yürütüldüğü bir ticaret merkezi (commercial Center) vasıtası ile faaliyettedir.¹²²

Suriye'de 180 Milyon dolar değerinde şeker rafinerisi kurulması planlanmaktadır. Kurulduğunda bu rafinerinin dünyanın en büyük şeker rafinerilerinden biri olması beklenmektedir. Faaliyete geçtiğinde üretim kapasitesinin yılda 1 milyon ton olması beklenen fabrikanın Suriyeli, Kuveytli ve Brezilyalı yatırımcıların ortaklığı ile kurulması planlanmaktadır. Projenin devam etmesi durumunda, kurulacak olan fabrika ile Suriye'de devletin şeker üretimi üzerindeki tekeli de ortadan kalkmış olacaktır.¹²³ Zeytinyağı üretimi büyük ölçüde kamu sektörünün kontrolü altındadır. Özel sektör üreticileri ise Halep, Humus ve Hama'da modern tesislerde üretim gerçekleştirmektedirler. Bu sektörde şişeleme ve ambalaj konusunda işbirliği imkânları mevcuttur. Süt ve süt ürünleri sektörlerinde yıllık 1,7 milyon ton süt üretiminin yalnızca %6'sı islenmektedir. Söz konusu üretim tesislerindeki makine ve ekipmanların büyük bölümü Türkiye ve İtalya'dan ithal edilmektedir. Tahıl üretiminde Suriye kendi ihtiyaçlarını üretimi ile karşılamakta olup, un üretimi kamu sektörü tarafından yapılmaktadır. Günlük üretim 7000 tondur. Özel sektör yatırımları makarna üretimine yoğunlaşmıştır.¹²⁴ Hükümet, sanayi sektörünün geliştirilmesi için de bir takım gayretler sarf etmeye devam etmektedir. Bu bağlamda Şam, Halep ve Homs'ta üç ayrı organize sanayi bölgesi oluşturulmuştur. Şam'da (**Adra**) 400 Hektar, 1,4 milyar SL. Halep'te (**al-Sheikh Najar**) 550 Hektar, 2,1 milyar SL ve Homs'ta da (**Hassia**) 831 Hektar, 2,24 milyar SL. Organize sanayi bölgelerinin yol, elektrik ve haberleşme gibi altyapı çalışmaları tamamlanmak üzeredir. Emlak edinme ve vergilendirme gibi konularda

¹²¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Mart-2008, Erişim(homepage) URL:http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/suriye%20bulten%20ocak%202008_TR.pdf (28.09.2008)

¹²² BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.151

¹²³ KOSGEB Pazar Araştırma ve ihracatı Geliştirme Merkezi, "Suriye Ülke Raporu", s.13, Erişim(homepage) URL: http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Suriye.pdf (05.09.08)

¹²⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Ekim-2007, s.2 Erişim(homepage) URL: http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni_TR.pdf (03.10.08)

bölgelerin kendine özgü yönetmeliği olacaktır. Suriye’de sanayinin geleceği bir yandan hükümet, diğer yandan kamu ve özel sektörler arasındaki koordinasyona bağlıdır. Ülkenin geçmişten gelen güçlü bir imalat sektörü var ama henüz global rekabetin getireceği riskleri kaldıracak kadar güçlü değildir.¹²⁵

2.2.4 Altyapı ve İnşaat

Suriye'nin ulaşım ve iletişim ağı son 10 yıl içinde hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Suriye'nin Şam, Halep, Lazkiye- Der al-Zour, Homs, Hama ve Hasakeh gibi büyük şehirlerini birbirine bağlayan karayolları iyi durumdadır. Hâlihazırda Halep-Lazkiye karayolu iyileştirme çalışmaları Kuveytli bir firma tarafından yapılmaktadır. İnşaat alanındaki projelerin büyük bölümü enerji ve turizm sektörlerini kapsamaktadır. Turizm sektöründe yabancı sermayeyi çekmek amacıyla birtakım teşvikler uygulanmaktadır.¹²⁶ Suriye'nin üç ana limanı Lazkiye, Tartus ve Banyas olup, ülkenin petrol ihracatı Banyas Limanı kanalıyla yapılırken, petrol dışı ticareti Lazkiye ve Tartus Limanları kanalıyla yapılmaktadır. Limanların ekipmanlarının ve altyapılarının yenilenmeye ihtiyaçları bulunmaktadır. Ülkede Şam, Halep, Lazkiye olmak üzere üç şehirde havaalanı faaliyet göstermektedir. Hükümet, Suriye Havayollarının iç hatlardaki tekeline kırmak üzere, iç hat ve bölgesel uçuş yapacak yeni bir havayolu şirketinin kurulacağını açıklamıştır. Yeni havayolunun %25'nin Suriye Havayolları, kalan bölümünün ise özel sektör yatırımcıları tarafından satın alınması planlanmaktadır. Havayolu'nun iki uçakla başlaması ve Suriye'nin önemli şehirleri ve Lübnan'a sefer yapması planlanmaktadır.¹²⁷

Suriye’de üç tane uluslar arası havaalanı vardır; Şam, Lazkiye ve Halep, Halep’te 1999 yılı Haziran ayında yeni bir yolcu terminali açılmıştır. Bu üç havalimanındaki hava trafik kontrol sistemlerinin kurulması için yapılan anlaşma birkaç yıldır askıda bulunmaktadır. Lazkiye ve Tartus’taki ülkenin iki ticari limanının

¹²⁵ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Sektör Raporları, Sanayi Sektörü, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Sanayi.doc> (10.10.2008)

¹²⁶ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Sam, Ağustos–2006,s.24, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> (07.09.2008)

¹²⁷ KOSGEB Pazar Araştırma ve ihracatı Geliştirme Merkezi, “Suriye Ülke Raporu”, s.11–12 Erişim(homepage)URL:http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Suriye.pdf (08.09.08)

donanımlarının yenilenmesine ve limanların büyütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır.¹²⁸ Suriye'nin toplam karayolu uzunluğu 44 bin km'dir. Ulaştırma Bakanlığı, 1100 km'lik otoyolu 2010 yılına kadar 2300 km'ye kadar çıkarmayı planladıklarını açıklamıştır. Ulaştırma alanında Kuzey-Güney ve Doğu-Batı otoyolu ile Şam metrosu, demiryollarının rehabilitasyonu, Şam Uluslararası Havalimanı rehabilitasyonu, Lazkiye ve Tartus Limanları'nın rehabilitasyonu Hükümetin öncelikleri arasında yer almaktadır. Suriye'nin üç ana limanı Lazkiye, Tartus ve Banyas olup, ülkenin petrol ihracatı Banyas Limanı kanalıyla yapılmaktadır. Petrol dışı ticareti ise Lazkiye ve Tartus Limanları kanalıyla yapılmaktadır. Hükümet, Lazkiye Limanı'nın kapasitesini 20 yıl içinde üç katına çıkartarak 16 milyon tona çıkarmayı hedeflemektedir. Hâlihazırda Lazkiye ve Tartus Limanları'nın %50'si kamu özel ortaklığı olan bir firma tarafından işletilmektedir. Suriye'nin toplam 2800 km'lik demiryolu ağı yeteri kadar gelişmemiştir. Demiryolu ağının rehabilitasyonu gündemde olup, Suriye-Türkiye hattının fizibilite çalışmaları Fransız "Sistra" firması tarafından tamamlanmış bulunmaktadır.¹²⁹ İmar ve İskân Bakanlığı dar gelirliler için konut yapımından sorumlu olup, konut yerlerinin seçimi çalışmalarını yürütmektedir. Toplu konut projeleri yavaş yavaş özel sektöre devredilmektedir. Konut, sulama, kanalizasyon, toprak ıslahı ve baraj konularında çok sayıda proje bulunmaktadır. Su dağıtım şebekelerinin modernizasyonu ve mevcut şebekenin genişletilmesi Hükümet'in kalkınma programında yer almakta olup 2006 – 2010 döneminde içme suyu projelerine 840 milyon Euro'luk yatırım öngörülmektedir.¹³⁰

2.2.5 Bankacılık ve Sigortacılık

1960'lı yıllardaki kamulaştırma eğiliminden bu yana Suriye'de altı devlet bankası özelleştirilmiştir, yedincisine ise 2002 yılında devredilmiş banka statüsü verilmiştir. Suriye'deki finans hizmetleri genel olarak yetersiz olup, ekonomik

¹²⁸ AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, a.g.e. s.38

¹²⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Mart-2008, S.14, Erişim(homepage) URL:http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/suriye%20bulten%20ocak%202008_TR.pdf (11.10.2008)

¹³⁰ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM-2007,s.17, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (05.09.2008)

gelişmenin önünde de büyük bir engel teşkil etmektedir. Her bankanın hizmet sunduğu ve uzmanlaştığı belirli bir sektör bulunmakta; Merkez Bankası ise bu bankaları denetlemekte ve gerekli düzenlemeleri yapmaktadır. Ancak ülkedeki bankaların tümünün 40 yıldır devlet kontrolünde olduğu düşünüldüğünde Merkez Bankası'nın bu fonksiyonunun o yıllarda bir formalite olduğu; ancak 2004 yılı sonlarında özel bankaların faaliyete geçmesini takiben bu durumun değiştiği görülmektedir. 2006 yılı sonu itibariyle özel sektöre kullanılan kredilerin %14'ü özel bankalar tarafından verilmiştir.¹³¹ Suriye'de Merkez Bankası tarafından kontrol edilen kamu bankaları şunlardır:

- Suriye Ticaret Bankası (The Commercial Bank of Syria),
- Tarımsal Kooperatif Bankası (The Agricultural cooperative Bank),
- Sanayi Bankası (The Industrial bank),
- Emlak bankası (The Real Estate Bank),
- Halkın Kredi bankası (The People's Credit Bank)

Olarak sıralanmaktadır. Suriye ticaret Bankası, ülkenin en büyük ve önemli bankasıdır. Döviz işlemleri için tek resmi kuruluş olduğundan, yabancı şirketlerin temas halinde olduğu tek mali kuruluş niteliğindedir. İç ve dış ticaret finansmanı, döviz bozdurma ve provizyon işlemleri bu bankanın sorumluluk alanına girmektedir. 10 sayılı yatırım yasası uyarınca, yurtdışında bulunan Suriye vatandaşlarının paralarının ülkeye transferi ve yabancı sermaye akışı bu banka kanalı ile olmaktadır. Suriye Ticaret Bankası dışında kalan diğer bankalar ise daha küçük ve belirli konulara yönelik olan bankalardır. Söz konusu bankalar tasarruf hesapları ve yerel piyasaya sağlanan kısıtlı krediler için kullanılmaktadır.¹³²

Suriye'nin ilk iki özel bankası olan Banque de Syrie et d' Outre Mer (BSOM) ve BEMO-Saudi Franci Ocak 2004'ten itibaren Şam'da faaliyete geçmiştir. BSOM'un ana ortağı Lübnanlı Banque Liban d'Outre Mer olup, % 10'luk hissesi International Finance

¹³¹ AYDIN, İnci Selin, “Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu” TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, s.16, Erişim(homepage) URL: http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (12.10.2008)

¹³² AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, a.g.e., s.105-106

Corporation (IFC) ve %13'lük hissesi ise Suriye özel sektöründen şahıslara aittir. BEMO-Saudi Fransı Bankası'nın da ana ortağı Lübnanlı Banque Europeen Pour le Moyen Orient ve Suudi Arabistan Bankası Saudi Fransı Bankasıdır. Her iki bankanın ana sermayeleri 30 milyon dolar civarındadır. Buna ilaveten 2004 yılı Temmuz ayı başında Bank of Beirut, Emirates Bank International ve Qatar National Bank ortaklığının Suriye'de banka kurmak ile ilgili başvuruları onaylanmış, takip eden ay Lübnanlı Banque Audi Suriyeli bir banka kurmak üzere geçici lisans almıştır. Kurulacak olan bankaların minimum sermayeleri 32 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Ayrıca Katar İslam Bankası Suriyeli Daaboul Şirketi ile ortak bir İslami banka açmak üzere başvuruda bulunmuştur. Hâlihazırda kurulmuş ve faaliyet göstermekte olan hiç bir bankanın bilançosu yayınlanmamıştır, ancak bankaların yöneticileri oldukça zor olan icraatlara rağmen çalışmalarının olumlu ilerlediği yönünde bilgi vermektedir. Özel bankacılığın başlamasıyla Suriye'deki iş ortamının iyileşmesi ve buna bağlı olarak özel sektörün gelişmesi beklenmektedir.¹³³ Suriye'de 2008 yılı içinde bankacılık sektöründe önemli gelişmeler olmuştur. Ürdün-Suriye Bankası'nın kuruluşu 19 Mayıs 2008 tarihinde Şam'da yapılan Kurucu Genel Kurul toplantısı sırasında resmen açıklanmıştır. Bankanın % 49'u Ürdün Bankasına, % 51'i Suriyeli hissedarlara aittir. Maliye Bakanı Hussein, Haziran sonunda basına verdiği bir mülakatta Şam Borsası'nın kuruluşunun tamamlanmasını teminen Hükümetin gerekli finansman desteğini verdiğini, bu çerçevede ihtiyaç duyulan elektronik sistemlerin ve ekipmanın Hazine kaynaklarıyla temin edileceğini ifade ettiği, Şam Borsası'nın 7 ay içinde Şam'ın Ya'four semtinde açılmasının planlandığını belirtmiştir.¹³⁴ Diğer taraftan Suriye-İrak Bakanlar Komisyonunda toplantısında iki tarafın işadamları, ortak Suriye-İrak bankalarının kurulması olanaklarını görüştü.¹³⁵

¹³³ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ülke İstatistikleri ve Ekonomik Gelişmeler, Suriye'deki Ekonomik ve Ticari gelişmeleri, s.7-8, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekonomi.doc> (13.10.2008)

¹³⁴ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye'de İç Ekonomik Gelişmeler,1 Nisan-1 Temmuz 2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler, s.4, Erişim(homepage) URL: <http://www.suriyeticaretofisi.org/uploads/1218280731.doc> (14.10.2008)

¹³⁵ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Irak ile Ortak Bir Bankanın Kurulması ve Kerkük-Baniyas Boru Hattının Onarımı, 25.09.2008, Erişim(homepage) URL: http://www.suriyeticaretofisi.org/haber.php?haber_id=91 (14.10.2008)

Sigortacılık sistemi 2006 yılı içerisinde yabancılar dâhil olmak üzere özel sektöre açılmış bulunmaktadır. Bu çerçevede hükümet 7 şirkete sigortacılık alanında faaliyet gösterebilmesi için lisans vermiştir. Sigorta şirketlerindeki yabancıların payı, özel bankalarda olduğu gibi %49 değil sınırsızdır. Ancak, ana sermayenin azami % 5'i şahıs, % 40'ı da şirketlere ait olmalıdır.¹³⁶

2.3 Suriye'nin Dış Ticareti

Suriye'nin dış ticaretinin büyük bir kısmı devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Özel sektör dış ticaret politikalarının elverdiği ölçüde, küçük boyutlarda ve kendi sınırlı imkânları çerçevesinde dış ticaretle iştigal etmektedir. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen Suriye'de özel sektör aktif olarak faaliyet göstermekte olup, bölge ülkeleriyle yakın ve sıkı işbirliği içerisinde.¹³⁷

Suriye, sınırlı döviz kaynaklarını verimli bir biçimde kullanabilmek ve sanayisini koruyabilmek amacıyla ithalata yasaklamalar getirerek, çeşitli kısıtlamalar uygulamaktadır. Suriye'nin dış ticaret politikasında benimsediği temel ilkeler:

- İhracat mallarının üretiminin artırılması,
- Kamu kesimi girişimlerinin artırılması,
- Tasarruf hacminin artırılması, kamu tasarruflarına önem verilmesi,
- Vergi ve fiyat teşvik önlemleri ile ihracatın artırılması,
- İthalatın azaltılması,
- Ekonomiyi nüfuzlu devletlerin tekelinden kurtarmak,
- Ticaret ve takas anlaşması ile mümkün olduğu kadar ithalat ve ihracatı birbirine bağlamak,
- Ticareti mümkün olduğu kadar Arap ve dost devletlerle yürütmek,
- İthalatla yatırım mallarını arttırmak, lüks malları azaltmaktır.¹³⁸

¹³⁶ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM-2007,s.17, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (14.10.2008)

¹³⁷ YÜCEL Hayrettin, 2004, s.10

¹³⁸ BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.155-156

2.3.1 İthalat

Suriyeli özel firmalar tarafından ithalat yapmak, mevcut kısıtlamalar, idari ve teknik bir takım zorluklar, karmaşık mali düzenlemeler ve istenen belgelerin çokluğu sebebiyle kolay olmamaktadır. Çok karmaşık ve sürekli değişen bir ithalat sistemi mevcuttur. Yerli sigorta kurumlarınca sağlanması gereken ithalat garantilerinin bulunmaması, Suriye'ye satılan malların fiyatını arttırmaktadır. Suriye'ye gelen malların doğrudan üretilen ülkeden ithal edilmesi esastır. Bu kuralın istisnası ise 10 Sayılı Yatırım Yasası uyarınca kurulan şirketlerdir.¹³⁹ 10 Sayılı Yatırım Teşvik Yasası veya belirli diğer yatırım kanunları çerçevesinde kurulan firmalara, gümrük vergisinden muaf olarak ekipman ve hammadde ithal etmelerine izin verilmiştir. Bunlar;

- a) Makine Teçhizat gibi proje için gerekli tüm mallar,
 - b) Çeşitli servis araçları
 - c) Projenin yönetilmesi için gerekli hammadde ürünleri.
-
- a) Maddesinde yer alan tüm ürünler resim, harç, damga pulu, yerel ve gümrük Vergilerinden muaf olup herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır.

Suriye'nin ithalat politikası aşağıda sayılan prensipleri öngörmektedir.

- Hammadde, yedek parça, makine ekipman (Tarım ve sanayi) tıbbi /Laboratuar cihazları ve mühendislik ile bilimsel cihazların ithalatına izin Verilmesi,
- Yerli üretimi bulunmayan gıda maddeleri ile tarımsal ürünlerin ithalatına İzin verilmesi, yerli üretimi bulunan maddelerin ithalatının kısılması veya mümkün olduğunca asgariye indirilmesi,
- Daha yüksek gümrük vergisi uygulanarak lüks maddelerin ithalatının kısılması,

¹³⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Şubat-2002, s.8

- Temel veya lüks olduklarına bakarak ithal mallarının değisik gümrük Vergilerine tabi kılınması,
- İthalatın büyük bir bölümünün ihracat gelirleriyle finanse edilmesi¹⁴⁰

2.3.1.1 Başlıca Maddelere Göre İthalat

Başlıca maddelere göre ithalatındaki ürün grupları itibariyle başlıca ithal kalemleri makine, nakil vasıtaları, metal ve metal ürünleri ve gıdadır. Genelde bu kalemler ülkede üretilmeyen veya ülkedeki üretimin ihtiyaçı karşılayamadığı maddelerden oluşmaktadır. Suriye'ye ithal edilen bütün ürünler gümrük vergisine ve birleştirilmiş vergiye tabidir. Ortalama gümrük oranı %30'dur. Lüks tüketim ürünlerinin gümrük tarife oranları %150 ila %255 arasında değişirken, sınaİ hammadde, temel gıda ürünleri ve tarım ürünlerine uygulanan gümrük oranları %1 ile %7 arasında değişmektedir.¹⁴¹

Tablo:13 Suriye'de Gümrük Tarife oranları

rn Adı	% 1
Fabrika Ekipmanları	% 1–20
Temel Gıda rnleri	% 1–7
Konserve ve İşlenmiş Gıda	% 30–50
Radyo, VCR vb. Elektronik Ekipmanlar	% 30–50
Tüketim rnleri	% 1–20
Medikal Ekipmanlar	% 7
Bilgisayar	% 29
1600 cc Altındaki Arabalar	% 40
1600 cc zerindeki Arabalar	% 60

Kaynak: Konya Ticaret Odası (KTO), Erişim(homepage) URL: <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf> s.14 (15.09.2008)

¹⁴⁰ A.g.e., s.8.

¹⁴¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye lke Bülteni, Ekim 2007,s.10, Erişim(homepage) URL: http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni_TR.pdf (17.09.08)

Tablo: 14 Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye'nin İthalatı 2007 (1.000 \$)

G.T. P.	Madde Adı	Değer	Pay (%)
2710.19.30	Fuel oil	2.978.215	21,75
2710.19.82	Hidrolik yağlar	675.379	4,93
7207.20.00	Ağırlık itibariyle % 0,25 veya daha fazla karbon içerenler	330.894	2,42
8703.23.91	Ağırlığı 1.000 kg veya daha az olan binek araçları	289.844	2,12
1701.99.00	Diğer sakkaroz-şeker	285.625	2,09
2711.13.00	Bütan	245.000	1,79
2710.19.20	Rafine edilmiş mazot	237.086	1,73
1005.90.00	Tohumluk olmayan mısır	222.223	1,62
3901.10.00	Düşük yoğunluklu polietilen	208.863	1,53
7213.91.00	Isı ile hadde edilmiş çubuklar	206.527	1,51
7408.11.00	Enine kesitinin en geniş yeri 6 mm. yi geçen teller	184.713	1,35
2709.00.00	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	181.000	1,32
7214.20.00	Demir çubuklar	173.379	1,27
2523.29.00	Diğer portland çimentolar	171.432	1,25
3902.10.00	Polipropilenler	151.214	1,10
8703.23.92	Ağırlığı 1.000 kg'dan fazla binek araçları	124.418	0,91
8703.22.00	Silindir hacmi 1.000 cm ³ ile 1.500 cm ³ arasındaki binek araçları	122.772	0,90
2710.11.10	Motor ve uçak benzini	121.223	0,89
7210.49.00	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri	98.287	0,72
7601.10.00	Alaşımsız alüminyum	90.787	0,66
Liste Toplam		7.098.882	51,85
GENEL TOPLAM		13.691.130	100

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> s.5, (05.11.2008)

2.3.1.2 Başlıca İthalat Yapılan Ülkeler

Suriye'nin başlıca ithalat yaptığı ülkeler içinde Avrupa ülkelerinin yerini giderek başta Rusya olmak üzere, Asya ve Ortadoğu ülkelerinin almakta olduğu görülmektedir. 2007 yılı itibariyle genel pay itibarıyla Rusya 9,75, Çin 7,94, İtalya 6,83, Ukrayna 5,76, Suudi Arabistan 5,61, Malta 4,96 en büyük tedarikçi ülkeler olurken; diğer ülkeler Güney Kore 4,53, Mısır 4,34, Türkiye 3,86 ve Hindistan 2,53 Suriye'nin başlıca ithalat ortaklarıdır.

Tablo: 15 İthalat yaptığı ilk 10 ülke ve Türkiye'nin payı 2007 (1000 \$)

No	Ülke Adı	Değer	Pay (%)
1	Rusya	1.334.526	9,75
2	Çin	1.087.042	7,94
3	İtalya	935.152	6,83
4	Ukrayna	788.275	5,76
5	Suudi Arabistan	767.841	5,61
6	Malta	678.647	4,96
7	Güney Kore	620.356	4,53
8	Mısır	594.467	4,34
9	Türkiye	528.299	3,86
10	Hindistan	347.045	2,53
Liste Toplamı		7.681.648	56,11
GENEL TOPLAM		13.691.130	100,00

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> s.7, (05.11.2008)

2.4.1 İhracat

Suriye'nin ihracat politikası, ihraç edilebilecek yerli mamul ve maddeleri teşvik ve desteklemek suretiyle uygulanmaktadır. Suriye'de ihracat sadece belli maddeler için lisansa bağlıdır. İhracat işlemleri, ihracatçıların Suriye Ticaret Bankası nezdinde yapacakları döviz iade taahhüdüne bağlıdır. İhracatçılar, ihraç edilen malın Suriye Menşeli olduğunu gösteren belgeleri de ilgili gümrük makamlarına sunmalıdır.¹⁴²

2.4.1.1 Başlıca Maddelere Göre İhracat

Suriye ihracat gelirlerinin yarısından fazlasını ham petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. İhraç edilen ham petrolün yarından fazlası Avrupa Birliği'ne yöneliktir. Son yıllarda işlenmiş tarım ürünleri ihracatında da önemli gelişmeler görülmektedir. Diğer ihraç kalemleri ise canlı koyun, buzdolabı, meyve-sebze, tekstil ve tekstil ürünleri, pamuk, buğday, kimyon ve diğer tarımsal ürünler oluşturmaktadır.

¹⁴² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Şubat-2002, s. 8-9

Tablo: 16 Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye İhracatı 2007 (1.000 \$)

G.T. P.	Madde Adı	Değer	Pay (%)
2709.00.00	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (ham)	3.687.002	31,84
2710.11.10	Motor ve uçak benzini	381.000	3,29
2710.19.30	Fuel oil	263.029	2,27
1509.10.00	Zeytinyağı	241.613	2,09
0104.10.00	Canlı koyun	214.294	1,85
0702.00.00	Domates	208.098	1,80
8418.21.00	Ev tipi buzdolapları	188.678	1,63
5407.44.00	Perdelik mensucat	184.803	1,60
0909.30.00	Kimyon tohumları	163.012	1,41
2006.00.00	Şekerle konserve edilmiş kabuklu meyve sebzeler	149.792	1,29
1001.90.90	Diğer durum buğdayı	142.021	1,23
3402.90.20	Temizleme müstahzarları	139.789	1,21
0713.40.00	Mercimekler	133.444	1,15
5407.72.00	Diğer boyanmış mensucat	106.497	0,92
6104.49.00	Dokumaya elverişli diğer maddelerden elbiseler	101.060	0,87
8544.59.00	Gerilimi 80 V.u geçen fakat 1000 V.u geçmeyen diğer elektrik iletkenleri	99.809	0,86
6109.10.00	Tişörtler, fanilalar, atletler, kaşkorseler ve diğer iç giyim eşyası	92.726	0,80
5205.12.90	Diğer iplikler	87.705	0,76
8544.49.00	Diğer elektrik iletkenleri	81.550	0,70
6405.90.00	Diğer ayakkabılar	79.996	0,69
Liste Toplam		6.745.918	58,25
GENEL TOPLAM		11.580.672	100,00

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, , Erişim(homepage) URL:
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> s.6, (05.11.2008)

2.4.1.2 Başlıca İhracat yapılan Ülkeler

Suriye'nin ülkelere göre ihracatına bakıldığında en fazla ihracat yaptığı ülke 2007 yılı genel pay olarak bakıldığında İtalya 21,83'lük pay ile birinci gelmektedir. İtalya'dan sonra önemli ihracat ortakları Fransa 10,58 Suudi Arabistan 9,77, Irak 5,17 ve 5. ihracat ortağı 4.83 ile Türkiye'dir. Ürdün 4,25, Mısır 3,54, Lübnan 2,97, Cezayir 2,26 ve ABD 2,25'tir.

Tablo: 17 İhracat yaptığı ilk 10 ülke ve Türkiye'nin Payı 2007 (\$)

No	Ülke Adı	Değer	Pay (%)
1	İtalya	2.527.911	21,83
2	Fransa	1.225.590	10,58
3	Suudi Arabistan	1.131.915	9,77
4	Irak	599.062	5,17
5	Türkiye	559.313	4,83
6	Ürdün	492.528	4,25
7	Mısır	410.150	3,54
8	Lübnan	343.383	2,97
9	Cezayir	261.494	2,26
10	ABD	260.373	2,25
Liste Toplamı		7.811.718	67,45
GENEL TOPLAM		11.580.672	100,00

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> s.7, (05.11.2008)

3. SURIYE’NİN ULUSLAR ARASI İLİŞKİLERİ

3.1 Suriye-Avrupa Birliği İlişkileri

Avrupa birliği, ekonomik entegrasyonunda sağladığı gelişmeleri, yeni işlevselci yaklaşıma uygun olarak, siyasi alanlarda da gerçekleştirme iradesini göstermiş ve 1990’lı yılların başından itibaren önemli gelişmeler kaydetmiştir. Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşması ve onu revize eden Mayıs 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile Avrupa entegrasyonu, dış politika ve güvenlik politikası alanlarında da ciddi gelişmeler göstermiştir. Bu bağlamda Avrupa Birliği, ekonomik gelişmişliğine uygun olarak siyasi alanda da küresel politikalar izlemeyi amaç edinmiştir. Bu görüşten yola çıkan Birlik, özellikle komşu bölgelere ilişkin politikalar tespit etmiş ve uygulamaya koymuştur. Birliğin günümüzde karşı karşıya kaldığı sorunlar bu komşu bölgelerle yakından ilgilenmesini de zorunlu kıldığını belirtmek gerekir. Bu sorunlardan en önemlileri, yasadışı göçün engellenememesi, siyasi istikrarsızlık ve terör sayılabilir.¹⁴³

¹⁴³ TANGÖR Burak, “Avrupa Birliği-Suriye İlişkileri”, Ortadoğu Siyasetinde Suriye, (haz.) Yılmaz Türel-Mehmet Şahin, Platin, Ankara, Ekim 2004, s.419

Avrupa Birliği, Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleştirmeye çalıştığı ve 12 Akdeniz ülkesini içine alan Serbest Ticaret Anlaşmasını çerçevesinde Suriye'ye ayrı bir önem ve öncelik vermektedir. Bundan dolayı Suriye'nin serbest Pazar ekonomisine geçme gayretleri Birlik tarafından yardımlarla desteklenmektedir. Birlik, Suriye'nin sahip olduğu özkaynakları devreye sokmada ve işleme açmada her türlü desteği sağlama gayreti içindedir. Avrupa Birliği son zamanlarda Suriye ile ticareti geliştirmek için merkezi şam'da olan Suriye Avrupa İş Merkezi (SEBC-Syrian European Business Center) organizasyonunu gerçekleştirmiştir.¹⁴⁴

Suriye, Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, değişen uluslar arası konjonktür içinde yalnızlaşmıştır. Ne var ki, son yıllarda Suriye açılımlar göstermiş, Ortadoğu barış süreci çerçevesinde anahtar bir rol üslenmiş ve küreselleşme eğilimine uygun adımlar atma iradesini göstermiştir. Bu çerçevede Suriye, küreselleşme olgusuna yön veren en önemli aktörlerden Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini de geliştirmekte derinleştirmektedir.¹⁴⁵

Beşsar Esad yönetiminin Suriye'de gerçekleştirmek istediği ekonomik liberalleşme ağırlıklı reform politikalarının başarılı olabilmesi bölgesel ve küresel alanda işbirliği yapabileceği ortakların varlığı ile doğrudan alakalıdır. Suriye'nin uluslar arası ortamdan tecrit edilmişliğini ve terörist devlet imajını yok etmeye çalışan Beşsar, iktidara geçmesinden itibaren AB ülkeleriyle ilişkileri geliştirme ve işbirliğini arttırmayı önemli dış politika stratejilerinden biri haline getirdi. Bu yakınlaşma stratejisini ekonomik dışa açılımın bir parçası olarak gören Beşsar, aynı zamanda Orta Doğu Barış Süreci başta olmak üzere bölgesel gerginliklerde ABD ve İsrail'e karşı çoğu zaman Arap dünyasından yana tavır alan AB ülkelerini ABD karşısında siyasi bir denge unsuru olarak kullanmak istemiştir.¹⁴⁶

Avrupa Birliği Akdeniz Bölgesindeki 12 ülke ile 2010 yılına kadar serbest ticaret alanı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları görüşmeleri ve uygulamasına 1990 yılında başlanmıştır. Avrupa Birliği ile Suriye

¹⁴⁴ YÜCEL Hayrettin, , 2004 s.5

¹⁴⁵ TANGÖR Burak, a.g.e., s.419-420

¹⁴⁶ ATLIOğLU, Yasin. a.g.e., s. 108

hükümeti arasında ortaklık antlaşması konusunda ilk resmi görüşmeler 21 Nisan 1998'de Brüksel'de başlamıştır. Suriye-AB Ortaklık görüşmelerinin 12. tur görüşmelerinin sonunda Suriye-AB Ortaklık konusunda Aralık 2003'de mutabakata varılmıştır. Suriye 2010 yılına kadar Serbest Ticaret Alanında yer almak için diğer politik ve ekonomik şartları yerine getirmek zorundadır.¹⁴⁷

Beşşar Esad döneminde Suriye-AB ilişkilerini şekillendiren süreç, 27-28 Kasım 1995'te gerçekleşen Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda 15 Avrupa Birliği ve 12 Akdeniz ülkesinin dış işleri bakanlarının imzaladığı Barselona Bildirgesiyle başlamıştır. Barselona Bildirgesi, AB'nin Akdeniz havzasındaki ülkelere yönelik politikasını Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Euro-Mediterranean Partnership) adı altında somutlaştıran belgedir. Bildirgede, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı fikri, siyaset ve güvenlik; ekonomik ve mali; sosyal, kültürel ve beşeri olmak üzere 3 ayrı alanda işbirliğini öngörüyordu. Siyasi ve güvenlik alanındaki işbirliğiyle, Akdeniz havzasında demokrasi ve insan haklarını temel alan ortak bir barış istikrar bölgesi yaratılmak isteniyordu. Ekonomik ve mali işbirliğinin amacı, AB ülkeleriyle 12 Akdeniz ülkesi arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması ve böylece bölgesel refahın artmasıydı. Sosyal, kültürel ve beşeri dayanışmanın artırılması ise Avrupa-Akdeniz bölgesinde sivil toplumun gelişimine ve kültürel alışverişin artışına hizmet edecekti.¹⁴⁸

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, toplam 27 ülkeyi kapsamaktadır. 12 Akdenizli ortak şu ülkelerdir: Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye ve Filistin yönetimi. 15 AB üyesi ülke ise şunlardır: Belçika, Danimarka, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Finlandiya, İsveç ve İngiltere. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının temel belgesi Barselona Bildirgesi, 28 Kasım 1995 tarihinde 27 bakan tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.¹⁴⁹

Suriye, AB ile Ortaklık Antlaşması için müzakerelere Barselona Sözleşmesini imzaladıktan 3 sene sonra 21 Nisan 1998'de Brüksel'de başladı. Hafız Esad yönetiminin

¹⁴⁷ YÜCEL Hayrettin, 2004, s.9

¹⁴⁸ ATLIOĞLU, Yasin. a.g.e. s.108-109

¹⁴⁹ TANGÖR Burak, a.g.e. s.421

son iki yılında müzakereler diğer Akdenizli ortaklara göre oldukça yavaş ilerlemiş, Suriye Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesinin oluşması konusunda çekincelerini sürekli dile getirmiştir. Hafız Esad yönetiminin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ihtiyatlı yaklaşımında ülkede var olan devletçi ekonomik yapının etkisi olduğu gibi yönetici elitin demokratikleşme, insan hakları, sivil toplumun geliştirilmesi yönünde AB'den gelebilecek beklentilerden duyduğu rahatsızlığın da etkisi vardır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinin 1995–2000 yılları arasında Ortadoğu'daki siyasi krizlerin, özellikle de Arap-İsrail çatışmasının, etkisi altında kalarak beklenen gelişmeyi göstermediği söylenebilir. Hafız Esad'ın 2000 yılında yaşama veda edişinin ardından Suriye-AB ilişkileri açısından yeni ve daha dinamik bir dönem başladı. Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi AB ve şahsı adına yayınladığı başsağlığı mesajında, Esad'ın büyük bir lider olduğu ve ülkesine yaptığı hizmetlerin hatırlanacağını söyleyip ardından Esad'ın ölümünden sonra da AB'nin Suriye yönetimi ve halkına verdiği desteği artıracaklarını belirtmesi, AB'nin Suriye'ye verdiği önemin ve gelecekteki yakın ilişkilerin ilk habercisi idi. AB'nin liderliğine oynayan ve ABD karşıtı bir vizyona sahip olan Fransa da Hafız Esad'ın cenaze törenine devlet başkanı düzeyinde katılan tek Batılı ülke olması ile bölgedeki tarihsel misyonunu ve tecrübesini kullanarak Şam'daki yeni iktidara yakın politikalar izleyeceğinin gösteriyordu.¹⁵⁰

AB ile Suriye arasında gerçekleşen müzakerelerin ilki, Mayıs 1998'de Brüksel'de; ikincisi, Ekim 1998'de Şam'da; Üçüncüsü; Mart 1999'da Brüksel'de; Dördüncüsü, Kasım 1999'da Şam'da; Beşincisi, Aralık 2000'de Brüksel'de; altıncısı, Nisan 2001'de Şam'da ve yedincisi, Temmuz 2001'de Brüksel'de gerçekleştirilmiştir.¹⁵¹ Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde imzalanan diğer Ortaklık Anlaşmaları gibi, öngörülen AB-Suriye Ortaklık Anlaşması da üç ana alanı kapsamaktadır. Bunlar, Siyasi, iktisadi ve mali, sosyal ve kültürel alanlardır. Avrupa Birliği Suriye ilişkileri, her iki tarafın karşılıklı çıkar algılamalarına uygun bir şekilde yürütülmektedir. Avrupa Birliği, kendi gönencini ve güvenliğini komşu bölgelerde istikrar ve gönenc alanı yaratarak sürdürebileceği öngörüsü ile hareket ederken, Suriye.

¹⁵⁰ ATLIOĞLU, Yasin. a.g.e. s.109

¹⁵¹ TANGÖR Burak, a.g.e. s.431

Küreselleşme olgusunun dışında kalmamak ve kendine açılımlar sağlamak düşüncesiyle AB ile olan ilişkilerini geliştirmektedir.

Hafız Esad'ın ölümünün ardından Beşşar'ın AB ülkelerine ilk ziyareti 2001'de İspanya gezisi idi. 3 günlük Madrid gezisinde Beşşar ekonomi başta olmak üzere, bölgesel meseleleri de gündeme getirdi ve bölgedeki barışın sağlanmasında AB'nin büyük katkısı olacağını umduğunu belirtti. Suriye başta olmak üzere bütün Arap ülkeleri AB'nin bölgesel sorunlarda aktif bir şekilde yer alması gerektiği ve bunun ABD destekli İsrail politikalarını sınırlandırılacağı görüşünde olduğunu vurguladı.¹⁵² Beşşar döneminde AB ilişkilerine yönelik ilk somut gelişme, Suriye ve Avrupa Birliği Programı çerçevesinde 2002–2004 işbirliği programı üzerinde 24 Nisan 2002'de anlaşmaya varılmasıdır. Taraflar 93 Milyon Euro değerindeki AB yardımının, kurumsal yapılanma, endüstriyel modernizasyon ve insan kaynakları gelişimi olmak üzere başlıca üç alanda kullanılmasına karar verdi. Programın konuları: ekonomik geçiş ve işbirliği sürecini kolaylaştırmak amacıyla ekonomik reformları konu alan kapsamlı bir stratejinin oluşturulması ve reformlara yardımcı politik ve sosyal şartların oluşumuna destek olmaktı. Bunun yanında Suriye ile Ticareti geliştirmek için merkezi Şam'da olan Suriye Avrupa İş Merkezi (SEBC-Syrian European Business Center) adlı bir oluşumun kurulması, AB'nin 12 Akdeniz ülkesini içine alan Serbest Ticaret Anlaşması Çerçevesinde Suriye'ye ayrı bir önem verdiğinin bir göstergesi olmuştur.¹⁵³

AB ile Ortaklık anlaşması konusunda da 2003 yılı içinde önemli gelişmeler gerçekleşti. 15–16 Eylül 2003'te Şam'ı ziyaret eden AB Dışişleri Komiseri Chris Patten “Suriye ile müzakerelerimizde özellikle 2002 yılından beri ilerleme kaydediyoruz ve öyle sanıyorum ki tabirimle oyunun sonunun başına geldik” diye konuşuyordu. Patten'ın sözcüsü Diego de Ojeda ise, görüşmelerde en önemli sorunun insan hakları ve demokratik dönüşüm konusunda kilitlendiğini ve Suriye yönetiminin insan hakları diyalogunu kendi şartlarına göre sonuçlandırmak istediğini söylüyordu. Bütün bu sorunlara rağmen ABD'nin Suriye üzerinde baskılarını arttırdığı bir dönemde

¹⁵² MYRZAİBRAİMOV, Samagan, Beşşar Esad Döneminde Suriye'nin Rusya'ya yönelik Politikası, Marmara üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul–2007,s.68

¹⁵³ ATLIOĞLU, Yasin, a.g.e. s.110–111

müzakerelerde ilerleme sağlandı ve Ekim 2004'te Suriye AB arasında bir Ortaklık Anlaşması paraf edildi.¹⁵⁴ Suriye, 2004 yılında, 8 yıl içerisinde 12 turdan oluşan görüşmelerden sonra söz konusu anlaşma parafe etmişti. Ancak, 2005 yılında söz konusu anlaşma, Suriye'deki insan haklarına ilişkin sorunlar ve Lübnan sorununa ilişkin Suriye'nin uluslararası kararlara uyması hususunda tam işbirliği yapmasını gerektiren koşullar nedeniyle dondurulmuştur. Son yıllarda Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanı Amer Husni Lutfi, "Suriye, güçlü bir ekonomiyi oluşturan hususlara sahiptir. Parafe edilen Suriye-Avrupa Ortaklık Anlaşması da artık uygun değildir. Suriye ekonomisi önemli gelişmeler kaydetmiştir ve Ortaklık Anlaşması imzalanmadan önce kesinlikle değişiklik yapılmalıdır" dedi. AB tarafından son aylarda yapılan açıklamalara bakılırsa artık kısa bir süre içinde Ortaklık Anlaşmasının imzalanması öngörülmektedir. Fransız kaynaklar, Fransa'nın Avrupa Komisyonuna başkanlık edeceği dönemde ve Paris-Şam ilişkilerinin normalleşmesi sonucu olarak Suriye Avrupa Ortaklığı Anlaşmasının imzalanmasına yönelik gelişme sağlanabileceğini bildirdi. Avrupa Birliği Dış Politika Temsilcisi Javier Solana, Avrupa Birliği, Suriye ile bu yılsonunda ortaklık anlaşması imzalayabileceğini söyledi.¹⁵⁵

Suriye'nin son yıllarda ekonomik reformlarına bakıldığında, reform projeleri temelde AB direktiflerine uygunluk sağlama girişimini göz önüne sermektedir. Avrupa-Akdeniz Ülkeleri Ortaklığı'nın başarı için öngördüğü temel şartları, Suriye'nin reform sürecinde öne çıkardığı konularla uyuşmaktadır. Bunlardan; Birincisi: Makroekonomik istikrar, yani ithalattaki engelleri kaldırarak dövizdeki reel devalüasyonla mücadele etmek, yabancı yatırımcıları çekmek için güven sağlamak, düşük ve istikrarlı enflasyon, ticaretin açıklığı. İkincisi: Alım-satım vergilerinin aşağıya çekilmesi, Üçüncüsü: Dış borcun mümkün olduğu kadar en aza indirilmesi olup, yabancı yatırımcıların güvenini kazanmak ve vergi konusunda zamlara gidilmeyeceği inancını vermek açısından önemlidir. Dördüncüsü: Ticarete açıklık (tarafsızlık) ve serbest ekonomik bölgeye geçtikten sonra yapısal reform gerekliliğidir. Beşincisi: Ticaretin liberalleşmesi sonucu

¹⁵⁴ A.g.e., s.11

¹⁵⁵ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye, Ekonomik Gelişmelerden Sonra, Suriye-Avrupa Ortaklık Anlaşmasında Değişiklik yapılmasını talep ediyor, Aylık Raporlar, Haziran-2008, s.4, Erişim (homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Haziran08.doc> (07.09.08)

elde edilen kaynakların etkin bir şekilde yeniden dağıtımını sağlamak için serbest düzenleyici sistem. Altıncısı: Zararın geçişini minimize etmek ve savunmasız grupları korumak için kapsamlı sosyal güvenlik ağını oluşturulması.¹⁵⁶ Suriye'nin Avrupa Birliği ülkeleriyle ayrı ayrı ikili anlaşmaları ve ilişkileri mevcuttur. Son aylarda yapılan ziyaretler bunu kanıtlamaktadır.

3.2 Suriye-ABD ve İsrail İlişkileri

Suriye'nin Avrupa Birliği ve Arap ülkeleri başta olmak üzere diğer ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkilerinde önemli gelişmeler olmakla birlikte ABD ve İsrail ile ilişkilerinde olumsuz gelişmeler gözlenmektedir. Türkiye-Suriye siyasi ilişkilerini geliştiren ve yakınlaşmasını sağlayan en önemli dış etken, ABD'nin Orta Doğu'ya karşı uyguladığı dış politika anlayışıdır. Suriye-ABD ilişkileri, 2003 Irak Savaşı sonrası Amerikan karar alıcıların "askeri müdahaleyle demokratikleştirilecek" ikinci ülke olarak Suriye'yi göstermesiyle tarihinin en gergin günlerini yaşadı. ABD'deki şahinlere göre kitle imha silahlarına sahip, terörizmi ve Irak'taki direnişçileri destekleyerek bölgede istikrarsızlık yaratan Suriye, dünya güvenliği için önleyici saldırılarla etkisiz hale getirilmesi gereken tehlikeli bir tehdit kaynağıydı. Bölge politikası İsrail'in çıkarlarıyla paralellik gösteren ABD, Golan'daki İsrail işgali konusunda sesini çıkarmazken Lübnan'daki Suriye askeri güçleri konusunu sürekli gündemde tutmaktadır. 12 Aralık 2003'te Başkan Bush tarafından imzalanan "Suriye'nin Sorgulanması ve Lübnan'ın Saygınlığı Yasası" ile başlayan siyasi ve ekonomik baskı politikası, 2004 yılı içinde kesintiye uğramadan devam etmiştir. Mayıs ayında uzun zamandır beklenen Suriye'ye karşı ekonomik ambargo ABD tarafından uygulamaya konuldu.¹⁵⁷

Amerika, çeşitli siyasi nedenlerden dolayı 11 Mart 2004 tarihi itibarıyla Suriye'ye karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Söz konusu yaptırımlar kapsamında Suriye'nin ABD'ye direkt uçuşları durdurulmuştur. ABD'nin Suriye'ye gıda, tıbbi malzemeler ve uçak yedek parçaları, haberleşme araçları ile belli bazı teknoloji ve yazılım ürünleri dışındaki diğer ürünlerin ihracatına yasaklama getirilmiştir. Suriye'nin

¹⁵⁶ MYRZAİBRAİMOV, Samagan, a.g.e., s.69-70

¹⁵⁷ ATLIOĞLU, Yasin, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem, Türk Asya Stratejik araştırmalar Merkezi (TASAM), Erişim (homepage) URL: [http://www.tasam.org/index.php?altid=40&syf=2\(16.08.2008\)](http://www.tasam.org/index.php?altid=40&syf=2(16.08.2008))

ABD'ye doğrudan uçuşlarının yasaklanmasının, zaten Suriye hava yollarının ABD'ye direk uçuşunun olmamasından dolayı herhangi bir etkisi olmayacaktır. ABD'nin Suriye'nin dış ticaretinde önemli bir paya sahip olmamasından dolayı söz konusu ticaret yasağının Suriye ekonomisi üzerinde önemli bir etkisinin olmayacağı tahmin edilmektedir. Ancak, Amerika'nın Suriye'ye karşı uygulamış olduğu yaptırımların ticaret sapmasına neden olacağı ve ülkemiz dâhil diğer ülkelerle ticaretinde kısmen de olsa bir artışın olacağı tahmin edilmektedir.¹⁵⁸ Fakat bu ambargo kararı, İsrail'in Suriye topraklarına yönelik saldırısıyla başlayan ABD-Suriye ilişkilerindeki kriz dönemini sürekli hale getirdi ve Suriye'nin uluslar arası sistemde oldukça yalnızlaşmasına yol açtı. Eylül 2004'te BM'nin aldığı 1559¹⁵⁹ sayılı kararı ise krizi tırmandırıcı işlev gördü.¹⁶⁰ ABD'nin Suriye'ye yönelik baskı politikalarını Büyük Orta Doğu Projesi (BODP) çerçevesinde değerlendirdiğimizde ABD-Suriye ilişkilerinin Beşşar Esad'ın ülke içinde yapmaya çalıştığı reform sürecine etkisini anlamamız daha kolaylaşacaktır.¹⁶¹ ABD-Suriye ilişkilerinde siyasal, ekonomik, insan hakları konularına ilişkin olarak da sorun başlıkları bulunmaktadır. ABD'nin bu alanlarla bağlantılı talepleri ve bunun sonucu olarak değişim önümüzdeki dönemde Suriye'de gündeme gelecektir. Zaten Suriye'de siyasal, sosyal ve ekonomik alana ilişkin değişim baskısı içeriden de gelmektedir.

Suriye-İsrail ilişkileri uzun yıllarca olumsuzluk içinde geçmiştir ve günümüzde de olumsuz bir şekilde devam etmektedir. İki ülke arasındaki sorunlar beş başlıkta toplanabilir: Orta Doğu genelindeki kutuplaşmada karşı cephelerde yer almaları, egemenlik ve sınır sorunları, birbirlerine yönelik güvenlik tehditleri, Lübnan'daki güç mücadelesi ve Filistin meselesi. İsrail ve Suriye geleneksel olarak Orta Doğu'nun iki ayrı kutbunda yer almışlardır. İsrail'in kuruluşundan beri yapılan savaşlara Suriye de

¹⁵⁸ YÜCEL Hayrettin, , 2004, s.5

¹⁵⁹ BM, 2004 aldığı 1559 sayılı kararda Lübnan'daki tüm yabancı güçlerin çekilmesini militanların silahsızlandırılmasını istemiş, İsrail ve Suriye bu karar uyarınca kuvvetlerini ülkeden çekmişti. Bilindiği üzere, Lübnan'da yaklaşık 20-25 bin Suriye askeri bulunmaktadır. Ortadoğu'da özellikle İsrail'e karşı oldukça stratejik bir güç varlığına sahip olan Suriye'nin, Lübnan'da asker bulundurduğu bölgelerde Hizbullah ve Hamas militanlarının eğitildiğini savunan ABD, bu konuda Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde iddiasına ilişkin girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, 2 Eylül'de, ABD'nin önerisi 9 ülkenin desteğiyle kabul edilmiştir. Fakat Suriye yanlısı mevcut Lübnan yönetimi Suriye askerlerinin çekilmesini istememektedir. Lübnan Başbakanı Emil Lahud, "Suriye birlikleri, ülkemizin güvenlik ve istikrarında önemli ve meşru bir faktördür" açıklaması ile Suriye'nin Lübnan'daki varlığına bir anlamda meşruyet kazandırmaktadır. Fakat ABD başta olmak üzere birçok Avrupa Birliği (AB) ülkesi ve son olarak da Kuveyt, Ürdün gibi Arap ülkeleri, Suriye ve Lübnan'ın BM Güvenlik Konseyi kararına uyması gerektiği yönünde açıklamalar yapmışlardır.

¹⁶⁰ ATLIOĞLU, Yasin, a.g.e. s.128

¹⁶¹ Ag.e., s.129

katılmıştır. Bu nedenle İsrail ile Suriye 60 yıldır rakip ve düşman birer devlet olmuştur. Halen İsrail ile Suriye arasındaki savaş durumu devam etmektedir. Ancak iki devlet arasındaki sorun, İsrail'in 1967 Savaşı sırasında Suriye toprağı olan Golan Tepelerini işgal etmesiyle aynı zamanda bir egemenlik boyutu kazanmıştır. İsrail, Golan'ı 1981 yılında ilhak ettiğini ilan etmesine rağmen bu ilhak dünya tarafından tanınmamıştır. Bu iki devlet 1980'lerden sonra daha sert bir biçimde mücadeleye yönelmiştir. Taraflar arasındaki bu güç mücadelesinin en somut yansımaları Lübnan ve Filistin'de görülmektedir. İsrail 2000 yılına kadar işgal altında tuttuğı Güney Lübnan'dan çekilinceye dek Suriye ile Lübnan üzerinde daha doğrudan bir güç mücadelesi yürütmüş olsa da, Lübnan'dan çekilmesinden sonra asıl mücadele Hizbullah ile İsrail arasında gerçekleşmiştir. Suriye'nin Hizbullah ile yakın ilişkileri ve hatta İran'dan Hizbullah'a giden desteğinin anahtarını elinde tutması nedeniyle bu konu İsrail-Suriye ilişkilerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Benzer bir şekilde, İsrail-Filistin sorununda Suriye, İsrail ile çatışma halinde olan Ham'ı desteklemektedir. Hamas'ın lider kadrosundan pek çok önemli isim Suriye'de ikamet etmektedir.¹⁶²

1967 Arap İsrail Savaşı sırasında İsrail tarafından işgal edilen bölge hem stratejik hem ekonomik hem de su kaynakları açısından her ülke için de büyük önem taşımaktadır. Daha sonraki yıllarda Golan Tepeleri sorunun çözmeye yönelik adımlar atılmıştır. Bunlardan 1991 Madrid Konferansı ve 2000 yılında bazı girişimler olduysa da sonuçsuz kalmıştır. İsrail-Suriye sınırı ve Golan Tepeleri'nde 1973 yılından bu yana herhangi bir çatışma çıkmamış iki ülke doğrudan karşı karşıya gelmemiştir. Ancak soğuk savaş bütün şiddetiyle devam etmektedir. İsrail ve Suriye arasındaki barış süreci 1990'lı yıllarda başlamış ve en son 2000 yılında, iki taraf arasında yürütülen barış görüşmeleri İsrail'in Golan Tepeleri'nden de çekilmeyi kabul etmesi noktasına kadar gelmiş, ancak bir su kaynağının yakınındaki küçük bir toprak parçası nedeniyle görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. O dönemden bu yana iki ülke arasında gerginlikler, karşılıklı suçlamalar ve hatta askerî saldırılara varan bir süreç

¹⁶² ERKMEN, Serhat, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM), Suriye-İsrail Görüşmeleri ve Türkiye'nin Rolü, 23 Mayıs 2008, s.1, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/yazigoster.asp?ID=2212&kat1=33&kat2=#> (17.08.2008)

yaşanmıştır.¹⁶³ “1967 Savaşı’nda İsrail tarafından işgal edilmiş olan ve 1860 km²’lik yüz ölçüme sahip bir alandan oluşan Golan Tepeleri’nin bir bölümünden 1973 savaşı’nda çekilmiş olmasına rağmen 1250 km²’lik bölümünde bu devletin işgali sürmektedir. Golan bir tarafta İsrail’in Gelilee bölgesine diğer taraftan Suriye’nin güney batısında Şam’a giden güzergâha bakmakta. Golan su kaynaklarının bulunduğu bir bölgedir. Ürdün nehri ve Teberiyeye (Kinneret) gölünü besleyen sular buradan doğmakta. Golan bölgesi İsrail’in artan su ihtiyacı’nın üçte birini karşılamaktadır. Golan Tepeleri Suriye’ye geri verildiğinde Suriye Teberiyeye gölüne 12 km’lik sınır olacak oldukça stratejik bir konuma sahip olan Golan’dan İsrail güvenlik nedeniyle vazgeçmek istememekte. Bu bölgeye yerleştirdikleri dinleme istasyonlarıyla Suriye’deki ve bölgedeki gelişmeleri izleme olanağına sahip olmaktadır. Suriye’nin ondördüncü ili olan Golan’da Dürzîler, küçük bir Hıristiyan grubu ve yine az sayıda Sünni Müslüman yaşamaktadır. 1967’de işgal sırasında yaklaşık 150.000 kişi Golan’ı terk etmek zorunda bırakılmıştır. Yurtlarına geri dönmeyi bekleyen bu insanların sayısı 400.000’e ulaşmıştır. İsrail’in 1967’den beri 33 Yahudi yerleşim merkezi kurduğu Golan’a yerleştirilen Yahudi sayısı 18.000’e ulaşmış bulunuyor. İsrail’in güvenlik gerekçisini reddeden Suriye başkent Şam’a sadece 35 km uzaklıkta olan Golan’ın asıl kendisi için önemli olduğunu savunmaktadır. 1974 ayırma anlaşmasıyla Golan’ın % 70’inin denetimine alan İsrail, 1981’de bu bölgeyi ilhak etmiştir.”¹⁶⁴

Bu konuyla ilgili olarak Suriye yetkilileri tarafından açıklanan bilgilere göre Suriye Golan Tepelerini geri almak için savaştan kaçındığı görülmektedir. Ağustos-2007’de Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Faruk El Şara, Golan Tepeleri’ni geri almak için İsrail ile savaşmaya niyetleri olmadığını açıkladı.¹⁶⁵ Kasım- 2007’de yapılması planlanan Orta Doğu Barış Konferansı’na Suriye’nin de davet edilmesine karşılık Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, "Konferansın içeriği açısından bizim için en önemli konu, 1967’de İsrail tarafından işgal edilen Golan Tepeleri’nin durumudur. Golan Tepeleri’nin

¹⁶³ OYTUN, Orhan., “Suriye Arap Cumhuriyeti” Suriye Arap Cumhuriyeti’nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006, s.15, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/kitap123.pdf> (18.08.2008)

¹⁶⁴ ARI, Tayyar, a.g.e., s.686

¹⁶⁵ “İsrail-Suriye İlişkilerinin kronolojisi” Zaman, (6 Eylül 2007) Erişim(homepage) URL: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=585110> (18.02.2008)

Suriye'ye iadesi konuşulmayacaksa, bizim için bu konferansa gitmenin anlamı kalmaz" dedi.¹⁶⁶ Suriye Golan Tepelerinden vazgeçmiş gibi görünmüyor; ama İsrail ile savaştan da kaçınmaktadır. Günümüze kadar İsrail'in Suriye'ye karşı göz korkutma politikaları devam etmektedir. Suriye'nin 2007 yılı boyunca Türkiye arabuluculuğunda "Suriye-İsrail gizli barış görüşmeleri yapıldığı" haberleri İsrail gazetelerinden eksik olmazken yine Şam-Tel Aviv hattında Eylül ayında yaşanan İsrail'in sınır ihlalleri ve karşılıklı olarak verilen askeri gözdağları ile birden bire yeni(den) savaş çanları duyulmaya başladı. Şu an için her ne kadar sular durgun gözüксе de ibreler o kadar kararsız ki, önümüzdeki dönem için ne savaşı ne de barışı gösterebiliyor.

İsrail-Suriye barış görüşmeleri 2007 yılından bu yana İsrail'in talebi ve Suriye'nin kabulüyle Türkiye tarafından yavaş ve sağlam bir şekilde örülerek bugünkü noktaya ulaştı. Ancak, burada altı çizilmesi gereken nokta, Beşar Esad iktidara geldikten sonra birçok kez İsraille barış yapmaya hazır olduğunu belirtmesine rağmen, girişimi İsrail'in başlatmasıdır. İsrail'de girişimi başlatanın ise Başbakan Ehud Olmert olduğu düşünülmektedir. Son görüşmelerin zamanlamasının Olmert'in iç politikada yolsuzluk iddiaları nedeniyle son derece zor günler geçirdiği bir döneme denk gelmesi nedeniyle, genellikle Olmert'in son olayların üstünü kapatmak istediği iddia edilmektedir. Oysa görüşmeleri başlatan sürecin temelleri 2007 yılında atılmıştır. Bu nedenle, Olmert'in tek siyasi güdüsünün üzerindeki yolsuzluk iddialarından kurtulmak olduğunu söylemek zordur. Olmert'in hamlesinin ardından üç temel motif olduğu söylenebilir: Bunlardan birincisi, İsrail merkez sağıının bölge ülkeleriyle barış sürecinde üstlenmeye çalıştığı roldür. Yani, Olmert'in bu çabası aslında Rabin'in izlediği politikanın devamıdır. Bir anlamda İsrail için Suriye ile barış görüşmeleri "Toprak karşılığı barış" yoluyla İsrail'in güvenliğinin sağlanabileceği algısının bir uzantısıdır. İkinci motif, başbakan olduktan sonra ciddi sınavlarda başarısız olan Olmert'in siyasi kariyerini kurtarma isteği olabilir. Geçmişte, Filistinlilerle barış, Batı Şeria'dan çekilme, Hizbullah Savaşı gibi ağır yüklerin altından kalkamayan Olmert, Suriye barışını kendisi için bir cankurtaran olarak görüyor olabilir. Üçüncü motif ise Filistin meselesinde yaşanan tikanıklığın bir diğer cepheyle telafi edilmek istenmesi en azından bu tür bir görüntü verilmesidir. İsrail,

¹⁶⁶ Suriye Golan'da ısrarlı, BBC TURKISH.com, (01 Ekim 2007) Erişim(homepage) URL: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/10/071001_assad.shtml (26.02.2008)

Hamas'ın Gazze'de kontrolü ele geçirmesinden sonra Hamas'ı görmezden gelememektedir. Ancak, Hamas ile bir barış anlaşması yapmak da istememektedir. Filistin'de ileri bir adım atmayacak olan İsrail, geçmişte de yaptığı gibi barış görüşmelerinin odağını bir başka soruna kaydırıyor olabilir.¹⁶⁷

İsrail'in en büyük iki tehdit unsuru Hizbullah ve Hamas'a destek veren hatta ev sahipliği yapan yine İsrail'in kâbusu haline gelmiş İran ile dirsek teması içerisinde olan bir Suriye diğer yandan da her şeye rağmen, kırk yıllık kalp ağrısı, Hafız Esad'ın vasiyeti olarak görülen Golan'ın geri alınması pahasına İsrail ile gizli de olsa barış görüşmeleri yapan, ya da en azından barış kapısını tamamen kapatmak istemeyen bir Suriye. Aynı çelişki İsrail için de geçerli. Suriye ile barış görüşmeleri yapıldığını gazete sütunlarından eksik etmeyen, sürekli söz konusu haberi canlı ve sıcak tutma çabası içerisinde olan hatta zaman zaman Suriye'yi resmi ağızlardan "şartsız barış masası"na davet eden İsrail. Nükleer tesis inşaatı yapıldığı gerekçesi ile Suriye topraklarını bombalayan, hava sınırını ihlal ederek Suriye'nin yeni hava savunma sistemlerini test eden ve bu nedenlerle barıştan bahsederken yeni bir savaşa davetiye çıkaran yine İsrail'dir. Suriye kendi çıkarlarını gözeterak kurguladığı "kişisel çıkar dengesi"ni oluşturmanın peşinde. Zira bu şartlar altında Suriye'nin tek parça bir şekilde, mevcut rejimi ve yönetimi ile ayakta kalabilmesinin tek yolu bu. Aksi takdirde ya İran gibi olmaya çalışacak yani sertleşecek, ABD'ye, İsrail'e hatta belki de topyekûn bir şekilde Batı'ya meydan okuyacak -ki buna muktedir olup olmadığı son derece tartışmalı- ya da Libya misali yelkenleri suya indirip sistem ile dost olup yaşamak pahasına kendi rızası ile rejimin yavaş yavaş erimesine göz yummuş olacak. Zaten son dönemde Suriye'de süregelen tartışmalardan biri de bu. Sisteme "direnmek" ve sistemden yaşama şansı "dilenmek" arasında gidip gelen Suriye, işte bu med-cezirleri aşmak için dengesini arıyor.¹⁶⁸

¹⁶⁷ ERKMEN, Serhat, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM), Suriye-İsrail Görüşmeleri ve Türkiye'nin Rolü, 23 Mayıs 2008, s.3, Erişim (homepage) URL:

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2212&kat1=33&kat2=#> (19.08.2008)

¹⁶⁸ VURMAY, H.Miray, Cumhuriyet-Strateji, Ortadoğu Araştırmaları Masası, Makale, Suriye Denge arıyor, Özel Ek, 7 Ocak Pazartesi, Yıl:4 Sayı: 184, s.14

3.3 Suriye-Rusya İlişkiler

Batı'nın "kara liste"ye aldığı ülkeler teselliyi Moskova'da buluyor. İran, Suriye, Sırbistan-Karadağ, Venezuela ve Beyaz Rusya gibi. Rusya'nın Orta Doğu ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi, SSCB'den kalan bir gelenektir. Nitekim nükleer politikasından dolayı İran'ı ve Hariri suikastından dolayı Suriye'yi uluslararası izolasyondan kurtaran Rusya olmuştur. Rusya'nın Orta Doğu ile Güney Amerika politikasını, aslında ABD'nin BDT politikasına misilleme olarak kabul etmek mümkündür. Batı'nın BDT coğrafyasındaki renkli devrimleri desteklemesi, Moskova'yı Çeçenistan politikası nedeniyle eleştirmesi ve Kremlin'in merkezîyetçi politikasını anti-demokratik olarak nitelendirmesi Moskova'yı dış politikada başka dayanaklar aramaya sevk etmiştir. Bu nedenlerden dolayı Rusya Suriye'yi sürekli olarak desteklemiş ve ilişkileri geliştirmek istemiştir.¹⁶⁹

Suriye ile Rusya arasındaki işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan 1993 yılında düzenlenen işbirliğini geliştirmeyi öngören Suriye-Rusya Ticari ve Ekonomik İşbirliği Komisyonu oluşturulması sonucu, son yıllarda Suriye ve Rusya arasında ticari ve ekonomik ilişkilerinde somut gelişmeler yaşandı. Söz konusu işbirliği, ticaret, enerji, toprak reformu, sulama, petrol ve gaz sanayi ve ulaştırma alanlarını kapsamıştır. Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Uluslar arası İlişkiler Müdürlüğüne göre iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, 1993 yılında imzalanan ticari, ekonomik ve teknik işbirliği anlaşmasına bağlandığını belirttiler. Söz konusu Müdürlük, Cumhurbaşkanı Beşar El Esad'ın 2005 yılında Moskova'ya yaptığı ziyarette şu anlaşmaların imzalandığını bildirdi: Karşılıklı yatırımların teşviki ve korunması, uluslararası kara taşımacılığı, Suriye petrol Bakanlığı ve "Rusya Syur Neft Gaz Şirketi arasında petrol ve gaz alanında işbirliği anlaşması, bankacılık alanında işbirliği anlaşması, Standartlar alanında anlaşma muhtırası, Suriye ve Rusya işadamları konseyi ortak işbirliği anlaşması ve Suriye'de gaz arıtma tesisi anlaşması. Uluslar arası İlişkiler Müdürlüğü, Suriye'nin Rusya'ya meyve, sebze, yağ, tohum, tekstil, ev gereçleri ve mobilya ihraç ettiğine değinerek, Suriye ve Rusya Arasında Dış Ticaret Hacminin 2000 Yılında 166 Milyon Dolar İken 2007

¹⁶⁹ KAMALOV, İlyas, "Rusya Federasyonu" Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler, Temel Sorunlar, Muhtemel Senaryolar ve Ana Aktörler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ekim-2006, Ankara, s.13, Erişim(homepage)URL: <http://www.asam.org.tr/temp/kitap118.pdf> (15.08.2008)

yılında 1 milyar Dolara ulaştığını söyledi.¹⁷⁰ Nisan 2007’de Cumhurbaşkanı Esad Rusya Bölgesel Kalkınma Bakanı Vladimer Yakovlev ve beraberindeki heyeti kabul etti. Görüşme sırasında Yakovlev, Şam’da düzenlenen ticari, sanayi, bilimsel ve teknik alanlarını kapsayan Suriye-Rusya Ortak Komisyonu toplantılarında gündeme getirilmiş konular hakkında bilgilendirildi. Ayrıca görüşmede, iki ülke arasında her alandaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesi olanakları görüşüldü. Diğer taraftan, Suriye-Rusya Ortak Komisyonunun düzenlediği toplantıda dört anlaşma imzalamıştır:

- Suriye-Rusya İş Konseyi ile Suriye Ticaret Odaları Birliği arasında ortak işbirliği içeren bir mutabakat muhtırası.
- Kara taşımacılığı alanında alt komisyonun protokolü
- Doğalgaz fabrikası kuruluşuna dair sözleşmesinin imzalanması konusunda anlaşma.
- 5. dönem toplantısı protokolü.¹⁷¹

Suriye-Rusya ilişkilerinin önemli bir alanını da güvenlik ve askeri işbirliği oluşturmaktadır. Bu işbirliğinin somut silah satışına dönüşmesi ABD’nin ve özellikle İsrail’in güven kaygılarını arttırmakta. Suriye ise Rusya’dan alacağı silahlarla ordusunu modernleştirmek ve İsrail’le arasında İsrail’in lehine olan askeri güç dengesini değiştirmek istiyor. Suriye ile Rusya arasındaki askeri ilişkilerin tarihi Soğuk Savaş dönemine kadar uzanıyor, 1970’lerde Hafız Esad SSCB’nin askeri desteği sayesinde Orta Doğu’nun en etkili ordularından birini kurmuştu. 2000’li yıllar geldiğimizde Rusya’nın kendini tekrar toparlaması ve Putin liderliğinde küresel etkinliğini artırma çabası iki ülke ilişkilerine yeni bir boyut kazandırdı. Putin Rusya’sı 2003 Irak İşgali’nin ardından ABD’nin bir türlü denetimi sağlayamadığı ve bir kriz içerisinde yönettiği Orta Doğu’da etkili olmanın ilk yolu olarak bölgede güçlü siyasi, ekonomik ve askeri ortaklıklar kurup bölgeye karşı duyarlı olduğunu göstermek için çabalıyor. Bu duyarlılığın ve dünyanın önemli silah üreticilerinden biri olarak bölgede kendine pazar

¹⁷⁰ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye Rusya Dış Ticareti, 25.09.2008. Erişim(homepage)URL: http://www.suriyeticaretofisi.org/haber.php?haber_id=90 (07.10.2008)

¹⁷¹ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyet”, Cumhurbaşkanı Esad Rusya Bölgesel Kalkınma Bakanı Yakovlev’i Kabul Etti, Aylık Raporlar, Nisan-2007, s.6, Erişim(homepage)URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Nisan07.doc> (09.10.2008)

yaratma çabasının bir sonucu olarak Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarının Suriye'nin acil ihtiyaçlarıyla çakıştığı söylenebilir.¹⁷²

Son aylarda gerçekleşen Kafkasya krizi sırasında Rusya'ya destekleyen az sayıdaki ülkelerden biri de Suriye idi. Suriye lideri Beşar Esad Güney Osetya Savaşı'nın başlamasından sadece iki hafta sonra Rusya'ya giderek Rus lider Medvedev'le bir araya gelmiştir. Esad, Rusya'da yaptığı açıklamalarda, krizin Rusya'nın güçlenmesiyle sonuçlandığını ve Rusya'nın bir "süper güç" konumu almaya başladığını belirtmiştir. Savaşın Suriye açısından sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, krizin yarattığı yeni güç dağılımının Şam tarafından önemli bir fırsat olarak algılandığı görülmektedir. Esasen Suriye iki kutuplu dünya özlemi içindedir. Suriye kurduğu bölgesel ittifak sisteminin (İran, Hizbullah, Hamas) güvenlik sorunlarını çözmeye yeterli olmadığının farkındadır ve Sovyetler zamanında olduğu gibi küresel bir gücün güvenlik şemsiyesi altında İsrail ve ABD'ye karşı koruma sağlayabileceğini düşünmektedir.¹⁷³ Suriye-Rusya arasındaki ilişkiler gün geçtikçe gelişmekle beraber, bu iki ülkeyi uzun yıllar işbirliği içinde tutacak şekilde uzun vadeli projelerin kabul edilmesi her iki tarafın da birbirine duyduğu ihtiyacın bir göstergesidir. Özellikle Saddam'dan ders aldığını düşünebileceğimiz Beşar Esad, iki konuda: hem güncel anlaşmaların gecikmeden uygulamaya konulması, hem proje şeklinde uzun vadeli anlaşmaların gerçekleşmesi hususunda çok dikkatli davranmaktadır.¹⁷⁴

3.4 Suriye-Arap Ülkeleri İlişkileri

Suriye, Arap ülkeleri arasında Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan ve Irak'ın hemen çekilmesini talep eden ilk ülke olmuştur. Arap Dünyası liderlik mücadelesinde özellikle İran'la sürdürdüğü 8 yıllık savaş sayesinde avantaj sağlayan Irak'ın dengelenmesi açısından Suriye'nin müttefiklerin yanında yer alması önemlidir. Zira Mısır'ın İsrail ile yakınlaşma sürecine girmesi neticesinde Arap Dünyası liderliği konusunda Irak ve

¹⁷² ATLIOĞLU, Yasin, Beşar Esad'ın Rusya Ziyareti ve Bölgesel Etkileri, Türk Asya Stratejik araştırmalar Merkezi (TASAM), Makale, 22.08.2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.tasam.org/index.php?altid=2514> (16.10.2008)

¹⁷³ OYTUN, Orhan, Kafkasya Krizi ve Suriye, Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Makale, 04.09.2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=33&ID=2557> (16.10.2008)

¹⁷⁴ MYRZAİBRAİMOV, Samagan, a.g.e. s.28

Suriye arasında bir rekabet başlamıştı. Suriye Irak'a karşı girişilen operasyonu kendi açısından avantajlı hale getirmek için aktif katılım sağlamıştır. Belki de, Birinci Körfez Savaşının en önemli sonuçlarından birisi, Suriye'nin hem uluslararası hem de bölgesel alanda konumunu çok ciddi anlamda güçlendirmesi olmuştur¹⁷⁵ 1991 kışında gerçekleşen Körfez Savaşı ve sonrasında uygulanan ambargo sonucunda Irak ekonomisi ve ordusu ciddi anlamda zarar görmüştür. Savaş ve ambargo sonucunda ortaya çıkan bu yeni durum, Suriye-Irak ilişkisi süreci içinde güç dengesinin ilk defa Suriye lehine değişmesine neden olmuştur. Suriye açısından Irak tehdidi en azından kısa dönem için azalmıştır. Buna rağmen Suriye, Irak ve Saddam Hüseyin'e kuşkuyla yaklaşıyordu. Saddam Hüseyin'e yönelik bu ihtiyatlı yaklaşıma rağmen Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması Suriye'nin ulusal çıkarları açısından çok önemlidir. Irak topraklarının kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulması ya da bu bölgenin Türk nüfuzu altına girmesi, diğer yandan güneyinin İran koruması altında Şii kontrolüne geçmesi olasılıkları, Suriye açısından ciddi birer tehdit oluşturmaktadır. 1997 yılının ilkbaharından bu yana iki ülke ilişkilerinde ciddi anlamda bir ilerleme gözlenmektedir. Bu yakınlaşmanın sürecine bakıldığında üç önemli boyut gözükmektedir. İsrail-Türkiye askeri ittifakına karşı iki ülkenin duyduğu kaygılar, ekonomik boyut ve su sorunudur.¹⁷⁶

Hafız Esad'ın son yıllarında Irak'la geliştirdiği yakın ilişki süreci Beşar Esad döneminde de devam etmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) yaptırımlarına aykırı olarak Suriye uzun yıllar boyunca Irak'tan petrol ithal etmiş ve bunu uluslar arası pazara sunmuştur. Güvenliğin yanı sıra bu tür ekonomik kaygılar Suriye'nin, ABD'nin Irak müdahalesine karşı çıkan ülkelerin başında gelmesine neden olmuştur. Saddam rejiminin yıkılmasının ardından ortaya çıkan direniş hareketi ise Suriye'ye konumunu güçlendirmek için yeni bir fırsat sunmuştur. Suriye bu hareketi destekleyerek hem ABD'nin yeni hedefi olmayı engellemeyi düşünmüş hem de bölge istikrarı üzerinde önemli bir oyuncu olarak yeni bir koz elde etmiştir. Suriye'nin bu Irak politikası ABD tarafından eleştirilmektedir. Hatta "bu politikaya devam etmesi durumunda ABD'nin

¹⁷⁵ ERTAŞ, Hakan, 1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2006, s.73

¹⁷⁶ OYTUN Orhan, "Ortadoğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak", Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar, 2000, 193-194, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/temp1082.pdf> (07.09.2008)

yeni askerî hedefi olacağı” yönünde tehditlerle de karşı karşıya kalmaktadır. Bazen Suriye sınırlarına taşan askerî operasyonlar, belki de Suriye’ye davranışlarını değiştirmesi yoksa karşı karşıya kalabileceği durum konusunda verilen mesajlar olarak düşünülebilir.¹⁷⁷ Son aylarda Suriye-Irak ekonomik ilişkilerine bakıldığında önemli adımlar atılmaktadır. Suriye-Irak Teknik Komisyonu Toplantısı, Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanı Amer Housni Lutfi ve Irak Ticaret Bakanı Abul-Falah al-Sudani'nin eş başkanlıklarında 6 Ağustos 2008’de Şam’da gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantı sonunda imzalanan tutanakta, iki ülke arasındaki ekonomik, ticari ve yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi mekanizmalarının kurulmasının yanı sıra, Suriye'deki Iraklı mültecilerin Suriye ekonomisine maliyeti, petrol ve doğalgaz boru hatları konusunda işbirliği, Irak'ın, Suriye limanları üzerinden ithalat gerçekleştirmesi ve Suriye'nin Irak'ın yeniden inşasına olabilecek katkıları ele alınmıştır. Bu çerçevede, özellikle sağlık, ilaç sanayi, yüksek öğretim, kültür, spor ve insan kaynaklarının eğitimi konusunda işbirliği yapılması hususlarının yer aldığı belirtilmektedir. Homs Ticaret Odası, Irak'ın Bağdat, Basra, Samawah, Musul, Amareh, Diwaniyeh ve al-Anbar Ticaret Odaları ile işbirliği anlaşmaları imzalamıştır.¹⁷⁸

Suriye sürekli Arap birliği ya da Pan-Arabizm¹⁷⁹ kavramını bir propaganda aracı olarak kullanmış olmasına rağmen pratikte Suriye için bu Araplar arası olası birleşme projeleri akamete uğratan bir öge haline gelmiştir. Zira Suriye gerek Irak, gerekse Ürdün ya da Mısır ile ilişkilerini belli bir zeminde geliştirme fikrine söz konusu kavramla cevap vererek bu tür birleşme olasılıklarını da ortadan kaldırmıştır. Pan-Arabizm kavramını kullanırken Suriye'nin tarihsel birikime gönderme yapan ve zaman zaman bir uygarlıklar beşiği olmasını öne çıkaran zaman zaman ise Arap milliyetçiliğinin kalbini her zaman Şam’da attığını savunan hem Esad yönetimi hem de

¹⁷⁷ OYTUN, Orhan., “Suriye Arap Cumhuriyeti” Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006, s.17, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/kitap123.pdf> (08.09.2008)

¹⁷⁸ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye’de İç Ekonomik Gelişmeler, 1 Temmuz–30 Eylül 2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler, Ekim–2008, s.5–6, Erişim(homepage)URL: <http://www.suriyeticaretofisi.org/uploads/1225497048.doc> (01.11.2008)

¹⁷⁹ Pan-Arabizm, Arap halkları arasında birlik ve beraberlik hedefine sahip büyük oranda seküler ve sıklıkla sosyalist bir hareket. Genelde farklı, zengin ve çarpıcı bir Arap dili, tarihi ve kültürünün varlığından köken alır ve bu nedenle bir kültürel milliyetçilik biçimidir. Türkçe Pan-Arapçılık olarak da anılır.

Suriye içinde çeşitli gruplar nihai analizde bu tür bir Arap bütünleşmesinin din ögesi üzerinden gerçekleşeceğini düşünerek kendileri açısından tehlikeli bulmuşlardır.¹⁸⁰

Ortadoğu ülkeleriyle bağlantıda kilit konumda olan Suriye, yakın komşuları ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içerisindedir. Özellikle Lübnan ile önemli boyutlarda ticari ilişki içerisindedir. Ocak 1999'da Lübnan ile karşılıklı olarak gümrükler %25'e indirilmiştir. Dört yıl içinde gümrükler sıfırlanacaktır. Bu adım Arap ortak pazarının kurulmasına da öncülük edecektir.¹⁸¹ 2000 yılında İsrail'in güney Lübnan'dan çekilmesiyle beraber Suriye'nin Lübnan'daki varlığına son vermesi için baskılar artmış ve bilindiği üzere Hariri suikastı sonrası oluşan baskı ortamını takiben Suriye buradaki askerî varlığına son vermiştir. Ancak Suriye bu ülkedeki uzun yıllara dayanan istihbarat yapılanması ve çeşitli gruplarla oluşturduğu çıkar ilişkileri çerçevesinde etkinliğini sürdürmektedir. ABD'nin amacı Suriye'nin bu ülkedeki etkinliğine tam anlamıyla son vermektir. Bu çerçevede Lübnan'daki Suriye yanlısı siyasal yapıyı yıkarak Batı ile daha yakın ilişki içinde olacak yeni bir yönetim görmek istemektedir. Bu sayede İsrail'in güvenliği sağlanırken, Suriye'nin önemli bir güç unsuru da elinden alınmış olacaktır.¹⁸² Yıllar süren politik ve askeri hâkimiyetinin sona ermesiyle, Suriye Lübnan'daki askerlerini 2005 yılında çekmişti. Bu tarihten beri ilişkiler gergindi. Ancak iki ülke son aylarda, ilişkilerin normalleşmesini hedefleyen bir süreç başlattı. Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman'ın Ağustos ayındaki Şam ziyaretinde, iki lider diplomatik ilişki kurulması konusundaki iradelerini ortaya koydular. Ne var ki Eylül ayında, Suriye'nin Lübnan sınırına 10 bin asker yağması ile ilişkiler bir kez daha gerildi. Beyrut'taki Suriye karşıtı politikacılar Şam'ın Lübnan'ı işgale hazırlandığını savundular. Ülke içinde her iki grubun da desteğine sahip olan Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman ise Suriye'nin, askerleri sınıra kaçakçılığı önlemek için yaydığı şeklindeki açıklamasını kabul ettiğini söyledi. Süleyman'ın bu açıklamasıyla

¹⁸⁰ ARI Tayyar, a.g.e., s. 472

¹⁸¹ YÜCEL Hayrettin, "Suriye ülke Raporu" İhracatı Geliştirme Merkezi, (İGEME), ANKARA, Temmuz-2001, s.4

¹⁸² OYTUN, Orhan., "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ankara, Ekim-2006, s.16, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/kitap123.pdf> (09.09.2008)

gerilim geride bırakıldı.¹⁸³ İran-Suriye ilişkilerinde İsrail karşıtlığı, Filistin sorunu ve Lübnan'daki durum, temel işbirliği alanları olarak görülebilir. İran ile Suriye'nin ekonomik ilişkileri ise siyasi ilişkileri kadar gelişmemiştir. Nitekim Türkiye-Suriye ticaret hacmi 1,5 milyar dolara yaklaşırken İran-Suriye ticaret hacmi 300 milyon dolardır. İran ve Suriye yetkilileri son yıllarda bu olumsuzluğu giderme iradesini göstermektedirler. Bu amaçla son dönemde çeşitli ekonomik anlaşmalara imza atarak ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemektedirler. Sanayi, petrol rafineri, araba üretimi ve ortak banka kurma girişimleri bu politika çerçevesinde değerlendirilmelidir. İran-Suriye arasında tercihli ticaret anlaşması imzalanması da ticaret hacminin artırılmasını amaçlamaktadır. Suriye'yi, İran ile karşılaştığımızda ekonomik ve teknolojik açıdan daha geride olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Suriye İran'ın sahip olduğu teknolojiye sahip olmak istemektedir. İran'ın Semend ve Saypa arabalarının Suriye'de üretime geçmelerini bu doğrultuda görmek gerekmektedir. İnşaat, enerji, taşımacılık sektörlerindeki yüzün üzerinde İranlı şirket Suriye'de faaliyet göstermektedir.¹⁸⁴

Arap dünyası için büyük öneme sahip olunan Arap Doğalgaz Hattı Projesi, Mısır doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak boru hattı yapım çalışmalarında son aşamaya gelindi. 2002 yılında başlayan Arap Boru Hattı Projesi, Mısır doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştıracak. Toplam bin 200 kilometrelik hattın Hums kentine kadar olan 314 kilometrelik bölümü tamamlandı. Projenin 62 kilometrelik Halep-Türkiye sınırı ayağı için ise ihaleye çıkıldı. İstanbul'da Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu toplantısında enerji firmalarının yöneticileriyle bir araya gelen Suriye Petrol Bakanı Süfyan Allao, Türk şirketlerini ihaleye katılmaya çağırdı. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler de, hat ile 2 milyar metreküp doğalgazın taşınacağına dikkat çekti. Bu arada, Türkiye'nin sınırdan Kilis'e kadar olan 96 kilometrelik hattın çalışmaları sürüyor. Arap Doğalgaz Hattı'nın 2009 yılında tamamlanması planlanıyor.¹⁸⁵

¹⁸³ BBC Turkish, "Suriye Lübnan ile İlişki Kuruyor" 14 Ekim 2008, Erişim(homepage) URL: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/10/081014_syria_lebanon.shtml (15.10.2008)

¹⁸⁴ KESKİN Arif, İran-"Suriye İlişkileri" Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Stratejik Analiz, Ağustos-2008, Cilt 9, Sayı 100, s.33, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/temp802.pdf> (12.09.2008)

¹⁸⁵ Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Arap Doğalgaz Hattında Sona Doğru, 04.01.2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.trt.gov.tr/www/trt/hdevam.aspx?hid=192663> (12.09.2008)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

4.TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

4.1 Ekonomik İlişkilerin Genel Durumu

Türkiye Pazar ekonomisine geçiş açısından Suriye'ye bir model teşkil etmekte, aynı zamanda Suriye'nin ekonomik açılım politikasından yararlanarak yakın tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu bu ülkede ekonomik çıkarlarını geliştirmek için uygun bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğine aday bulunması ve oluşturulan gümrük birliği Suriye için ülkemizin çekim gücünü arttırmaktadır. Öte yandan, Suriye, diğer Arap ülkeleriyle giderek artan oranda ticaret yapmasına karşın, bu ülkelerden elde edemeyeceği malları Türkiye'den ithal edebileceği ihtimalinin sürekli göz önünde bulundurmaktadır.¹⁸⁶

Adana mutabakatı'nın ardından Türkiye'nin üzerinden büyük bir yük kalkmıştır. Ancak, Türk yetkilileri Suriye'ye karşı ihtiyatı elden bırakmıyor, Suriye'nin taahhütlerinin yerine getirip getirmeyeceğinin izleneceğini bildiriyorlardı. İki ülke Dışişleri Bakanlarının arasında yapılan görüşmelerde siyasi ilişkilerde uyulacak ilkeler üzerinde tartışmalar sürerken, ekonomik ve teknik konularda daha hızlı gelişmeler yaşanıyordu. Mart 1999'da çifte vergilendirmenin kaldırılması ve karşılıklı yatırımların teşviki konularında anlaşma taslakları hazırlanmış, Karma Ekonomik Komite toplantıları yapılmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 700 milyon dolara ulaşmıştı.¹⁸⁷

Adana mutabakatı'ndan sonraki dönemde kontrollü açılım politikası uyarınca Suriye ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmektedir. Suriye yönetiminin de ülkemizle ilişkilerin geliştirilmesine gayret ettiği, ikili temasların artırılmasına çalıştığı görülmektedir. Suriye ile ticari ve ekonomik ilişkilerimizin geliştirilmesinde süratli, ucuz ve kolay ulaşım büyük önem taşımaktadır. Suriye ve

¹⁸⁶ AĞÇA, İ.Kürşat, "Suriye'nin Ekonomik Durumu" Ortadoğu Siyasetinde Suriye, (haz.)Yılmaz Türel-Mehmet Şahin, Platin, Ankara, Ekim 2004, s.318

¹⁸⁷ YAVUZ, Celalettin, a.g.e. , s.452

Türkiye, ayrıca yekdiğeri için transit ülke konumdadır. Irak hattının körfez savaşından sonra kullanılmaması nedeniyle Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez ülkelerine ulaşımı Suriye üzerinden yapılmaktadır. Türkiye ise Suriye'nin Batılı ülkelere ulaşımını sağlamaktadır.¹⁸⁸

Türkiye-Suriye ilişkileri artık önemli bir düzelmeye sürecine girmişti. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümü üzerine, Haziran 2000'deki cenaze törenine Türkiye en üst düzeyde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılımıyla temsil edilmişti. Bu durum kuşkusuz, Türkiye'nin Suriye ile normalleşme sürecine verdiği önemin bir göstergesi idi. Suriye'de bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış ve yeni Devlet Başkanı, ölen Suriye eski Devlet Başkanı Hafız Esad'ın oğlu Beşşar Esad'da, aynı yılın Kasım ayında Başbakan Abdülhalim Haddam'ı bir dizi görüşmeler için göndermekten geri kalmamıştı. Beşşar Esad, 17 Temmuz 2000 tarihinde Suriye Halk Meclisi'nde yemin ederek göreve başlamıştı. Yeni Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın yemin törenindeki ifadelerinde önemli bulunan satır başlıkları şöyle idi:

- Demokratikleşme ve ekonomik kalkınmanın önündeki engellerin kaldırılacağı,
- Suriye'nin kendi yapısına uygun demokratik sistemin kurulacağı,
- Suriye'nin Lübnan'ı desteklemeyi sürdüreceği,
- Birinci hedef olarak Golan tepeleri başta olmak üzere, işgal altındaki Suriye topraklarının kurtarılacağı, 1967 yılından önceki sınırlara dönülmesi konusundaki politikadan ödün verilmeyeceği,
- Ortadoğu Barış Süreci'nin başarıyla tamamlanması için İsrail'in BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararlara uyması gerektiği.¹⁸⁹

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Suriye'nin o tarihten itibaren sınırları konusunda 1967'yi başlangıç olarak aldığı söylenebilir. Bir başka ifadeyle, Suriye'nin yeni Devlet Başkanı'nın yemin metninde Golan Tepelerinin yer almasına karşın, Hatay konusu yer almamıştır. Bu durum iki ülke ilişkileri açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir.

¹⁸⁸ AĞÇA, İ.Kürşat, a.g.e. , s.318

¹⁸⁹ YAVUZ, Celalettin, a.g.e., s.452-453

4.2 Beşşar Esad Öncesi Ekonomik İlişkiler

1980'lerden itibaren ekonomik durgunluk yasayan Suriye, SSCB'nin çöküşüyle birlikte siyasi ve ekonomik olarak yalnızlık içine düştü. Doğu Bloğundan gelen ekonomik ve teknik desteği kaybeden Esad yönetimi, 1990 yılından itibaren ekonomik sisteme yeni bir çehre kazandırma çabası içine girdi ve ekonomik dışı açılmayla birlikte yabancı sermayeye tekrar önem vermeye başladı. Suriye hükümetinin bazı ekonomik reformlar uygulamaya koyduğu ve ekonomik liberalleşme gayretlerinin gösterildiği bu dönem ikinci infitah olarak anıldı.¹⁹⁰

Hafız Esad döneminde Suriye ile Türkiye arasında genel anlamda sorunlu bir ilişki sürecinin bulunmasının temelinde uluslararası sistem içinde farklı konumda bulunmaları yatmaktadır. 1990 öncesinde iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye ABD'nin müttefiki olarak batı bloğu içinde yer alıyordu. Suriye ise Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden biriydi. Sovyetlerin yıkılmasıyla beraber Suriye en önemli uluslararası siyasal ve askeri desteğini kaybetmiş oldu. Suriye bu durumda hemen Batı'ya dönük politikalar uygulamaya başlamış ve Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanında Irak'a karşı kurulan koalisyonun içinde yer almış olsa da ABD'yle ilişkileri günümüze kadar iyi bir seviyeye ulaşmamıştır. İşte Suriye'nin ve Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde dolayısıyla da uluslararası sistemde sahip oldukları bu farklı konum iki ülkenin yakınlaşmasında ve esasında çok kolay çözümlenebilecek birçok sorunun çözümlenememesinde temel etkindir. İki ülkenin bu durumları onların diğer devletlerle olan ilişkilerini de etkilemekte ve dolayısıyla iki ayrı kutupta yer almalarına neden olmaktadır. Türkiye Batı ile olan ilişkileri nedeniyle ABD ve Avrupa Birliği ile yakın konumdayken Suriye bölgede ve uluslararası ortamda kendi gibi sistem dışı ülkelerle ilişki kurma eğilimi göstermektedir.¹⁹¹

Hafız Esad döneminde Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler çoğu kez geçmişten gelen kabul edilemez yaklaşımları ve talepleri sonucunda, komşuluğun ve

¹⁹⁰ ATLIOĞLU, Yasin. a.g.e., s.55-56

¹⁹¹ OYTUN, Orhan, Türkiye-Suriye İlişkileri, Levant Watch, 1 Aralık 2003, Makale, Erişim(homepage) URL: <http://levantwatch.blogspot.com/2003/12/trkiye-suriye-ilikileri.html> (18.01.2008)

ortak geçmişin gereği olan düzeyden uzak potansiyelin altında seyretmiştir. Ticari ilişkiler 1974 tarihli ticaret anlaşması çerçevesinde serbest döviz esasına göre, ekonomik ilişkiler 1982 tarihli ekonomik, bilimsel, teknik ve ticari işbirliği anlaşması uyarınca yürütülmektedir. 1990 yılında Suriye'ye 15 milyon dolarlık Eximbank kredisi açılmış, bu kredinin 7 milyonluk bölümünü Dicle Habur havzasında yaptığı baraj inşaatı için gereken çimento borularının alımında kullanılmış ve kredinin geri kalan bölümü iptal edilmiştir. Kullanılan 7 milyon dolarlık kredinin geri ödemeleri gecikmeli olarak yapılmıştır. Türkiye sınırları içinde yer alan Hatay ilini haritalarında kendi sınırları içinde gösteren, terör örgütünü yıllarca Türkiye'ye karşı ülkesinde barındırarak destekleyen, Türkiye'de eylem yapması için her türlü kolaylığı sağlayan, GAP'ın gerçekleşmesini önlemek amacıyla uluslar arası kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunan, Arap alemini su konusunda Türkiye'ye yönlendirerek, Arap ligi, Arap konferansı gibi toplantılarda Türkiye aleyhinde kararlar alınmasını sağlamak için Suriye ile ekonomik ilişkiler Hafız Esad döneminde istenilen seviyeye getirilememiştir.¹⁹²

Suriye Hükümeti, Türkiye ile 1987 ve 1992'de PKK'ya ülkesindeki faaliyetlere izin vermemeyi öngören protokoller imzalamış olmasına rağmen gereğini yerine getirmemiştir. 1993 yılından itibaren Türkiye bu nedenle Suriye'ye karşı daha set bir politika izlemeye başlamış, 1998 Ekiminde ise terörist başı Öcalan'ı ülkesinden çıkarmak ya da Türkiye ile çatışmak gibi iki seçenek karşısında kalmıştır. Suriye'nin Türkiye ile çatışmaktansa PKK liderini ülkesinden çıkarmayı tercih etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişme sonrasında Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler yeni bir evreye girerek siyasi ve ekonomik işbirliği olanaklarını araştırmaya başlamışlar ve yeni bir sayfa açılmıştır.¹⁹³

¹⁹² BALBAY, Mustafa, a.g.e., s.161-162

¹⁹³ ARI, Tayyar, a.g.e., s.642-643

4.3 Beşşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkileri

Soğuk savaş dönemi yöneticisi olan Hafız Esad ülkede baskıya dayalı bir rejim kurmuş ve ‘şahin politikalar’ uygulamıştır. Onun yerine geçen İngiltere’de tıp eğitimi görmüş bir göz doktoru olan Beşşar ise ılımlı politikalara daha yakındır. Hafız Esad, dış politikada Beşşar’a, sorunlar yumağı bırakmıştır. Bunlardan en önemli ve acil olanları, Arap-İsrail barış görüşmeleri, Golan tepeleri, Suriye’nin Lübnan’daki askeri varlığı ve Suriye’nin yönünün ne olacağıdır. Bunların üzerine bir de ABD’nin Irak’a müdahalesi sonrası yeni şekillenecek Ortadoğu’nun bilinmeyenleri eklenmiştir.¹⁹⁴ Beşşar ekonomik gelişimi sağlamak için çağın gerektirdiği teknolojik altyapının ülkenin her alanına uygulanması gerektiğinin bilincinde olduğunun en önemli emareleri; iktidara geldikten sonra Serbest Ticaret Anlaşması internet ve iletişim alanında yaptığı reformlardır, bunun yanında reformlar için bölgedeki geniş alanlar da kullanılmak istenmektedir. Ocak 2001’de Serbest Ticaret Anlaşması, Haziran 2001’de Irak, Mısır, Libya ve Suriye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, Ağustos 2000’de Lübnan ile imzalanan tarımsal ürünlerin serbest ticaretini öngören anlaşma bunlarda bazılarıdır. Fakat ilerleyen zamanlarda bu reformların devamı gelmemiştir. Bunun en önemli nedenlerini, ülkede ki yolsuzluklar devletin her kesiminde yaygın olması, Beşşar’ın kendi ekibiyle gelmeyip, Esad dönemi politikacılarıyla devam ettiği için devletin önemli mevkilerinde yeniliğe karşı gizli bir direnç oluşmasıdır. Dolayısıyla yeni bir ekonomik yapıya geçilmeden önce eski sistemin üzerine küçük değişiklikler yapmak başarıyı getirmemektedir.¹⁹⁵

Beşşar Esad, iktidara gelişinin ardından temkinli bir “liberalleşme”nin adımlarını da atmıştı. Bankacılık sistemi, basın, sağlık ve turizm gibi hemen her yerde devletin bulunduğu Suriye’de, Beşşar Esad ile birlikte değişim rüzgârları da esmeye başladı. Oğul Esad, biraz temkinli de olsa değişimin önünün açmaya çalışıyordu. Devlet Başkanlığı görevine gelişin ardından baba Esad’ın kadrosundaki “eski tüfekleri” , onların hiçbirini kızdırmayacak zarafet ve tedbirlilikle emekliye ayırdı. Ekonomik ve dış ticaret konusunda genç, ancak deneyimli ve dünya gerçeklerini iyi bilen kişileri

¹⁹⁴ ERCİYES, Erdem, a.g.e., s.54

¹⁹⁵ A.g.e. , s.54-55

görevlendirmeye başladı. Çıkarılan yeni gazete ve dergilerle bağımsız basın kurulmasına, özel TV kanallarının yayın yapmasına önyak oldu. Özel bankalar da sıraya girdi. Ancak, gene de “Liberalleşme” denildiğinde Beşşar Esad ve yeni yönetimi henüz çok temkinli davranıyordu. Zira Suriye’nin temel kriterleri gerektiğinde ekonomik anlamda kendi yağı ile kavrulabilmek üzerine kuruluydu. Bundan muratları da bağımsızlıklarını koruyabilmek idi. Bu nedenledir ki Suriye, İsrail’e ödün vermesini ön koşul olarak getiren IMF ve Dünya Bankasına uzak durmayı hala sürdürmektedir.¹⁹⁶

Beşşar Esad’ın göreve gelişinden 4 ay sonra, 2000 Kasımında Türkiye’yi ziyaret eden Esad’ın yardımcısı Abdülhalim Haddam’ın gezisi, ilişkilerde 1998’den sonra ikinci bir yumuşama dönemecine girildiğinin habercisi gibiydi. Beşşar Esad’dan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’e, “iyi ilişkiler istiyoruz” mesajı getiren Haddam başkanlığındaki heyetle yapılan müzakerelerde Türk tarafı, ilişkilerin temelini belirleyecek ilkeler deklarasyonuna “bütün sorunların çözümüne dair paragraflar koydurmakta” ısrar etmiştir. Ancak Suriye, ‘yavaş yavaş, diyalog yoluyla’ çözümden yana olduğunu mesajını vermiştir.¹⁹⁷

Siyasal ziyaretlerle yumuşatılan zemin, ilerleyen dönemlerde askeri alanlara da yayıldı. Suriye askeri delegasyonu, ilki 2001 başlarında, ikincisi de Haziran 2001 tarihinde olmak üzere Türkiye’ye resmi ziyaret düzenleyerek, bölgede stratejik bir değişimin ilk adımını attı. Aslında bu tarih bölge açısından iki ayrı “ilk”e sahne oluyordu. İsrail ile askeri işbirliğini korumakta ısrarlı olan Türkiye, o yıl bir ilki gerçekleştirmiş ve Haziran ayı içinde İsrail ve ABD askeri güçleri ile birlikte Konya’da askeri tatbikat yapmıştı. Bundan birkaç gün sonra da Suriye askeri delegesini ağırlayan Ankara, daha önceki dönemde İsrail ağırlıklı bölgesel politikaları biraz olsun dengeye sokmaya başladığı izlenimi vermek istiyor gibiydi. Suriye askeri delegesinin ziyareti iki taraf arasındaki güven inşasında önemli idi ve ileriki yıllarda ortak askeri tatbikatların da gündeme gelebileceği kaydedildi. Böylece Öcalan’ın Suriye’den kovulması ardından geçen süre içinde Suriye-Türkiye ilişkileri hemen her alanda normale dönmeye başladı. Aynı tarihlerde dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit ve yardımcıları tarafından

¹⁹⁶ YAVUZ, Celalettin, a.g.e. , s.453–454

¹⁹⁷ ŞALVARCI, Yakup, a.g.e., s.241

yapılan değişik açıklamalar, Türkiye'nin resmi görüşünün Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana olduğunu teyit etmeyi amaçlıyordu. Bununla paralel biçimde atılan ekonomik adımlar, iki taraf arasındaki ticaret hacminin gelişmesini ve buna bağlı olarak da ilişkilerde normalleşmeyi hızlandırdı. Suriye'nin Ankara Büyükelçisi Muhammed Saadet el-Bunni'nin yaptığı açıklamaya göre, 2000 yılında 750 milyon dolar olan karşılıklı ticaret hacmi, 2001'de bir milyar dolar sınırını aşmış, 2002 yılı beklentileri ise 1,5 milyar dolara ulaşmıştı. Bunun hemen her yıl artan bir trend izleyeceği umudunu tekrarlayan elçi, bir anlamda Suriye yönetiminin Türkiye ile ilişkilerinin gelecekteki seyrine ilişkin ipuçlarını da vermişti.¹⁹⁸

Suriye Devlet Başkan yardımcısı Abdülhalim Haddam, Türkiye ziyaretinden aylar sonra şam'da bir Türk heyetini kabulünde, "ilişkilerde bardağın dolu tarafına bakılması gerektiğini, Suriye'nin artık eski Suriye olmadığını", şu cmlerle ifade etmiştir: "ilişkilerimizde bazı pürüzlerin çıkması doğaldır. Bu sorunlar, ikili ilişkilerin önünde engel teşkil etmemelidir. Biz değişen bir dünyada yaşıyoruz. Türkiye'ye yaptığım ziyarette de ilişkilerin geliştirilmesi iradesinin var olduğuna tanık oldum... Devlet Başkanı Beşsar Esad da Türkiye'yi mutlaka ziyaret edecektir."¹⁹⁹ Suriye'deki yeni yönetim, ekonomik sıkıntıyı aşma ve dünyaya açılma planları çerçevesinde güçlü sınır komşusu Türkiye ile ticareti geliştirmeye büyük önem vermektedir. Bu yönde hızlanan ikili işbirliği, Haziran 2001'de iki ülke arasında imzalanan ekonomik protokolle güçlenmiştir. Protokol, güvenlik ve su alanlarında yaşanan tatsızlıkların aksine oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. 1988'den beri toplanamayan Türkiye-Suriye Karma Ekonomik Komisyonu, ilk çalışmasını Hafız Esad'ın ölümünden bir ay önce 7 Mayıs 2000'de yapmıştı. Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret hacmi 2000 yılında 724 milyon dolardan, 2001 yılında 744 milyon dolara ulaşarak artış trendini sürdürmektedir. İstatistiklere yansımayan sınır ve bavul ticaretiyle birlikte bu rakam 1 milyar dolara yaklaşma yolunda olduğu belirtilmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁸ İnsani Yardım Vakfı (ihh), Beşsar Esad Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri; Erişim(homepage) URL: <http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/besaresad/besaresad.html> (20.01.08)

¹⁹⁹ şALVARCI, Yakup, a.g.e. , s.241-242

²⁰⁰ A.g.e., s.242

2001 yılında Türkiye- Suriye dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine 182 milyon dolar “eksi” vermiştir. Son yıllarda ithalatta görülen söz konusu artış, Türkiye’nin ham petrol ithalinden kaynaklanmaktadır. 2002 yılı ocak-eylül dönemi itibariyle ise Türkiye’nin ithalatında Suriye 337 milyon dolarla 18. sırada yer almıştır. İsrail’den ise aynı dönemde 377 milyon dolar ithalat yapılmıştır. Türkiye’nin Suriye’ye ihracat potansiyelinin hâlihazırda yaklaşık 1 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Suriye’nin Ankara Büyükelçisi Muhammed Said El Bunni, iki ülke arasındaki ticaret hacminin ‘kat kat’ artabilecek potansiyele sahip olduğunu vurgulamıştır.²⁰¹

Ekonomiyi canlandırmak için özellikle Türkiye ile olan ticaret hacmini arttırmanın ülke içinde faydalı olacağına farkında olan Beşşar, 16 Mayıs 2002’de Hafız Esad’ın da yardımcılığı görevinde bulunmuş olan Devlet Başkanı Yardımcısı Abdülhalim Haddam’ı Türkiye’ye göndererek çok önemli mesajlar vermiştir. Haddam’ın “PKK dosyasını kapattık, diğer sorunları da çözeceğiz. Son 50 yılı boşa harcadık” ifadesi Suriye-Türkiye yakınlaşması açısından önemli bir adımdır. Özellikle ABD’nin Irak’a müdahalesinin söz konusu olduğu dönemde Suriye, Türkiye’ye çok büyük ilgi göstermiş ve bu yakınlaşma özellikle ABD’nin büyük ilgisinin çekmiştir. Suriye tarafından Türkiye’ye Suriye-Türkiye ve İran arasında stratejik ortaklık kurulması teklif edilmiş, Türkiye tarafından bu teklif temkinli karşılanmış ve ikili görüşme sürecinin devam etmesi gerektiği söylenmiştir.²⁰²

Beşşar Esad Suriye’inde ekonomi ile ilgili yasalar da elden geçirilmektedir. AB ile imzalanan işbirliği anlaşması uyarınca kendilerine beş yıllık süre tanınmıştır. 2005’te AB’nin üretim standartlarına ulaşacaklarına bile inanıyorlardı. 2002 yılı başlarında imzalanmış olan ve tüm Arap ülkelerini kapsayan “Arap Ticaret Bölgesi Anlaşması” ile de Arap ülkelerinde gümrük duvarlarını yıkacaklar. Böylelikle reformlarının biraz daha hız kazanacağına inanıyorlar. Türkiye’nin AB üyesi olacağına Suriyeli devlet adamları da inanıyor ve bunu bir fırsat olarak tanımlıyorlar. Zira Arap Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması marifetiyle bir taraftan gümrüksüz mallar Arap dünyasında serbestçe dolaşırken, öte yandan Türkiye vasıtasıyla AB komşusu olacak Suriye’nin daha kolay

²⁰¹ A.g.e. s.242-243

²⁰² ERCİYES, Erdem, a.g.e. , s.55

kalkınabileceğini düşünüyorlar. Türkiye ile Suriye arasında özellikle de Beşşar Esad'ın Devlet Başkanı oluşuyla birlikte ilişkilerde çok önemli gelişmeler başladı. Bu ilişkiler sadece ekonomi ile de sınırlı değildir. Suriye, Türkiye'nin hem komşuları hem de Arap ülkeleri içerisinde ayrı bir önem verdiği ülke haline geldi. Suriye de Türkiye'ye farklı bir tutum sergilemiyor.²⁰³ Türkiye'nin Suriye'yle gelişen ilişkilerinin diğer bir göstergesini de iki ülke arasında başlayan üst düzey askeri temaslar oluşturmuştur. Suriye'nin Türkiye'yle ilişkilerini yönündeki siyasi iradesi, Suriye'nin İçişleri Bakanı Harba'nın 26 Eylül 2000'de ve Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Haddam'ın 2-3 Kasım 2000'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında vurgulanmıştır. 2002 Haziran'ında Suriye Genelkurmay Başkanı Turkmani'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ile "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Türkiye- Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler ise hızlı bir gelişme içindedir.²⁰⁴

Son yıllarda Ortadoğu'nun dinamik pazarlarından biri haline gelmeye başlayan Suriye ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi, iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri olumlu yansımaların yanı sıra, Ortadoğu'da aynı amaca hizmet edecektir. Arap Ortak Pazarı kurulmasına öncülük eden Suriye, bu çerçevede, 1999 yılından itibaren Lübnan ile kademeli gümrük indirimine gitmeye başlamıştır. Son olarak, Haziran 2001'de Irak, Mısır, Suriye ve Libya bir serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. 2003 yılı sonu itibariyle Suudi Arabistan ile de gümrük oranları sıfırlanacaktır.²⁰⁵ Bu durumda, ileride Arap Ortak Pazarı üyesi olacak bir ülkede gerçekleştirilecek Türk yatırımlarıyla, Suriye üzerinden bu ülkelere gümrüksüz ihracat yapılabilecektir. Türkiye'nin, Arap dünyasına 'ticareten ve siyaseten' yaklaşmanın yolu, önemli ölçüde Suriye ve Irak'la iyi ilişkiler kurulmasından geçmektedir. Bugüne kadar Türkiye'nin Arap ülkelere gerektiği kadar açılmasına belli ölçüde 'engel' olan Suriye, yeni dönemde ilişkilerin gelişmesiyle, bu işlev'ini tersine döndürmeye başlamıştır. Artık kendisini Türkiye'nin Arap ülkelere açılan kapısı olarak gören

²⁰³ YAVUZ, Celalettin, a.g.e. , s.454

²⁰⁴ ARI, Tayyar, a.g.e., , s.644

²⁰⁵ ŞALVARCI, Yakup, a.g.e. , s.245

Suriye’den, Arap dünyasıyla ticari-siyasi ilişkilerimizin geliştirilmesi açısından da daha fazla yararlanılmalıdır.²⁰⁶

Bir diğer nokta Osmanlı yönetiminden koparıldıktan sonra Arap halkına yönelik Türkiye’nin belirgin bir stratejisi olmamıştır. Ortadoğu’daki yönetimlerin Türkiye’ye dost olduğunun söylemek oldukça zordur fakat yönetimlerin halktan kopukluğu da göz önüne alınca, aynı durumun Arap halkı için geçerli olmaya bileceği değerlendirilmektedir. Bu sebeple Arap halkına Türkiye’nin dost bir ülke olduğu da hatırlatılmalıdır. Zira uzun dönemde bu sayede bölgede demokratik yönetimler kurulursa halkın yönetime Türkiye ile iyi ilişkiler kurma yönünde olumlu telkinleri olabilecek, bunun ötesinde ekonomik ilişkilerde de daha kolay bir gelişme sağlanabilecektir.²⁰⁷ Türkiye-Suriye ilişkileri özellikle ABD’nin Irak’a müdahale etme süreciyle beklenilenden çok daha fazla hızla gelişmiştir. 2003’te gerçekleşen karşılıklı ziyaretlerin ardından Suriye lideri Beşar Esad’ın Ocak 2004’te Türkiye ziyaretiyle daha da gelişeceği öngörülmektedir. Suriye ile karşılıklı ziyaretler, terörist başı Abdullah Öcalan’ın 1998’de sınır dışı edilmesinden sonra, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Nisan 2000’de Hafız Esad’ın cenaze törenine katılmasıyla başlamıştır. 2003 yılında Türk ve Suriye başbakanları birbirlerinin başkentlerini birer kez ziyaret etmiştir. Dışişleri bakanları da biri resmi ziyaret diğeri de Irak’ın komşuları toplantılarında olmak üzere ikişer kez Suriye ve Türkiye’de bir araya gelmişlerdir. İlişkilerdeki sıcaklık 1-2 Kasım’da 2003 tarihinde yapılan Irak’ın komşuları toplantılarında da ön plana çıkmıştır.²⁰⁸

Suriye Ekonomi Bakanı İsam El-Zaim’in Haziran ayı içinde yaptığı Türkiye ziyareti 1998 yılından bu yana yaşanan ikili ilişkilerdeki yükselişin rakamsal açıdan göstergelerini ortaya koydu. Beşar Esad döneminde Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkilerin hacmi yüzde 70’lik bir artış göstererek 2 milyar dolara ulaşmıştı. 2003 yılı Temmuz ayında gerçekleşen üst düzey ziyaret Türkiye ile Suriye arasındaki buzları tamamen erittiği gibi, Ortadoğu’nun geleceği açısından da önemli açılımları

²⁰⁶ A.g.e., s.245

²⁰⁷ ERCİYES, Erdem, a.g.e., s.135

²⁰⁸ A.g.e., s.135

beraberinde getirdi. Suriye Başbakanı Mustafa Miro'nun Türkiye'ye yaptığı ziyarette güvenlikten, su sorununa ve Ortadoğu barış sürecine kadar pek çok sorun masaya yatırıldı. Türkiye, biraz Suriye'nin kuzeyinden, yani Türkiye sınırına yakın bir bölgeden geldiğinden, biraz da 2000'de göreve getirildiği için geçmişteki sorunlarla lekelenmemiş bir isim olduğundan, Miro'ya hep sıcak bakıyordu. Suriye Başbakanı Muhammed Mustafa Miro'nun Türkiye'ye yaptığı ziyaret ilişkilerin gelmiş olduğu aşamanın olumlu seviyesini göstermesi açısından her iki ülkede de önemli bir başarı olarak kutlandı, ancak bu kutlamanın nedenleri iki taraf için farklıydı. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın rejimi için bu ziyaret, Irak işgali sonrasında Ortadoğu bölgesinin yaşadığı mevcut belirsizlik ortamında ilişkilerin yeniden derinleştirilmesi anlamını taşıyordu.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde bahar havasının hâkim olmasını sağlayan en önemli gelişme hiç kuşkusuz Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2004 yılında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretti. 1946 yılından bu yana bağımsız Suriye tarihinde ilk defa Suriyeli bir devlet başkanı Türkiye'ye geliyordu. Bu ziyaret, iki ülke ilişkileri açısından olduğu kadar, bölgesel dengeler açısından da yepyeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmıştır.²⁰⁹ Beşar Esad 6 Ocak 2004'te Türkiye'ye tarihi bir ziyaret düzenleyerek daha 1999'da savaşın eşiğine gelen ikili ilişkilerin müttefiklik düzeyine ulaşmasının temelini atan Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Ankara'daki görüşmelerde, Türkiye ile Suriye'nin üç sınır kapısında serbest ticaret bölgesinin kurulması için görüş birliğine varıldı. İki sınır kapısı Nusaybin ve Cilvegözü olarak belirlendi. Üçüncüsünün yeri faal durumda bulunan Karkamış, Öncüpınar, Yayladağı ve Akçakale kapıları üzerinde yapılacak değerlendirmelerden sonra belirlenecek. Serbest ticaret bölgesi kurulması yönündeki çalışmaları ortak yürütecek taraflar arasındaki ziyaret trafiğinin gelecek günlerde daha da hızlanması bekleniyor.²¹⁰

Esad, Türkiye ile serbest ticaret bölgesi oluşturulması, sınır ticaretinin geliştirilmesi ve Gaziantep'te bir konsolosluk açılması konularında anlaşma imzalayacaklarını kaydetti. Suriye lideri, Türkiye'ye, "İlişkilerimizi her alanda en üst

²⁰⁹ İnsani Yardım Vakfı (ihh), Beşar Esad Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri; Erişim(homepage) URL: <http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/besaresad/besaresad.html> (15.02.08)

²¹⁰ Esad'a özel mesaj, Radikal, (8 Ocak 2004) Erişim(homepage) URL: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101714> (19.02.2008)

seviyeye çekme konusunda ortak irademiz var" garantisi verdi. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de Irak'ın yeniden inşasında Suriye ile ortak hareket edileceğini kaydederek, 'tarihi' olarak nitelediği Esad'ın gezisinden çıkan sonucu şu sözlerle özetledi:"Geçmişte yaşanan sıkıntılı dönemlerin geride bırakılmasının her iki ülke için de yeni ufuklar açtığını bir kez daha gözlemledik." Türkiye ile Suriye arasında, çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasıyla mevcut turizm anlaşması çerçevesinde 6. Turizm Protokolü olmak üzere üç ayrı belge imzalandı. Bu anlaşmalarla, Suriye Türkiye'nin sınırlarını kabul ederek, Şam'ın Hatay'a ilişkin taleplerinden vazgeçtiğini teyit etti.²¹¹ Esad'ın ziyareti ile gündeme gelen bir diğer konu da Suriye-Türkiye sınırındaki mayınlı sahaların temizlenmesi idi. Mayından temizlenecek araziler 200'er dönüm halinde vatandaşlara tahsis edilecek, bu tahsis sırasında organik tarım yapılması da ön koşul olarak getirilecekti.²¹²

2003 Irak harekâtı Türkiye-Suriye ekonomik ilişkileri açısından Türkiye'ye yeni fırsatlar yaratabilecektir. ABD'lilerin Irak'ı işgalinden sonra Suriye'ye sınır komşusu olması, Suriye üzerindeki ekonomik ambargosunu daha etkin olarak uygulayabilmesi, Suriye'nin ekonomik olarak yüzünü Türkiye'ye döndürmek zorunda bırakmaktadır. Bu durum Türkiye-Suriye ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için önemli bir fırsat olarak gözükmektedir.²¹³ 2003 Irak harekâtı sonrası dönemde Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girildiğinin ilk sinyalleri gelmeye başlamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Suriye ile ABD arasında yapılacak görüşmelerde arabuluculuk yapması için getirilen öneri, Suriye devlet başkanının 57 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret etmesi, ziyaret esnasında yapılan ticari bir antlaşmada Suriye'nin ilk defa Hatay ilini resmi olarak tanıyan bir antlaşmaya imza atması ve Kasım 2003'te İstanbul'da yapılan terör saldırılarının faillerinin bir kısmının Suriye tarafında yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesi, iki ülke arasında gelişen ilişkilerin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. 2003 Irak harekâtı ile Suriye Türkiye'ye karşı yürüttüğü eski

²¹¹ Suriye ile mutlu gün, Radikal, (7 Ocak 2004) Erişim(homepage) URL: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101569> (20.02.2008)

²¹² YAVUZ, Celalettin, a.g.e., s.460

²¹³ BALBAY, Mustafa, a.g.e. , s.286

politikaları devam ettiremeyeceğini anlamıştır. Bugün Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkileri geliştirmek, her iki ülke içinde çok önemlidir.²¹⁴

Türkiye ile Suriye arasında 2004 yılı içindeki son ve en önemli ziyaret 23–25 Aralık tarihlerinde Türkiye'nin Başbakanı Recep Tayip Erdoğan tarafından gerçekleştirildi. İstiklal Marşı'nın yanlış çalınması, uygun Türk bayrağı bulunamaması gibi bazı fiyaskolar da yaşanmış olmasına rağmen, bu ziyaret “Başbakan” düzeyinde gerçekleştiğinden, iki ülkeyi birbirine daha yaklaştıracak formüllere zemin hazırlamıştır. Türk Başbakanı, bizzat Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad tarafından , “Türkiye'nin AB üyelik görüşmeleri için tarih almış olması” nedeniyle kutlanmıştır. Bu ziyaret sırasında üzerinde durulan konular özetle şöyledir:

- Serbest Ticaret konusunda anlaşma imzalanmış,
- Filistin'deki seçimlerde “Suriye-Türkiye” ortak bir anlayış yürütebileceğini ortaya koymuş,
- Irak'ın geleceği konusunda kaygı ve temenniler örtüşmüş,²¹⁵

Erdoğan, Türkiye'nin AB sürecinin başlamasıyla Doğu ve Batı arasında bir köprü olacağını da vurguladı. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için, iki tarafın da elinden geleni yapmasını isteyen Erdoğan, Esad'a, "Ekonomik ilişkiler siyasi ilişkileri de artırır. Bazı adımları bürokratlara bırakmayalım, biz takip edelim" diye konuştu.²¹⁶ Ülkeler arasında ilişkilerin güçlendirilmesinin en önemli ayağını hiç şüphesiz ekonomik-ticari ilişkilerin geliştirilmesi oluşturuyor. Türkiye ile Suriye arasında yeni bir başlangıç için bu önemliydi. Son yıllarda atılan adımlarla Suriye ile ticaretimiz 1 milyar dolara ulaşmış durumda. Ekonomik ilişkileri geliştirmek ve bunu bölgesel alana taşımak iki ülkenin de çıkarına. İki ülke arasında serbest ticaret antlaşmasının imzalanması ve bütün bölge ülkelerinin yararlanacağı Serbest Ticaret Bölgelerinin kurulması gerekli. Böylece karşılıklı ticaretin artırılmasıyla iki ülke

²¹⁴ A.g.e. , s.286–287

²¹⁵ YAVUZ, Celalettin, a.g.e. s.462

²¹⁶ Filistin'de ortaklık, Milliyet, (24.12.2004) , Erişim(homepage) URL:
<http://www.milliyet.com.tr/2004/12/24/siyaset/siy01.html> (22.02.2008)

arasında ekonomik ilişkiler uyumlu hale gelebilecek, ticaretteki engellerin kaldırılmasıyla da ikili ticaretin yanı sıra bölgesel ticaret gelişecektir.²¹⁷

Ülkemiz ile Suriye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, komşu ülke ihracat stratejimiz çerçevesinde büyük gelişme kaydetmiştir. Çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların korunması ve teşviki anlaşmalarından sonra iki ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının da yürürlüğe girmesini müteakiben gerek ticaretin gerekse yatırımların karşılıklı olarak daha da artacağı anlaşılmaktadır. Ancak orta doğuda yaşanan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar, ekonomik ve ticari ilişkilerimizin istenilen seviyeye yükselmesine engel teşkil etmeye devam etmektedir. Suriye'nin Pazar ekonomisine geçiş sürecinde yaptığı çalışmalar ilişkilerin artması için büyük önemi haizdir. Ancak, reform sürecinin çok yavaş sürmesi de hedeflere ulaşılmasında zorluk çıkarmaktadır. Bununla birlikte, Suriye'nin Arap Serbest Ticaret Anlaşmasına dâhil olması, hammadde, enerji ve işgücü yönünden ucuzluğu ve ülkemize yakınlığı, bölgede istikrar sağlanması halinde bu ülkenin ekonomik ve ticari ilişkiler açısından ülkemiz için büyük bir potansiyele sahip olacağını göstermektedir.²¹⁸

4.3 İkili Anlaşmalar ve Protokoller

Türkiye ile Suriye arasında gerçekleşen mevcut ekonomi ve ticari konulardaki anlaşmalar ve protokoller aşağıda belirtilmiştir.

- Ticaret anlaşması (17.09.1974)
- İkili Hava Ulaştırma Anlaşması (13.01.1976)²¹⁹
- Başbakan Eski Yardımcısı Turgut ÖZAL'IN Suriye'yi ziyareti sırasında imzalanan metinler:

²¹⁷ YILDIZ, Yavuz Gökalp, “Büyük Ortadoğu” Oyun İçinde Oyun, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul–2004, s.261

²¹⁸ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Sam, Ağustos–2006, s.45, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> (24.09.2008)

²¹⁹ İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Şubesi, Suriye Ülke Raporu, Ülke No: 608, İstanbul–2007, s.10, Erişim(homepage)URL <http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.96.pdf> (24.09.2008)

- Uzun Vadeli İktisadi İşbirliği Anlaşması
- Bilimsel ve teknik işbirliği Anlaşması
- İktisadi, Bilimsel, Teknik ve Ticari İşbirliği Karma Komisyonu kurulmasına ilişkin Anlaşma
- 1982 yılına ilişkin Mal Mübadelesi Protokolü
- Gümrük işbirliği ve Kaçakçılığın önlenmesi alanında Bilgi Teatisi Protokolü
- Telekomünikasyon Alanında Mutakabat Muhtırası (23.03.1982)
- Turizm işbirliği Anlaşması (19.05.1982)
- Turizm İşbirliği Uygulama Protokolü (16.03.1983)
- Ekonomik İşbirliği Protokolü (17.07.1987)
- Turizm Karma komisyonu 3. Toplantı Protokolü (09.04.1995)²²⁰
- Karma Ulaştırma Komisyonu Protokolü (Şam, 28 Nisan 1999)
- IV. Dönem Ortak Turizm Komisyonu Protokolü (Ankara, 9 Ağustos 1999)
- Meteoroloji Alanında İşbirliği Protokolü (Şam, 19 Ocak 2000)
- IV. KEK Protokolü (Şam, 10 Mayıs 2000)
- Enerji Alanında İşbirliğine Dair Basın Açıklaması ve Deklarasyon (Ankara, 15 Ocak 2001)
- Kara Ulaştırma Karma Komisyon Protokolü (Ankara, 15 Şubat 2001)
- Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Şam, 28 Mart 2001)
- Karma Ulaştırma Komisyonu Protokolü (Ankara, 10 Mayıs 2001)
- V.KEK Protokolü (Ankara, 21 Haziran 2001)
- GAP-GOLD (Suriye Arazi Islah Genel Kurumu) Ortak Açıklaması (23 Ağustos 2001)
- Yasadışı Göçmenlerin Geri Kabulüne Dair Anlaşma (Şam, 10 Eylül 2001)
- İçişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Anlaşması (Şam, 10 Eylül 2001)
- V.Dönem Ortak Turizm Komisyonu Protokolü (Şam, 12 Şubat 2002)
- İmar-İnşaat alanında İşbirliği Protokolü (Ankara, 14 Mart 2002)
- Kültür Anlaşması 2002–2004 Yürütme Protokolü (Şam, 26 Mart 2002)

²²⁰ İzmir Ticaret Odası, Alternatif Pazar olarak İslam Ülkeleri, Yayın No:100, 2002, s.46

- Karma Ulaştırma Komisyonu Protokolü (Şam, 30 Nisan 2002)
- İzmir ve Lazkiye Limanları Arasında Kardeşlik Protokolü (Şam, 30 Nisan 2002)
- Askeri Eğiti Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması (Ankara, 19 Haziran 2002)
- Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması(Ankara, 19 Haziran 2002)
- GAP-GOLD Ortak Açıklama Uygulama Belgesi (19 Haziran 2002 tarihinde Halep'te parafe edilmiştir)
- Dışişleri Bakanlıkları arasında danışmalar yapılmasına ilişkin Protokol (Ankara, 14 Ocak 2003)
- Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması (Ankara, 29 Temmuz 2003)
- Gümrük Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması (Ankara, 29 Temmuz 2003)
- Enerji Alanında İşbirliği Protokolü (Ankara, 29 Temmuz 2003)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (Ankara, 7 Ocak 2004)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (Ankara, 7 Ocak 2004)
- Turizm Anlaşması Yürütme Programı (Ankara, 7 Ocak 2004)
- Uluslararası Karayolu Yolcu ve Yük Taşımacılığı ve Transit Anlaşması (Ankara, 10 Mayıs 2004)
- Sivil Havacılık Anlaşması (Ankara, 13 Temmuz 2004)
- Karayolu ve Köprülerle İlgili İşbirliği Zaptı (Ankara, 13 Temmuz 2004)
- Denizcilik Anlaşması (Şam, 6 Eylül 2004)
- DPT ile Suriye Devlet Planlama Teşkilatı Arasında Mutabakat Muhtırası (Şam, 15 Aralık 2004)
- Serbest Ticaret Anlaşması (Şam, 22 Aralık 2004)²²¹

Bu protokol ve anlaşmalardan en önemlisi olan, İlk toplantısını 26–28 Nisan 2004 tarihlerinde Ankara’da; ikinci toplantısını ise 16–18 Temmuz 2004 tarihlerinde

²²¹ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye’nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Sam, Ağustos–2006, s.47–48, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> (26.09.2008)

Şam'da gerçekleştiren Türkiye-Suriye STA müzakerelerini yürütmek üzere kurulan Ortak Komite, üçüncü ve son toplantısını 26-29 Ağustos 2004 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirmiş olup, müzakereler neticesinde, "Türkiye ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması" 28 Ağustos 2004 tarihinde, Türk tarafı adına Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen, Suriye adına ise Ekonomi ve Ticaret Bakanı Ghassan El-Rıfai tarafından parafe edilmiştir. Söz konusu Anlaşma Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 22-23 Aralık 2004 tarihlerinde Suriye'ye gerçekleştirdikleri resmi ziyaret esnasında 22 Aralık 2004 tarihinde Şam'da imzalanmıştır.

Teknik boyuttaki müzakerelerde Türk heyetine, Dış Ticaret Müsteşarı Tuncer Kayala, Suriye heyetine ise, Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakan Yardımcısı Mohamed Ghassan Al-Habash başkanlık etmişlerdir.²²² Yalnız bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi 2 seneyi bulmuştur. 6 Kasım 2006 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Anlaşma 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu Anlaşma çerçevesinde, Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilen sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin 12 yıllık bir süreç içinde aşamalı olarak sıfırlanması öngörüldükçe, miktar kısıtlamaları ve bazı mallara getirilen ithal yasakları ile gümrük dışı harç gibi tarife dışı engeller tamamen kaldırılmıştır. Suriye'den Türkiye'ye giren sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergi oranları Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte sıfırlanmıştır.2004 yılı başında imzalanan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması 21.08.2005 tarihinde, Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşması ise 03.01.2006 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.²²³ Suriye ile Türkiye arasında 2004 yılında imzalanan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ile firmaların her iki ülkede ayrı ayrı vergilendirmek suretiyle çifte vergilendirmeye tabi tutulmasının önüne geçilmesi ve karşılıklı yatırımların artması beklenmektedir. Yine iki ülke arasında imzalanan Yatırımların karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

²²² T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ticari Ekonomik İlişkiler, Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması Hakkında Not, s.1 Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/serbestticanl.doc> (27.08.2008)

²²³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Mart-2008, S.14, Erişim(homepage) URL:http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/suriye%20bulten%20ocak%202008_TR.pdf (28.08.2008)

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2007 tarihi itibariyle Türkiye-Suriye ticaret hacminde önemli artışlar meydana gelmiştir. Söz konusu anlaşma sonrasında Suriye-Türkiye dış ticaret hacmi, 2007 yılının ilk dört ayı itibariyle 310 milyon Dolar iken 2008 yılının aynı döneminin sonu itibariyle % 100 artış göstererek 620 milyon Dolara ulaştı. T.C. Şam Ticaret Müşaviri Tayfun Kılıç, Şam'da düzenlenmekte olan FOOD EXPO Fuarının kapsamında yaptığı açıklamada, iki ülkenin yöneticilerinin iki ülke arasındaki ticari mübadelenin artırılmasında kararlı olduklarını söyledi. Serbest Ticaret Anlaşmasının 2007 yılı itibari ile yürürlüğe girdiğini ve bundan dolayı ticaret hacminde büyük bir artış sağlandığını belirterek, Ocak-Nisan 2008 döneminde Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı ihracat % 51 oranında ve buna karşılık olarak Suriye'nin Türkiye'ye yaptığı ihracat % 200 oranında arttığını belirtti.²²⁴

4.4 Türkiye-Suriye Arasında yapılan Dış Ticaret

Suriye olan dış ticaretimiz, iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikten olumsuz etkilenmekle birlikte, son yıllarda sürekli yükselen bir eğilim izleyerek önemli bir şekilde artmıştır. Ticari ilişkilerimizin gelişmesinde coğrafi yakınlığımız ve var olan tarihi bağlarımız önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda artan ticari ilişkilerde önemli bir yere sahip olan sınır ve bavul ticareti dikkate alındığında, ülkemizin Suriye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.²²⁵ Suriye, geleneksel olarak gerek ticari, gerek ekonomik, gerekse siyasi anlamda Türkiye için büyük önem arz ediyor. Bulunduğu coğrafya itibariyle, Arap dünyası ve Ortadoğu pazarlarına açılımı sağlayacak bir avantajı beraberinde getiren Suriye, bu özellikleri ile hem ihracatçılar hem de yatırımcılar açısından kısa, orta ve uzun vadede cazip fırsatlar sunuyor. Ekim 1998 tarihinde Adana Protokolü'nün imzalanması ile Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha fazla gelişmesinin önündeki önemli bir engel kaldırıldı. Karşılıklı ziyaretler bakanlık ve teknik düzeyde yoğunlaşarak devam ediyor. Yine Suriye ile Türkiye arasında birçok alanı kapsayan işbirliği anlaşmaları mevcut bulunmaktadır.

²²⁴ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Türkiye&Suriye Ticaret hacmi % 100 arttı.08.08.2008, Erişim(homepage) URL:http://www.suriyeticaretofisi.org/haber.php?haber_id=75 (02.09.2008)

²²⁵ İzmir Ticaret Odası, a.g.e., s.47-48

Türkiye-Suriye arasında gerçekleşen ticarete yıllar itibariyle baktığımızda 2000 yılı itibariyle Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 184.266 milyon dolar iken 2007 yılı sonu itibariyle yüzde 300'den fazla bir artış olarak 797.312 Milyon dolara ulaşmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin Suriye'den İthalatı 2000 yılında 545,240 Milyon dolardan 2007 yılında 376.959 Milyon dolara gerilemiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2008 yılının ilk 10 ayı itibariyle 1.329.056 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo: 18 Yıllar İtibariyle Türkiye-Suriye Ticaret. (1000\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	184.267	545.240	729.507	- 360.973
2001	281.141	463.476	744.617	- 182.335
2002	266.772	506.247	773.019	- 239.475
2003	410.755	413.349	824.104	- 2.594
2004	394.783	357.656	752.439	37.127
2005	551.627	272.180	823.807	279.447
2006	609.417	187.250	796.667	422.167
2007	797.766	376.959	1.174.725	420.807
2008*	800.716	528.340	1.329.056	272.376

* Ocak-Eylül Dönemi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, Erişim(homepage) URL
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (10.10.2008)

4.4.1 Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye'ye İhracat

Suriye özel sektörünün küçük ölçekli yatırımlara yönelmesi ülkemizde üretilen makine, ekipman ve elektrikli cihazlar gibi yatırım mallarına olan talepleri artırmıştır. Suriye, 2004 yılı başı itibariyle ikinci el makine ithalatına izin vermiştir. Suriye makine ithalatının % 50'si ülkemiz açısından ihracat potansiyelleri yüksek ve Suriye'de büyük talep gören tarım makineleri, gıda işleme ve paketlenme makineleri, tekstil makineleri, pompa ve kompresörler, iş makineleri ve takım tezgâhlarından oluşmaktadır. Suriye gıda işleme sanayinde makine-ekipman ve üretim teknolojilerini genel olarak yenilemeye ve yüksek teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Suriye'nin güçlü tarım potansiyeli, konservesi yapılabilecek geniş sebze ve meyve tarımını da beraberinde getirecektir. Tüm bu gelişmelere paralel olarak gıda işleme ve paketlenme sanayisinin de

gelişmesi beklenmektedir. Suriye’de yılda ortalama 1 milyon ton pamuk üretildiği ve tekstil ürünleri ihracatının yıldan yıla arttığı göz önüne alındığında tekstil makinelerine olan ihtiyacı da artmaktadır. Diğer yandan, endüstriyel büyüme, arazi ıslahına yönelik çalışmalar, su ve atık su projeleri ve inşaat sektöründeki büyümeden dolayı pompa ve kompresör pazarında önemli bir potansiyel görülmektedir. 2003 yılı sonlarında otomobillere uygulanan gümrük vergilerinde % 50’lere varan indirimler, otomobillere ve oto yedek parçalarında ithalatı artmıştır.²²⁶ 2007 yılı itibariyle Türkiye’nin Suriye’ye ihracatına bakıldığında en önemli payı Fuel oil, Çimentolar, Hidrolik yağlar, İplikler, Lifler ve Plastik malzemeler oluşturmaktadır.

Tablo: 19 Suriye’ye En Çok İhracatı Yapılan 10 Madde 2007 (1000 \$)

G.T. P.	Madde Adı	Değer (\$)	Pay (%)
2710.19.30	Fuel oil	148.475.058	28,10
2523.29.00	Diğer portland çimentolar	45.661.172	8,64
2710.19.82	Hidrolik yağlar	27.475.176	5,20
2515.12.00	Mermer, traverten	27.147.673	5,14
2710.19.20	Fuel oil	25.084.732	4,75
1512.19.30	Diğer yağlar	8.387.653	1,59
5509.32.00	Çok katlı bükülü veya katlı bükülü iplikler	7.561.630	1,43
3923.21.00	Plastiklerden eşya taşınmasına veya ambalajlanmasına mahsus malzemeler. Etilen polimerlerinden	6.630.350	1,26
5506.30.00	Devamsız, karde edilmiş veya taranmış akrilik veya modakrilik lifler	5.779.858	1,09
3920.20.00	Plastiklerden diğer plakalar, levhalar, filmler, folye ve şeritler. Propilen polimerlerinden olanlar	5.116.584	0,97
Liste Toplam		307.319.885	58,17

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> s. 8, (05.11.2008)

²²⁶ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye’nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM–2007,s.31, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (14.11..2008)

4.4.2 Başlıca Maddeler İtibariyle Suriye'den İthalat

Suriye Beşşar Esad döneminde dışa açılım politikası uygulamaya başlamış olmasına rağmen, halen ülkede ekonominin 2/3'ü devletin kontrolünde olup; ithal ikamesine yönelik yatırım politikaları uygulanmaktadır. Uygulanan yüksek gümrük oranlarıyla hem yerli sanayi korunmaya çalışılmakta hem de lüks tüketim mallarının ithalatı kısıtlanmaktadır. Bu durum dış sermayenin ülkeye girişini zorlaştırmaktadır. Suriye ile olan dış ticaretimiz, iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikler başta olmak üzere Suriye'nin uyguladığı kotalar ve gümrüklerden olumsuz etkilenmesine rağmen, son yıllarda sürekli yükselen bir trend izleyerek önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Coğrafi yakınlık ve iki ülke arasında var olan derin tarihi ilişkiler, ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.²²⁷ Suriye'den gerçekleştirilen ithalatın büyük bir kısmını motor ve uçak benzini, ham petrol (Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar), ayakkabı ve tekstil gibi maddeler oluşturmaktadır.

Tablo: 20 Suriye'den En Çok İthalatı Yapılan 10 Madde 2007 (1000 \$)

G.T. P.	Madde Adı	Değer (\$)	Pay (%)
2710.11.10	Motor ve uçak benzini	116.285.750	20,79
2709.00.00	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	80.807.810	14,45
6104.49.00	Dokumaya elverişli diğer maddelerden kadın elbiseleri	49.029.397	8,77
6402.19.00	Diğer ayakkabılar	22.837.793	4,08
5205.12.10	Diğer iplikler	19.935.595	3,56
6114.90.00	Dokumaya elverişli diğer maddelerden giyim eşyası	19.446.266	3,48
6405.90.00	Diğer ayakkabılar	15.516.487	2,77
5201.00.00	Pamuk karde edilmemiş veya penyelenmemiş	13.428.334	2,40
2510.20.00	Öğütülmüş tabii kalsiyum fosfatlar	12.610.335	2,25
8544.49.00	Diğer elektrik iletkenleri	11.914.924	2,13
Liste Toplam		361.812.689	64,69

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> s. 8, (05.11.2008)

²²⁷ VURMAY, H.Miray, Türkiye-Suriye İş Konseyi Ortak Toplantısı, Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, (TUSAM), Ortadoğu Araştırmaları Masası, Tusam Değerlendirme, 01.07.2004, Erişim(homepage) URL: <http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=33&sayfa=20> (14.11.2008)

4.5 Türkiye-Suriye Arasındaki Sınır Ticareti

Sınır ticareti bölge ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile komşu ülkelerin sınır yörelerinde karşılıklı olarak yapılan ticari bir işlemdir. Sınır ticareti yolu ile satışı yapılan malların bedelleri, dövizle veya yerli para ile ödenebilir. Bunların tutarları gümrük idarelerince işlenir. Sınır ticareti uygulamasında “karşılıklı ve dengeli ticaret” ilkesi geçerlidir. Taraflardan birinin diğerine karşı sürekli ticaret fazlası veya açığı vermesi, ticaretin devamını tehlikeye düşürür.²²⁸ Komşu ülkelerin birbirleriyle çalışmaları ve rekabetleri, ticareti, yatırımı ve turizmi arttırdığını ve buna bağlı olarak her iki toplumda da istihdamın yükseldiğini gözlemleyebiliriz. Sınır ticaret çalışmalarına birçok başarılı örnek verilebilir: Kuzey Amerika’da Detroit/Windsor ve Seattle/Vancouver, Avrupa’da Vienna /Bratislava ve Liege Aachen/Maastricht gibi spesifik toplumların genel ülke oranla daha fazla ortak noktalarının bulunduğu alanlar. Diğer sınır ticareti örnekleri ise yerel veya ulusal insiyatiflerin ötesine geçmemiştir; örneğin Kuzey İrlanda’nın İrlanda Cumhuriyeti ile ticareti desteklemesi ve teşvik etmesi gibi. Gaziantep ve Halep birbirlerine 150 kilometre uzakta bulunan iki ticari merkez konumundadır. Eğer iki şehir aynı ülke içerisinde olsaydı ticaret bugünkünden çok daha fazla olurdu. Bu projenin amacı da insiyatifleri ortaya koyarak sınır ticaretini arttırmak ve hareketlendirmektir.²²⁹ Suriye ile Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerimiz arasında sınır ticareti yapılmakta olup, Suriye’nin bugüne kadar sınır ticareti kapsamında ithalata izin vermemesi nedeniyle bu kapsamdaki ticaret tek taraflı olarak ülkemizin sağladığı tarife tavizleri ile yürütülmektedir. Suriye ve Türkiye arasında Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına ilişkin bir Protokol imzalanmıştır. Söz konusu merkezler Türkiye’de Akkoyunlu ve Kilis Suriye’de ise Ain El Soudeh ve Bab El Salameh noktalarında kurulacaktır.²³⁰

²²⁸ KAYMAKÇI Oğuz, AVCI Nuri, ŞEN Recep; “Uluslar arası Ticaret Giriş” Teori. Politika ve Uygulama, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, Şubat–2007, s.115

²²⁹ ÜNVERDİ, Serkan, “Sınır ötesi Ticarete ABİGEM imzası”, Avrupa Birliği İş geliştirme Merkezi (ABİGEM), Suriye-Türkiye İşbirliği Günleri, Yıl:1, Sayı:2, Nisan–2005, s.6, Erişim(homepage) URL: <http://www.abigem.org/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=1529&DOSYASIM=ABİGEM%20SAYI-2.pdf> (07.11.2008)

²³⁰ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye’nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM–2007, s.32, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (07.11.2008)

Tablo: 21 Türkiye ve Suriye Arasındaki Sınır kapıları

Sınır kapısı	İller	Karşı Ülke
Cizre Sınır Kapısı	Şırnak-Cizre	Suriye
Girmeli Sınır Kapısı	Mardin-Nusaybin	Suriye
Şen yurt Sınır Kapısı	Mardin	Suriye
Ceylanpınar Sınır Kapısı	Şanlıurfa	Suriye
Akçakale Sınır Kapısı	Şanlıurfa	Suriye
Mürşit pınar Sınır Kapısı	Şanlıurfa	Suriye
Karkamış Sınır Kapısı	Gaziantep	Suriye
Çoban bey Sınır Kapısı	Gaziantep	Suriye
Öncü pınar Sınır Kapısı	Kilis	Suriye
İslâhiye Sınır Kapısı	Hatay	Suriye
Cilve gözü Sınır Kapısı	Hatay	Suriye
Kar beyaz(Yiğit oğlu) Sınır Kapısı	Hatay (KAPALI)	Suriye
Yayladağı Sınır Kapısı	Hatay	Suriye

Kaynak: Özgür Ansiklopedi, Wikipedi, Erişim (homepage) URL:

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_s%C4%B1n%C4%B1r_kap%C4%B1lar%C4%B1

Türkiye ile Suriye arasında Öncüpınar (Suriye tarafı El samana), Akçakale (Telebeyad), Cilvegözü (Babel Hava), Nusaybin (Kamışlı) ve Karkamış (Yarablus) gümrük kapıları bulunmaktadır.²³¹

Tablo: 22 Suriye'den Sınır Ticareti Kapsamında İthalat (1999)

Madde Adı	Miktar	Birim	Değer(\$)
Çay	112	Ton	47.600
Hasır	3.000	Adet	12.750
Kebere	557	Ton	258.686
Pirinç	6.625	Ton	1.100.927
Yün-Koyun	27	Ton	24.316
Toplam			1.444.279

Kaynak:Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı(KOSGEB) Erişim (homepage) URL: http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Suriye.pdf s.30 (08.11.2008)

²³¹ AĞÇA, İ.Kürşat, a.g.e. s.328

Tablo: 23 Suriye’den Sınır Ticareti Kapsamında İhracat (1999)

Madde Adı	Miktar	Birim	Değer(\$)
Alüminyum Profil	25	Ton	5.000
Bakır Şerit	12	Ton	29.593
Büro Malzemesi	15	Adet	10.670
Cam Mutfak Eşyası	205.000	Adet	8.840
Gıda maddesi	2.907	Adet	
Makine	2	Adet	7.100
İnşaat Demiri	20	Ton	4.692
Oto Yedek Parçası	979	Adet	47.051
Plastik Süs Eşyası	151.000	Adet	688
Toplam			116.701

Kaynak:Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı(KOSGEB) Erişim(homepage) URL: http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Suriye.pdf s.30 (08.11.2008)

5. SEKTÖRLER İTBARIYLA TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK İLŞKİLER

5.1 Petrol, Doğal Gaz ve Elektrik Enerjisi

Türkiye, enerji kaynakları son derece zengin olan ülkelerle sınır durumundadır. Dünya üzerindeki ispatlanmış petrol ve gaz rezervlerinin dörtte üçü Türkiye'nin çevresindedir. Doğalgaz ve petrol rezervi zengini olan Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri ile enerji ihtiyacı olan sanayileşmiş Batı ülkeleri arasında, Anadolu yarımadasının en güvenli koridor olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu da Türkiye'yi 21. yüzyılın "enerji koridorunun anahtarı" yapmaktadır. Doğal geçiş kapısı olma özelliğine sahip olması, ülkemize ekonomik daralmayı aşma fırsatını da sunmaktadır.²³²

Enerji, özellikle son yıllarda Türk dış politikasının şekillenmesinde önemli parametrelerden biri hâline gelmiştir. Gelişen ekonomisine paralel olarak Türkiye'nin enerji ihtiyacı sürekli artmaktadır. Petrol ve doğalgaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 90'ını ithal eden Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamak, enerji maliyetlerini düşürmek, yeni kaynaklar bularak kaynak çeşitliği yaratmak yönündeki arayışları da hızlanmıştır. Bu arayış dış politikanın şekillenmesinde giderek daha etkili bir unsura dönüşmektedir.

²³² KAYA Harun, "Türkiye, Kafkasya Enerji Koridoru'nda Kilit Ülke Konumundadır", Makale, Erişim(homepage) URL: <http://www.harunyahya.org/Makaleler/kafkasya.html> (11.10.2008)

Türkiye'nin Avrupa Birliği, Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu bölgeleriyle ilişkilerinde bunun etkilerini görmek mümkündür. Bu sürecin bir uzantısı Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanmaktadır. İki ülke diğer birçok alanın yanı sıra enerji alanında da yakın işbirliği yürütmektedir. Türkiye ve Suriye enerji işbirliğini, 1999'da imzalanan Adana Mutabakatı sonrası ilişkilerde yaşanan köklü değişimin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir. O yıllara kadar, karşılıklı tehdit algılaması ve güvensizliğe dayalı ilişkiler, teröre destek sorununun ortadan kalkmasıyla hızlı bir iyileşme sürecine girmiştir.²³³ Türkiye'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinin taşıdığı önem dikkate alındığında, sınırlarımıza çok yakın bir bölgede bulunan rezervlerden elde edilecek doğalgazın yaklaşık 300 km'lik bir boru hattı ile güneydeki sanayi merkezlerimize taşınması mümkün görülmektedir. Suriye'nin bilinen doğalgaz rezervleri 240,5 milyar m³ ve yıllık doğalgaz üretimi ise 4,1 milyar m³ civarındadır. Enerji alanında işbirliği, ikili planda Suriye'nin petrol ve doğal gaz sahalarında kesif üretim ve işletme faaliyetlerini, çok taraflı planda ise Mısır'ın El Aris Limanından Ürdün – Suriye -Türkiye bağlantısıyla Avrupa'ya ulaştırılması planlanan doğal gaz boru hattını kapsamaktadır. Bu hat sayesinde Mısır'ın yanı sıra Suriye'den de doğal gaz alınabilecektir.²³⁴

Son aylarda Suriye ile enerji ilişkilerine bakıldığında, Enerji Bakanı Hilmi Güler'in Haziran-2008 ayında düzenlenen 3. Türk-Arap Ekonomik Forumu'nun son gününde düzenlenen "Türkiye'nin Büyüyen Enerji İhtiyaçları ve Arap Bağlantıları" konulu panelde yaptığı konuşmada, artan petrol fiyatlarına karşın Türkiye'nin yenilenebilir ve alternatif enerji kaynakları dikkate alındığında çaresiz olmadığını söyledi. Türkiye'de hukuki altyapıyı tamamladıklarını ve yabancı sermayeyle ortak yatırımlar yapmaya hazır olduklarını belirten Hilmi Güler, "Nükleer enerjiyle ilgili ihale süreci hala devam ettiğini belirtti. Ayrıca Hilmi Güler Akkas bölgesindeki doğalgazın çıkarılması ve kullanılması noktasında Suriye, Irak, Türkiye olarak 3'lü görüşmelerimiz

²³³ OYTUN Orhan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Stratejik İnceleme, Türkiye-Suriye Enerji İşbirliği, AĞUSTOS-2008, CİLT-9, SAYI-100, s.37, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/temp803.pdf> (12.10.2008)

²³⁴ Konya ticaret Odası (KTO), Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd-Araştırma Servisi, Nisan-2008, s.25, Erişim(homepage) URL: <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf> (13.10.2008)

sürdüğünü sözlerine ekledi.²³⁵ Diğer taraftan aynı toplantıda söz alan Suriye Petrol ve Madeni Kaynaklar Bakanı Sufyan El Alav, Suriye ve Türkiye bir ortak enerji firması kurmalarına ve elektrik enerjisi üretmek için ortak santraller kurmaya kararlı olduklarını söyledi. Alav, Türkiye'de, Suriye'de ve diğer ülkelerde petrol arama çalışmalarında bulunmak amacıyla ortak bir enerji firması kurulacağını bildirdi. Alav, söz konusu forumda, iki ülke arasında nükleer alanında işbirliğinin olanaklarını dile getirdi. Alav, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler ile bir araya gelerek iki ülke arasında işbirliğinin ve gelecekte elektrik üretmek amacı ile ortak nükleer santrali kurulmasının önemli olduğuna değinerek Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerin daha da ilerlemesini istemiştir.²³⁶

Dünya piyasalarında artan Petrol fiyatları Türkiye ve Suriye'yi yeni enerji kaynakları bulma ve işleme konusunda işbirliğine itmektedir. Bu çerçevede Türkiye ile Suriye'nin petrol şirketleri arasında konsorsiyum oluşturulması konusunda anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma ile özellikle Suriye'de ortak petrol arama ve kuyuların kazılması planlanmakta, bu kapsamda Suriye'nin değerlendirmek istediği sahalarda ortak yatırımlar gerçekleştirilerek üretime geçilmesi planlanmaktadır. Benzer jeolojik özelliklere sahip iki ülke, petrolü ve doğalgazı birlikte arayıp, ticaretini yapmak istemektedir. Türkiye ile Suriye arasındaki diğer bir enerji işbirliği alanı Petrol rafinerileri kurulması ve petrol ürünlerinin değişimine ilişkindir. Özellikle Suriye'de petrol rafinerileri yapımı yönünde planlar bulunmaktadır. Petrol ürünlerinin değişimine ilişkin olarak ilk aşamada Suriye, Türk sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) pazarlama şirketi Aygaz'dan LPG alacaktır. Suriye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sufyan Alav, Aygaz'ın ülkelerine 150 bin ton LPG satması konusunda anlaşmaya varıldığını açıklamıştır. Ulaşılan mutabakat uyarınca gaz Suriye'nin kuzey bölgelerine dağıtılacaktır.²³⁷

²³⁵ “Doğalgazda Türkiye, Suriye ve Irak İşbirliği”, Milliyet, (14 Haziran 2008), Erişim(homepage) URL: <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=ekonomi&ArticleID=876346&Date=14.06.2008&ver=80> (13.10.2008)

²³⁶ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti”, Suriye ve Türkiye Ortak Nükleer Santrali Kurma Olanaklarını Görüşüler, Aylık Raporlar, Haziran-2008, Erişim(homepage)URL:<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Haziran08.doc> (13.10.2008)

²³⁷ OYTUN Orhan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Stratejik İnceleme, Türkiye-Suriye Enerji İşbirliği, AĞUSTOS-2008, CİLT-9, SAYI-100, s.38, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/temp803.pdf> (14.10.2008)

Petrol üretiminde yaşanan gerilemeye bağlı olarak Suriye 2020 yılında enerji ithalatçısı konumuna gelmesi beklenmektedir.²³⁸ Önümüzdeki yıllarda Suriye'deki Petrol rezervlerindeki azalış Türkiye-Suriye arasında daha çok doğalgaz, elektrik ve nükleer santral üzerine anlaşmalar yapılacağı öngörülmektedir.

Tablo: 24 Suriye'den Ham petrol Alımı

Yıllar	Miktar (1000 ton)	Değer (Milyon \$)
2000	1.369	275
2001	1.036	180
2002	1.050	187
2003	700	148
2004	400.6	106
2005	325.1	128
2006	-	-
2007	200	117

Kaynak: Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (Tüpraş) Erişim(homepage) URL: <http://www.tupras.com.tr/detailpage.tr.php?IDirectoryID=5> (19.10.2008)

5.2. Tarım(Organik Tarım) ve Hayvancılık

Türkiye-Suriye tarım alanında işbirliği anlaşması 28 Ekim 2001 tarihinde Şam'da imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma uyarınca "Tarım Yürütme Komitesi" kurulmuştur. Komite'nin Suriye tarafı üyeleri belirlenmiş olup, Türk heyetinin oluşumu henüz kesinleşmemiştir. Suriye Tarım Bakanlığı yayımladığı bir genelge ile şap hastalığını gerekçe göstererek ülkemizden transit hayvan ürünleri ithalatını ve taşımacılığını yasaklamıştır. Şam Büyükelçiliğimiz yasağın kaldırılması için girişimlerini sürdürmektedir. Gümrük Müsteşarlığının ülkemizde şap hastalığına karşı alınan önlemleri açıklayan bir mektubu da Suriye Tarım bakanlığına iletmiştir. Yasak, Suriye üzerinden üçüncü ülkelere hayvan ürünleri transit taşımacılığını durduğu için şikâyetlere yol açmaktadır. Diğer Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Uluslararası Salgın Hastalıklar Ofisi'nin (OIE) hastalık bülteninde Suriye'de şap hastalığının görüldüğünü belirterek, Suriye çıkışlı bazı canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ülkemize ithalatını 9 Ocak 2003 itibariyle yasaklamıştır.²³⁹

²³⁸ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Sektör Raporları, Enerji Sektörü, s.1, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Petrol%20ve%20Enerji.doc> (14.10.2008)

²³⁹ AĞÇA, İ.Kürşat, a.g.e. s.324

Yaşanan olumsuzluklara rağmen Serbest ticaret anlaşmasının 1 Ocak 2007'de yürürlüğe girmesiyle beraber ülkemiz ile Suriye arasında tarım ürünleri ticaretinde, tarım sektöründeki hassasiyetler dikkate alınarak sınırlı sayıda üründe, belirli kotalar dâhilinde uygulanacak olan vergi muafiyeti/indirimleri yapılmıştır. Bu çerçevede ülkemizin Suriye'ye ihraç ettiği fındık, kestane, arpa, ayçiçeği tohumu yağı, bitkisel yağ, margarin ile diğer bazı ürünlere uygulanan gümrük vergileri belirli kotalar dâhilinde kaldırılmıştır. Türkiye'ye ithal edilecek olan Suriye menşeli zeytin küspesi ve zeytinyağı üretiminden kalan artıklar, kakao içermeyen şeker mamulleri, kimyon tohumları, ham ayçiçeği tohumu yağı veya aspir yağı ve taze üzüm gibi belirli ürünlerin gümrük vergileri de aynı şekilde belirli kotalar dâhilinde sıfırlanmıştır.²⁴⁰ İki ülke arasındaki yapılan tarım ürünleri ihracat ve ithalat değerleri ek-6 ve ek-7'de belirtilmiştir.

Beşşar Esad'ın ziyaretiyle Ocak 2004'te gerçekleşen Türk-Suriye İş Konseyi'nin toplantısına, Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen, TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu, Türk-Suriye İş Konseyi Başkanı Turgut Doyran gibi isimlerde katıldı. Söz konusu toplantı sonucunda İki ülke arasındaki mayınlı arazilerin temizlenerek organik tarıma açılması konusunda Suriye ile görüş birliğine varıldığını belirten Tüzmen, şunları söyledi: "Burada organik tarım üretiminin yapılması, ilgili sanayi kollarının yer alması ve ihracatın yine ortak şirketlerce yapılması düşünülüyor. Türkiye ile Suriye sınırında Kıbrıs'ın alanı kadar mayınlı saha var. Projeyi inşallah serbest ticaret bölgesi kapsamında da düşünebiliriz" diye belirtti.²⁴¹ Bu mayınlı araziler Türkiye ile Suriye arasındaki sorunlar yüzünden ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından çok sayıda iç ve dış sorunla karşılaşmış olan Türkiye'de, güney sınırındaki tehlikeyi biraz olsun bertaraf edebilmek amacıyla çok sayıda mayın özellikle Suriye Sınırı'na yerleştirilmişti. Soğuk Savaş yıllarında alanı daha da artan bu mayınlı arazi, günümüzde tarım ve hayvancılık konusunda çok önemli sorunlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'ye düşman bir tutum sergileyen ve SSCB

²⁴⁰ AYDIN, İnci Selin, "Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu" TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, s.27, Erişim(homepage) URL: http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara (15.10.2008)

²⁴¹ Suriye İle Organik Tarım, Radikal, 09.01.2004, Erişim (homepage) URL: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101875> (16.10.2008)

ile müttefik konumunda bulunan Suriye, ülkemizin aleyhine olacak her türlü faaliyetin içerisinde yer almış ve özellikle Hatay konusunu sürekli olarak bir politika silahı olarak kullanmıştır. Hafız Esad göreve geldikten sonra Türkiye'yi normal yollarla başa çıkamayacağını anlayıp, PKK'ya destek vererek ve Suriye'nin kuzeyini PKK'ya açarak Türkiye-Suriye Sınırı'nı bir ateş hattı haline getirmişti. Ayrıca, Suriye Sınırı kaçakçılar için de önemli bir işlev görmeye başlamış ve Suriye'nin kaçakçılığa karşı gerekli tedbirleri almaması nedeniyle, Türkiye, kaçakçılara karşı tek başına mücadele eder hale gelmiştir. İşte, hem terörün artması, hem de kaçakçılık faaliyetlerinin Türk Ekonomisine zarar vermeye başlaması nedeniyle ülkemiz Suriye Sınırı'ndaki mayınlı arazilerin oranını arttırmak zorunda kalmış ve kendi tarım ve hayvancılık faaliyetlerine zarar vermek pahasına, verimli olan sınır bölgesi bir mayın tarlası haline getirilmiştir.²⁴²

Uluslararası sözleşmeler nedeniyle Türkiye'nin önüne konulan mayınlı arazilerin temizlenerek tarıma açılmasına ilişkin talep somutluk kazanmaya başladı. Söz konusu arazilerin temizlenerek tarıma açılması amaçlı 2006 yılında yetki Maliye Bakanlığı'na bırakılmıştır. İhale şartnamesinde değişiklik yapan Maliye Bakanlığı güvenlik kriterleri arasına NATO ve Genelkurmay Başkanlığı onayını da getirdi. Şartlar ise yetkililer tarafından bölgenin hassasiyeti ve mayın temizleme çalışmasının incelikleri gerekçe gösterildi. Buna göre Namsa'nın onay verdiği firmalar ya da uluslararası şirketler mayın temizleme ihalesini alabilecek. Halen Şanlıurfa'ya bağlı olarak 30 bin dekar arazi mayınlı bulunurken, Mardin'de 43 bin 700 dekar, Şırnak'ta 11 bin 150 dekar mayınlı arazi olduğu, bunların genel toplamının 85 bin dekar civarındadır.²⁴³ Son aylarda Türkiye ile Suriye arasındaki kara sınırında bulunan mayın (anti personel-anti tank mayınları) ile patlamamış mühimmatın temizlenmesi, imha edilmesi ve bu suretle elde edilecek arazilerin tarımsal amaçlı kullanılması işlemlerine ilişkin esas ve usulleri düzenleyen, Türkiye ile Suriye Arasındaki Kara Sınırı Boyunca Yapılacak Mayın Temizleme Faaliyetleri İle İhale İşlemleri Hakkında Kanun Tasarısının 2. maddesinde verilen önergeyle maddede değişiklik yapılmıştır. Söz konusu değişiklikle, mayınlı

²⁴² TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, Türkiye-Suriye Sınırı Mayın Temizliği, Yeşilgiresun, (Yerel gazete), 9 Temmuz 2008, Erişim (homepage) URL: <http://www.yesilgiresun.com.tr/yazar.asp?yaziID=4693> (17.10.2008)

²⁴³ Suriye Sınırındaki Mayınların Temizlenmesi, Haberler.Com, 10 Şubat 2007, Erişim (homepage) URL: <http://www.haberler.com/suriye-sinirindaki-mayinlarin-temizlenmesi-haberi/> (18.10.2008)

arazilerin öncelikle temizleme işiyle sınırlı olarak yaptırılması, bu yöntemle beklenen faydanın ve kamu yararının temin edilememesi halinde, yapılacak ihaleyle mayınlı arazinin temizlenmesi ve temizleyen firmaya 44 yıllığına verilmesi yöntemi uygulanacak. Buna göre, mayın temizleme ihalesi, öncelikle Kamu İhale Kanunu hükümlerine göre Maliye Bakanlığınca hizmet satın alınmak suretiyle yaptırılacaktır. Gerektiğinde mayın temizleme işi, Devlet İhale Kanunu ile Kamu İhale Kanununa tabi olmaksızın Hazineye ait veya Maliye Bakanlığınca idare edilen mayından temizlenecek alanlar ile müstakil kullanımı mümkün olmayan ve bu taşınmazlarla bütünlük teşkil eden Hazineye ait diğer taşınmazların, tarımsal faaliyetlerde kullandırılması karşılığında, kullanım süresinden en fazla indirimli teklif edene ihale edilmek suretiyle gerçekleştirilecektir.²⁴⁴ Söz konusu kanun tasarısı gereği Mardin'in Nusaybin ilçesinden Suriye'ye açılacak yeni sınır kapısının inşa edileceği bölgeyi mayınlardan temizlenmesi amacıyla açılan ihaleyi kazanan TÜSAN Yapı Sanayi A.Ş'nin Alman ortağı TAUBER Firmasından Detlef Jungfermann başkanlığındaki 6 kişilik teknik ekip, “Mayın Faresi” olarak tanımladıkları mayın tarama cihazıyla, Mohris Tepesi ile 2. Hudut Taburu'na bağlı Demirtepe Karakolu arasında bulunan 200 dekarlık mayınlı bölgeyi 26 günde sahayı mayınlardan tamamen arındırdı. Çalışma kapsamında 310 antipersonel, 35 antitank mayını ile bir el bombası bulunarak imha edilmiştir.²⁴⁵

5.3 Turizm

Türkiye ile Suriye arsında 17 Mayıs 1982 tarihinde imzalanan Turizm İşbirliği Anlaşması uyarınca 5.dönem Turizm karma Komisyonu 10–14 Şubat 2002 tarihleri arasında Şam'da yapılmıştır. Söz konusu toplantıda “Türkiye-Suriye Turizm İşbirliği Anlaşması 5. yürütme programı” da imzalanmış (12Şubat 2002), 19 Haziran 2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Diğer uygulama programları 1983, 1988, 1995, 1999 yıllarında gerçekleştirilen Turizm Karma Komisyon Toplantıları sırasında kabul edilmiş ve imzalanmıştır.²⁴⁶

²⁴⁴ NTVMSNBC, Mayınlı Arazi İhaleyle Temizlenecek, 18 Haziran 2008, Erişim (homepage) URL: <http://www.ntvmsnbc.com/news/450383.asp> (18.10.2008)

²⁴⁵ TİMETÜRK, Nusaybin'de mayınlar Temizlendi, 1 Ağustos 2008, Erişim (homepage) URL: <http://www.timeturk.com/Nusaybinde-mayinlar-temizlendi-19953-haberi.html> (19.10.2008)

²⁴⁶ AĞÇA, İ.Kürşat, a.g.e. s.324

Son yıllardaki gelişmelere baktığımızda Mayıs 2007'de T.C. Kültür ve Turizm Bakanı'nın davetlisi olarak TURSAB koordinasyonunda Türk Seyahat Acenteleri ile birlikte Lazkiye'ye bir ziyaret düzenlenmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında Türk ve Suriyeli acenteler bir araya gelerek işbirliği potansiyeli görüşme imkânı bulmuşlardır.²⁴⁷ 29 Haziran–2 Temmuz 2008 tarihlerinde Şam'da düzenlenen İKÖ Turizm Bakanları 6. Toplantısı'na katılan Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı İsmet Yılmaz'ın Türk yatırımcıların Suriye'de 5 yıldızlı oteller alanında 250 milyon Dolar tutarında yatırım yapmayı arzuladığını ifade ettiği 13 Ağustos 2008 tarihli basında yer almıştır.²⁴⁸

Ülkemize gelen Suriye vatandaşlarının önemli bir bölümü ticari amaçlarla ülkemizi ziyaret etmektedir. Ancak gelişen ilişkilerle birlikte karşılıklı turist sayısı artmaya başlamıştır.²⁴⁹ Suriye halkı artık Türkiye'nin aynı zamanda bir turizm ve tatil ülkesi olduğunu anlamaya başlıyor. Suriye pazarının genel nitelikleri ve iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrine bakıldığında bu gelişmenin karşılıklı turizm ilişkilerinde önemli bir ilerlemenin başlangıcı olma ihtimali beliriyor. Başkan Beşşar Esad'ın liberalleştirme politikaları yolunda attığı adımlar, iki komşu ülkenin önümüzdeki yıllarda dostluklarını daha da pekiştireceği kanısını güçlendiriyor. Gelişen ikili ekonomik ilişkiler arasında en vaatkar olanı ise turizm olarak görülüyor. İki ülkenin birbirini tamamlayan coğrafyalarda aynı antik ve ortaçağ medeniyetlerine ev sahipliği yapması, aynı tarihi yüzyıllarca paylaşmış olmaları, Doğu Akdeniz'in en ucunda ortak turizm projelerinin başarı ile geliştirilmesine olanak veriyor.²⁵⁰ Son yıllardaki Suriye'den gelen turist sayısına bakıldığında önemli artışlar gözlenmektedir. Bunun da en önemli sebepleri Türkiye Suriye arasındaki gelişen siyasi ve ekonomik gelişmelerin olumlu yönde gitmesi gösterilebilir.

²⁴⁷ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM–2007, s.33, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (30.10.2008)

²⁴⁸ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye'de İç Ekonomik Gelişmeler, 1 Temmuz–30 Eylül 2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler, Ekim–2008, s.9, Erişim(homepage)URL: <http://www.suriyeticaretofisi.org/uploads/1225497048.doc> (02.11.2008)

²⁴⁹ Konya ticaret Odası (KTO), Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd-Araştırma Servisi, Nisan–2008, s.26, Erişim(homepage) URL: <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf> (02.11.2008)

²⁵⁰ YÜCEL, Cengiz, Güneyimizde Beliren Aydınlik: Suriye, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TURSAB), Ar-Ge Departmanı, Ocak–2002, s.1, Erişim(homepage) URL: <http://www.tursab.org.tr/content/turkish/istatistikler/akrobat/ULKE/02ocSur.pdf> (02.11.2008)

Tablo: 25 Yıllar itibariyle Suriye'den Ülkemize Gelen Turist Sayısı

Yıllar	Turist Sayısı	Milliyet Payı	% Değişim Payı
2000	122.376	1.17	19.46
2001	109.697	0.94	- 10.36
2002	126.303	0.95	15.16
2003	154.447	1.10	22.26
2004	193.961	1.11	25.58
2005	288.625	1.37	48.81
2006	277.779	1.40	- 3.76
2007	332.840	1.43	19.82

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim(homepage) URL

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF2B81939FD5B60AFAFFD E13C621852F44>, (03.11.2008)

5.4 Ulaştırma (Karayolları, Demiryolları, Havayolları, Denizyolları)

Türkiye ve Suriye'nin coğrafi yakınlığı sayesinde sınır ticareti yapılmakta ve yine bu yakınlığın getirdiği bir avantaj olarak mallar diğer ülkeye daha kısa zamanda ulaştırılmaktadır bu da taşıma giderlerini azaltan bir unsur olmaktadır. Coğrafi yakınlığın getirdiği avantaja rağmen iki ülke arasındaki kara, deniz, hava ve demiryolu ulaşım şebekelerinin ihtiyaçları karşılamakta yeterli olduğunu söyleyemeyiz.²⁵¹ Türkiye ile Suriye karayolu taşımaları, 23 Mart 1982 tarihinde imzalanan Uluslar arası karayolu Taşımacılığı Anlaşması ve bu anlaşma uyarınca oluşturulan protokoller çerçevesinde yürütülmektedir.²⁵² Suriye ile iş yapan tüm firmalar için en önemli konu Suriye Arap Cumhuriyeti Başbakanlığı'nın 26.03.2008 tarihli ve 2887-1 sayılı genelgesi ile akaryakıt fiyat farkı uygulaması hayata geçmiş bulunmasıdır. Geçmiş uygulamada araçlar Suriye'ye girişlerinde hiç bir ücret ödememekte ve Suriye içerisinde 14 Suriye Lirası karşılığı akaryakıt alabilmekte ve Türkiye'ye dönüşlerinde ise aynı ücret karşılığı akaryakıt almakta olup Türkiye'ye girişte 100 litre yakıtla gelebilmekteydiler. Yeni uygulamayla birlikte, akaryakıt fiyat farkının sınır kapılarında ödeme zorunluluğu getirilmektedir. Bu iki önemli sıkıntıya neden olmaktadır. Transit taşımalarda hem gidişte hem de dönüşte fiyat farkı alınması ve yakıt alınsa da alınmasa da akaryakıt fiyat farkı ödemek zorunda bırakılması. Son yapılan görüşmelerle şimdilik akaryakıt fiyat

²⁵¹ TUNALI, Nilüfer, a.g.e. s.162

²⁵² AĞÇA, İ.Kürşat, a.g.e. s.325

farkının tek yönde alınması, araç depolarının transit taşımalarda Ürdün – Lübnan – Irak’a yapılan taşımalar için mühürlenmesi ve Türkiye’ye girişlerde 550 litre yakıt ile Türkiye’ye girişe izin verilmesi üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Ancak, bu uygulamada da şöyle bir sıkıntı ortaya çıkmaktadır. Türkiye’ye girişte 550 litre yakıtı müsaade edilirken, Suriye 650 litre yakıt parası almakta ve bu yakıtın ülkelerinden çıkarılmasına müsaade etmemektedir. Bu nedenle de getirilmeyen 100 litre yakıtın ücretinin taşımacılardan fazladan alınması durumu ortaya çıkmaktadır.²⁵³

Tablo: 26 Türkiye’ye ve Türkiye Üzerinden Taşıma yapan Suriye araçları

YILLAR	İTHAL		TRANSİT GİRİŞ		İHRAÇ		TRANSİT ÇIKIŞ	
	DOLU	BOŞ	DOLU	BOŞ	DOLU	BOŞ	DOLU	BOŞ
2000	3171	3295	725	174	4393	1857	383	503
2001	1238	4865	753	186	4862	1069	564	327
2002	1912	4835	804	250	4986	2649	280	6
2003	3444	3639	998	336	3493	4303	572	46
2004	2428	5860	1105	157	4107	4734	246	0
2005	1076	2677	3229	140	2312	3997	831	129

Kaynak:Ro-Ro Gemi İşletmecileri ve Kombine Taşımacılar Derneği (RODER) Erişim (homepage)URLhttp://www.roder.org.tr/TR/COUNTRIES/DOWNLOAD/cou_import_suria.xls (03.11.2008)

Tablo: 27 Suriye’ye İhraç taşıma Yapan araçlarımız

YILLAR	CİLVEGÖZÜ
2000	4.194
2001	6.132
2002	5.011
2003	4.843
2004	4.573
2005	7.915
2006	11.692
2007	16.146
2007 (8 ay)	11.079
2008 (8ay)	17.818
2007–2008 ilk 8 ay değişimi)	60.83%

Kaynak: Ro-Ro Gemi İşletmecileri ve Kombine Taşımacılar Derneği (RODER) Erişim (homepage) URL: http://www.roder.org.tr/XLS/ulkelere_gore.xls (03.11.2008)

²⁵³ T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye’nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM–2007, s.32, Erişim(homepage) URL: http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc (03.11.2008)

Gerçekleşen ziyaretler arasında Nisan 2008’de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Suriye Başbakanı Naji Otri'nin katılımıyla Şam'da gerçekleşen Türkiye-Suriye Ekonomi Forumu Birinci Toplantısı'nda konuşan Gaziantep Sanayi Odası Başkanı Nejat Koçer: "Bugün iki ülke devlet adamlarının izlediği olumlu politikalar, iş adamlarının önünü açmaya başlamış ve toplumlar arası ilişkileri hızlandırmıştır." dedi. Konuşmasına Ulaştırma alanında devam eden, Suriye'nin Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine açılan kapısı olduğunu da belirten Koçer, "Bugün her yıl binlerce TIR'ımız Suriye üzerinden Güneydeki ülkelere taşıma yapmaktadır. Bu anlamda Suriye transit taşımada en önemli ülkelerden birisidir. Bu çerçevede iki ülke arasında ulaştırma alanında ilişkilerin daha da geliştirilmesi Türk taşımacılarının Suriye'de karşılaştığı sorunların çözümünde büyük önem taşımaktadır" diye belirtti.²⁵⁴ Suriye Ulaştırma Bakanı Yarub Bedir son aylarda yaptığı bir açıklamada Suriye-Türkiye Kara Ulaştırma Teknik Komisyonu Toplantılarında 2007 ve 2008 yıllarında iki kat artan ticaret hacminin artırılmasına katkıda bulunacak kara taşımacılığına ilişkin kolaylıkların artırılması konusundaki sorunların ele alındığını söyledi. Bakan, söz konusu toplantıların kapsamında, hava, deniz ve demiryolları taşımacılığı sektörlerinde gelecekte yapılacak işbirliği alanlarının da ele alındığını bildirdi.²⁵⁵

Ortadoğu ve Yakınoğu'ya yapılacak demiryolu taşımaları, Türkiye, İran, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın üyesi olduğu Ortadoğu Demiryolları Konferansı Ortak Anlaşması çerçevesinde yapılmaktadır. 1997 yılı ikinci yarısından itibaren Irak ile Suriye arasındaki Al-Waled sınır kapısının yük ve yolcu taşımacılığına açılması sonrasında TCDD Nusaybin-Kamışlı hattında taşımacılığa başlamıştır.²⁵⁶ Ülkemiz sınırları içinde kalan İslahiye-Meydanekbez demiryolu hattı ile Suriye'ye ve bu ülke

²⁵⁴ Gaziantep Sanayi Odası (GSO), Türkiye-Suriye Ekonomik Formu, 24.06.2008, Erişim(homepage) URL: http://www.gso.org.tr/default.asp?syf=haber_detay&haber_id=1209215145 (03.11.2008)

²⁵⁵ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti", Suriye ve Türkiye Dış Ticaret Hacmini Arttırmak İçin Kara Taşımacılığına İlişkin Kolaylıkları Görüştüler, Aylık Raporlar, Ekim-2007, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> (03.11.2008)

²⁵⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Mart-2008, Erişim (homepage)URL: http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/suriye%20bulten%20ocak%202008_TR.pdf (03.11.2008)

üzerinden Ürdün'e, Nusaybin-Kamışlı-El yaroubieh (Irak) demiryolu hattı ile de Suriye'ye ait istasyonlara ve Irak'a (Bağdat ve Basra) kadar taşıma yapılabilmektedir.²⁵⁷

Bölgede yaşanan son gelişmeler çerçevesinde gerek ülkemizden gerek ülkemiz üzerinden transit olarak Irak'a yapılacak insani ihtiyaç malzemeleri sevkiyatlarında ve yeni dönemde Irak'a gerçekleştirilecek ihracatta Türkiye-Suriye-Irak demiryolunun da devreye sokulması büyük önem arz etmektedir. Nusaybin-Kamışlı-Al Yaraubiyeh demiryolu hattı 30 Temmuz 2003'te yeniden devreye girmiştir. Türkiye-Suriye-Irak demiryolunun kapasitesinin iyileştirilmesi ve hizmetin etkinliğinin artırılması amacıyla 15 Eylül 2003'te İstanbul'da üç ülkeden yetkililerin katılımıyla bir toplantı yapılmıştır.²⁵⁸ Bu Toplantı öncesinde basın mensuplarına açıklama yapan TCDD Genel Müdürü Süleyman Karaman, 8 Nisan 1982'de Türkiye'nin Irak'a Suriye üzerinden yapılan demiryolu taşımasının durdurulduğunu anımsattı. Karaman, Suriye demiryollarının bu kısıtlamayı 24 Nisan 2000'de kaldırmasından sonra ülkeler arasındaki işbirliğinin güçlenmeye başladığını, Türkiye-Suriye-Irak transit demiryolu hattının 2 Ocak 2001'de yük ve yolcu trafiğine açıldığını söyledi.²⁵⁹

Türkiye ile Suriye arasındaki demiryolu ilişkilerinin önemli bir bölümünü oluşturan, Sultan II. Abdülhamit tarafından 1900–1908 yılları arasında öz kaynaklarla yaptırılan 1766 km. Hicaz Demiryolu'nun yeniden hayata geçmesi için TCDD bölgedeki ülkelere işbirliği çağrısı yaptı. Bu çağrıya olumlu cevap veren Suriye ve Ürdün Demiryolları, kendi ülkelerindeki hatları hızlı tren hattı standardına çıkarma kararı aldı. 100 yıl sonra, Medine'ye trenle gitmek hayal olmaktan çıkacak.²⁶⁰

Türkiye ile Suriye arasında 13 Kasım 1976 tarihinde imzalanan ikili Hava Ulaştırma Anlaşması mevcuttur. Söz konusu anlaşma çerçevesinde, 2001 yaz dönemi itibariyle THY karşılıklı olarak haftada iki frekans ve Suriye Hava Yolları tarafından karşılıklı olarak haftada 1 frekans olarak İstanbul/Şam/İstanbul hattında tarifeli seferler

²⁵⁷ AĞÇA, İ.Kürşat, a.g.e. s.325

²⁵⁸ A.g.e., s.326

²⁵⁹ NTVMSNBC, "Taşımacılıkta Demiryolu Atağı" Ekonomi, 15.Eylül.2003, Erişim (homepage)URL: <http://www.ntvmsnbc.com/news/234016.asp> (03.11.2008)

²⁶⁰ T.C. ULAŞTIRMA BAKANLIĞI, Hicaz Demiryolu Yeniden, 100 Yıl Sonra Medine'ye yolculuk İmkânı, Önemli Projeler, Erişim (homepage)URL: <http://www.ubak.gov.tr/ubak/ubak-proje> (03.11.2008)

düzenlenmektedir.²⁶¹ Son gelişmelerle hava yolları taşımacılığında önemli adımlar atılmıştır. Ekonomi İşlerden Sorumlu Suriye Başbakan Yardımcısı Abdullah El Dardari Suriye Haber Ajansı SANA 'ya yaptığı açıklamada 2008 Ocak ayında Türkiye'ye yaptığı ziyarette hava yolları ile ilgili bir anlaşma imzaladığını bildirdi. Anlaşmaya göre, Türk Hava Yolları İstanbul- Lazkiye Lazkiye - İstanbul arası ve Suriye Hava Yolları Şam- Ankara ve Şam-Antalya arası sefer yapacaktır.²⁶² Diğer bir gelişme 15 Mayıs 2008'de Türk Hava Yolları, İstanbul-Halep hattını hizmete açmıştı.²⁶³ Son gelişmelerle beraber hava yolu ilişkilerinde 15 Mayıs 2008 tarihinde haftada üç kez olmak üzere başlatılan THY'nin İstanbul-Halep seferleri artan talebi karşılamak için Ağustos ayından itibaren 5'e çıkarılmıştır.²⁶⁴

7 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da imzalanan Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zabtının deniz ulaştırması ile ilgili bölümüne dayanarak, Suriye tarafına Deniz taşımacılığı Anlaşması Taslağı verilmiştir, bu konuda bir gelişme sağlanamamıştır. Suriye tarafına, Lazkiye-mersin güzergâhında ro-ro seferleri başlatılması önerilmiştir.²⁶⁵ Mersin-Lazkiye limanları arasında haftada karşılıklı iki defa olmak üzere deniz seferleri başlatılmasına ilişkin olarak, Lazkiye Limanı Genel Şirketi Müdürü Süleyman Balosh ile Mersin Denizcilik Odası Genel Sekreteri Atahan Çukurova tarafından 17 Mayıs 2006 tarihinde Anlayış Muhtırası imzalanmıştır.²⁶⁶ Türkiye-Suriye arasında denizcilik alanındaki önemli gelişmelerinden birisi de Ocak-2008'de Suriye Ulaştırma Bakanı Yarub Süleyman Bedr'in Türkiye'yi ziyareti sırasında imzalanan bakım-onarım ve inşaa konusundaki işbirliği anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre

²⁶¹ ÖZTÜRK Nesli, Suriye Arap Cumhuriyeti, İzmir Ticaret Odası, Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, 2006, s.9, Erişim (homepage) URL: <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/1ED2A809-FBCB-404D-8867-92BA85D1A47D/9071/SURIYE2007EYLUL.pdf> (03.11.2008)

²⁶² T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti", Türk Hava Yolları, Haftada İstanbul-Halep Arası 3 Sefer Yapacak, Aylık Raporlar, Mart-2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mart08.doc> (04.11.2008)

²⁶³ Türk Hava Yolları (THY), İstanbul-Halep Seferleri Başlıyor, Basın Bülteni, Erişim(homepage) URL: http://www.thy.com/tr-TR/corporate/news/press_room/press_releases/press_release.aspx?pid=2596 (04.11.2008)

²⁶⁴ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye'de İç Ekonomik Gelişmeler, 1 Temmuz-30 Eylül 2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler, Ekim-2008, s.9, Erişim(homepage) URL: <http://www.suriyeticaretofisi.org/uploads/1225497048.doc> (04.11.2008)

²⁶⁵ AĞÇA, İ.Kürşat, a.g.e. s.326-327

²⁶⁶ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Türkiye'nin Suriye'deki Ticari ve Ekonomik Temasları, Aylık Raporlar, Mayıs-2006, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mayis06.doc> (05.11.2008)

Suriye Türklerin elindeki birikimden istifade ederek, ortak bakım, onarım ve inşaatölyelerinin yapımını gerçekleştirmek istemektedir.²⁶⁷

5.5 Altyapı ve İnşaat

Suriye son yıllarda kendini yenilemeye çalışmaktadır. Bunu hızlandıracak olan da diğer ülkelerle olan ilişkileridir. Suriye'nin bu süreç içerisinde ihtiyaçları ve talepleri artacaktır. Suriye'nin altyapı ve üst yapı sorunları vardır. Bunlardan en önemlileri: Fırat nehrinden su taşınması, rafinerilerin yenilenmesi, limanların modernize edilmesi gibi alanlarda büyük fırsatlar barındırıyor. Yine, Suriye, alternatif enerji ve özellikle inşaat gibi sektörlerde Türk yatırımcı ve iş adamlarını beklemektedir.²⁶⁸ 12–17 Mayıs 2006 tarihleri arasında yapılmakta olan Suriye'nin en önemli ve büyük katılımlı fuarlarından 12. Buildex İnşaat Fuarı çerçevesinde, Bayındırlık ve İskân Faruk Nafiz Özak 13–14 Mayıs 2006 tarihlerinde Şam'a özel bir ziyarette bulunmuştur. Özak ile Suriye İskân ve İmar Bakanı Hammud Al 14 Mayıs 2006 Pazar günü 12. Buildex İnşaat Fuarındaki Türk reyonunu ziyaret ederek ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Bayındırlık ve İskân Bakanı Faruk Nafiz Özak söz konusu toplantıda; Türk işadamlarının, başta inşaat olmak üzere Suriye'de yatırım yapmak istediklerini, yakın gelecekte Suriye'de Türk yatırımlarının aratacağını ve bu yatırımların, ulaşım ve altyapı alanlarında olabileceğini belirtmiştir. Al-Husayn ise, arıtma tesislerinin araştırılması, bu konuda deneyim değişikliği ve işbirliği alanında imzalanan anlaşmalara işlerlik kazandırılması konularını da Özak ile görüşüklerini ifade etmiştir.²⁶⁹

Son aylarda inşaat sektöründe önemli görüşmeler gerçekleşmiştir. Suriye, İran ve Türkiye ile Suriye'de toplu konut inşası için emlak alanında uzmanlaşmış şirketler ile işbirliği olanaklarını görüştü. Söz konusu görüşme, Tahran'da düzenlenen II. Asya ve Pasifik Okyanusu Ülkeleri İskân Bakanları Kongresi çerçevesinde Suriye İskân ve İmar

²⁶⁷“Suriye Ulaştırma Bakanı Geldi”, Yeni Şafak, 4 Ocak 2008, Erişim(homepage) URL: <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=04.01.2008&i=91348> (05.11.2008)

²⁶⁸“Türkiye-Suriye İlişkileri”, Cumhuriyet, 27 Eylül 2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.cumhuriyet.com.tr/?im=yhs&hn=7520> (05.11.2008)

²⁶⁹ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Türkiye'nin Suriye'deki Ticari ve Ekonomik Temasları, Aylık Raporlar, Mayıs–2006, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mayis06.doc> (05.11.2008)

Bakanı Hamud El Hüseyin, İranlı meslektaşı Muhammad Saidi Kiya ve Türk meslektaşı Faruk Nafiz Özak ile bir araya geldiğinde yapıldı. Bu bağlamda, Bakan El Hüseyin, Türk İskân Bakanı ile arıtma tesisleri kurma alanında işbirliğini, bu alanda tecrübe mübadelesini, konut ve toplu konut inşasını gerçekleştirme mekanizmasını görüştü.²⁷⁰ Aynı zamanda Suriye’de 5 yıldızlı oteller alanında yatırım yapmak için 250 milyon ABD doları değerinde Türk yatırımlarının Suriye’ye gitmesi beklenmektedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı Müsteşarı İsmet Yılmaz bir turizm konferansı faaliyetleri sırasında Suriye’de yabancı yatırımların arasında Türk yatırımlarının sayısının gelecek 5 yıl içinde çok fazla artacağını eklendiğini belirtmiştir. Buda gösteriyor ki önümüzdeki yıllarda Türkiye’nin Suriye’de altyapı ve inşaat alanında önemli yatırımlar gerçekleştirecektir.²⁷¹

5.6 Bankacılık

Suriye’de Aralık 2002’de ülkede özel bankaların kurulabilmesine ilişkin yasa onaylanmış, buna göre 3 bankaya şube açma lisansı verilmiştir. Ancak, yabancı yatırımcı söz konusu bankaların en fazla % 49’na sahip olabilecektir. Halen beş devlet bankasının faaliyette bulunduğu Suriye’de, özel ve yabancı bankalar, 1960’ların başında devletleştirilmiştir.²⁷² Suriye’de özel bankacılık yasasının çıkmasına rağmen halen uygulamada aksaklıklar yaşanmaktadır. Örneğin, akreditifli işlemlerde Türk bankalarınca orijinal yükleme evraklarının Suriye Bankalarına en kısa sürelerde ulaştırılmasına karşın; gümrük işlemleri için Suriye Bankası tarafından Gümrük Müdürlüklerine ilgili yazı geç ulaşmakta, uzun araçlar Suriye Gümrük Kapılarında bekletildikleri her gün için Suriye makamlarına bir bedel ödenmektedir. Suriyeli Bankaların uyguladığı " muhabir banka masraf ve komisyon oranları" çok yüksektir. Ayrıca, bu masraf ve komisyonların genel bankacılık uygulamalarında 3'er aylık

²⁷⁰ T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye, İran Ve Türkiye İle Suriye’de Toplu Konut İnşasını Görüştü, Aylık Raporlar, Mayıs-2008, Erişim(homepage)URL:<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/mayis08.doc> (06.11.2008)

²⁷¹ Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye’de Türk Yatırımı ile 5 yıldızlı oteller Açılacak, 25.09.2008, Erişim(homepage)URL: http://www.suriyeticaretofisi.org/haber.php?haber_id=89 (06.11.2008)

²⁷² T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ülke İstatistikleri ve Ekonomik Gelişmeler, Suriye’deki Ekonomik ve Ticari gelişmeleri, s.7, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekonomi.doc> (06.11.2008)

dönemlerde tahsil edilmesine rağmen Suriye Bankalarının peşin olarak talep edilmektedir. Bu durum işadamlarımızı zor durumda bırakmaktadır. Türkiye’de, Suriye ile Bankacılık işlemlerini yürüten çok sınırlı sayıda banka bulunmakta, bu bankalarında Suriye bankaları nezdindeki kredi limitlerinin yeterli olmaması nedeniyle ihracatçı firmaların akreditif ve teminat mektupları işlemlerinde büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu çerçevede Suriye'nin Türkiye'de tayin etmiş olduğu muhabir banka sayısını artırması ve bu amaçla iki ülke arasındaki bir bankacılık anlaşması imzalanması önem arz etmektedir.²⁷³

Nisan-2008’de gerçekleşen Türkiye-Suriye Ekonomik Formu’nda bankacılık sektörü hakkındaki beklentiler dile getirilmiştir. Suriye’nin bankacılık sektöründe gerçekleştirmiş olduğu reformları Türk iş dünyası yakından takip etmektedir. "Suriye bankalarının modernizasyonu, bilişim teknolojisi altyapılarının kurulması, uluslararası bankacılık hizmetlerinin daha da güçlendirilmesi hususunda Türk finans piyasasının deneyimleri paylaşmak istendiği belirtilmiştir. Suriye ile iş yapan Türk şirketleri, Suriye bankaları ile yaşadıkları bir kısım sorunların çözümü için atılacak adımlar iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine olumlu katkı sağlayacaktır. Buna bağlı olarak, Türk iş adamlarının işlemlerinin hızlanması, kolaylaşması ve Suriye’de Türk bankalarının şube açabilmesi için gerekli kolaylığın sağlanmasını Suriyeli yetkililerden bu toplantıda talep edilmiştir. Bugün Türkiye Fas’tan Çin’e kadar olan coğrafyada “menkul kıymetler”, “kıymetli madenler”, “vadeli işlemler borsasına” sahip olan tek ülkedir. Şam menkul kıymetler borsasının bir Türk şirketi tarafından İstanbul menkul kıymetler borsası danışmanlığıyla yap-işlet-devret modeline göre kuruluyor olması, iki ülke ekonomik ilişkilerine şüphesiz yeni bir boyut katacaktır.²⁷⁴

²⁷³ Konya ticaret Odası (KTO), Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd-Araştırma Servisi, Nisan-2008, s.27, Erişim(homepage) URL: <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf> (06.11.2008)

²⁷⁴ Gaziantep Sanayi Odası (GSO), Türkiye-Suriye Ekonomik Formu, 26.04..2008, Erişim(homepage)URL:http://www.gso.org.tr/default.asp?syf=haber_detay&haber_id=1209215145 (06.11.2008)

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM İKİ ÜLKE ARASINDA YAŞANAN SORUNLAR

6. TÜRKİYE SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK SORUNLAR

6.1 Hatay Sorunu

Türkiye ile Fransa arasında imzalanan 20 Ekim 1921 Ankara itilafnamesi ile Suriye sınırlarında bırakılan İskenderun sancağına özel bir statü verilmişti. Oysa Sancak bölgesinde, Türk unsuru büyük çoğunluğu teşkil ettiği için bu bölge Misak-ı Milli sınırları içinde ele alınmıştı. Fakat Milli Mücadele sırasında Fransa ile silahlı çatışmanın durdurulması için bölgenin Türkiye sınırları dışında kalması Türkiye'nin menfaatine görülmüştür. İki savaş arası dönemde Avrupa'da siyasi krizlerinin aldığı tehlikeli boyutlar sebebiyle Fransa, Suriye ve Lübnan'a 1936 yılında bağımsızlık verdi. Fakat Suriye'ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran 1936 Eylül anlaşmasında İskenderun Sancağı hakkında hüküm bulunmamaktaydı. Yani Fransa, Sancak ile ilgili tüm yetkilerini Suriye'ye devretmekteydi. Bunun üzerine Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vererek Sancağa da bağımsızlık verilmesini istedi. Mustafa Kemal Atatürk de, 1 Kasım 1936 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında “ Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele hakiki söz sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katıyetle durmalıyız.” Diyerek konunun Türkiye açısından önemini belirtmekteydi.²⁷⁵ Siyasi faaliyetler devam ederken Türkiye diplomatik girişimlerde bulundu ve Antakya'da bir başkonsolosluk açtı. Diğer taraftan Hatay sorunu, Fransa ve Türk hükümetlerinin isteği üzerine Milletler Cemiyet'ine götürüldü. Türkiye Milletler Cemiyet'inden Sancak'ın kaderi konusunda Türk-Fransız ihtilafı ve Sancak Türklerinin güvenlik sorunlarını olağanüstü bir toplantı ile görüşmesini istedi. Konu 14 Aralık 1936'da Milletler Cemiyet'inde görüşülmeye başlandı.²⁷⁶ Milletler

²⁷⁵ KODAMAN, Timuçin, Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi, Asil Yayınları, 1.Baskı, 2007-Ankara, s.54

²⁷⁶ BÖRKLÜ, Meskure Yılmaz, “Lozan Sonrası Suriye Türk'lerinin Durumu ve Genel Problemleri”, Türkiye-Suriye ilişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı, (Haz.) Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Aydınlar Ocağı Yayını Açık Oturumlar Dizisi:19, İstanbul-2000, s.34

Cemiyeti'ne ilk görüşmeler 14–15 Aralık'ta yapılmıştı. Bu görüşmelerde Tevfik Rüştü Aras Sancağa bağımsızlık verilmesini, Sancaktaki Fransız askerlerinin geri çekilerek yerine tarafsız bir zabıta kuvvetinin gönderilmesinin istemişti. Görüşmelerde Türkiye bir konfederasyon talebinde bulunmuştur Fransa ise sancağa verilen özerkliğin daha da genişletilmesinin dışına çıkmamakta diremiştir Fransa Konfederasyonun uygulanmayacağını görüşmelerde dile getirmiştir. Yapılan görüşmeler ve yerinde incelemelerden sonra 27 Ocak 1937'de Sandler'in hazırladığı rapor Milletler Cemiyeti'nde kabul edildi. Sorunun iki ülke arası görüşme ve ilişkilerden soyutlanıp uluslararası bir platforma taşındığını ve yeni bir kimlik kazandığını görüyoruz. Sandler Raporunda;

- a) Uzmanlar komitesince ayrı bir statüsü ve anayasası hazırlanacak olan Sancak “ayrı bir varlık” olarak kabul edilecek, içişlerinde bağımsız kalacak, dışişleri Suriye Devletince yönetilecektir. Ama Suriye, Milletler Cemiyeti'nin izni olmadan Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktı.
- b) Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği sağlanacaktı.
- c) Sancak'ta resmi dil Türkçe olarak, ikinci bir dil için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacaktır.
- d) Sancak'ın yeterli jandarma ve polisten başka askeri gücü bulunmamaktaydı.
- e) Türkiye ile Fransa, Konseyin tavsiye kararına saygılı kalacak ve aralarında bir anlaşma yaparak Sancak'ın toprak bütünlüğü güvence altına alınacaktı.
- f) Türkiye, Suriye Fransa arasında yapılacak bir anlaşmayla Türkiye-Suriye Sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi için yükümlülükler getirecekti
- g) Türkiye'nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak statüsüne hükümler konulacaktı.
- h) Sancak statüsü ve Anayasası, Konseyin kararıyla yürürlüğe girecekti ve Konseyde Sancak'la ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınabilecekti.²⁷⁷

²⁷⁷ AYRANCI, Zişan, Şirin, Türkiye-Suriye ilişkileri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Mart–2006, s.50–51

Buna göre; içişlerinde bağımsız iken; dışişleri, maliye ve gümrük konularında Suriye'ye bağlı olacaktı. Suriye ile sancak arasında herhangi bir sınır bulunmayacak; Sancak'ın toprak bütünlüğü, Türkiye ve Fransa'nın garantörlüğü altında olacaktı.²⁷⁸ Bu statü, seçimlerin yapılacağı ve halkın kendi parlamentosunu oluşturacağı güne kadar geçerli olacaktı. Böylece seçimlere kadar Sancak, bir anayasaya sahip ve özel statülü bir bölge olarak tanınmış oluyordu. Sancak'taki olaylar bu şekilde gelişirken Avrupa'da yeni bir genel savaşın çok yaklaştığını gösteren olaylar yaşanıyordu. Yeni bir dünya savaşı tehlikesinin belirmesi, Fransa'yı Türk isteklerine karşı daha ılımlı davranmaya sevk etti.

Ekim 1937'de İskenderun ve Antakya'ya Türkiye konsoloslukları açıldı. Bu açılımla, daha önce sürmekte olan Halkevleri ve benzer çalışmalar arttı. Beraberinde, manda yönetiminin ilk günlerinde Türkiye'ye göç eden Hataylılar da geri dönmeye başladı. Bu durum Suriye'nin tepkisine yol açtı. Hatay'a silahlı güçler soktu. Yeniden kanlı bir dönem başladı. Türkiye hemen Fransa Büyükelçisi Suat Davas aracılığıyla Paris'te girişimde bulundu. Fransa Hatay'da sıkıyönetim ilan etti. Türkiye ve Fransa sıkıyönetim koşullarını ve bölgenin güvenliğini görüşmek üzere bir araya geldi. Şu sonuç çıktı: Türkiye 2500, Fransa 2500 askerini Hatay'a gönderip, toprak bütünlüğünü sağlayacak. 5 Temmuz 1938'de Türk birliği İskenderun'a girdi. Bu 1918'den sonra Hatay'a giren ilk Türk tugayıydı. Türk askeri'nin gelişiyle Fransızlar güneye, Suriye sınırına çekildi.²⁷⁹ Sancak içişlerinde bağımsız olduğu için hemen seçimlere gitme kararı aldı. 13 Ağustos 1938'de seçimler yapıldı. Türkler 40 milletvekilliğinden 22'sini aldılar. Meclis, 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını yaptı ve "Hatay Cumhuriyeti'nin kurulduğunu" ilan etti. Meclis başkanlığına Tayfur Sökmen ve başbakanlığa da Abdurrahman Melek seçildi. 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Fransa arasında yapılan bir anlaşma ile Hatay'ın Türkiye'ye katılması kesinleşti. Aynı gün toplanan Hatay Millet Meclis'inde Türkiye'ye katılma kararı aldı. 24 Temmuz 1939 tarihinde son Fransız askeri'de çekildi. 1939 Temmuz'unda 3711 sayılı kanun ile Hatay Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olmuştur.²⁸⁰

²⁷⁸ BÖRKLÜ, Meskure Yılmaz, a.g.e., s.34

²⁷⁹ BALBAY, Mustafa, e.g.e., s.248-249

²⁸⁰ BÖRKLÜ, Meskure Yılmaz, a.g.e., s.34-35

Hatay Meclisi tarafından Türkiye ile birleşme kararı alması daha sonraki yıllarda Türkiye ile 1946'da Suriye'den Fransız askerlerinin çekilmesiyle bağımsızlığını kazanan Suriye arasında önemli bir sorun haline gelmiştir. Yıllarca Suriye tüm resmi haritalarında Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermiştir. Suriye'de 1920'den 1946'ya kadar devam eden Fransız mandasının ardından gelen 1963'e kadar ki dönemde ülke politikasında Şam kökenli Sunni politikacıların belirgin bir etkinliği bulunmaktaydı. Hatay sorununun iki ülke arasında ciddi bir sorun haline dönüşmesi ise 1943'te Suriye'de örgütlenme faaliyetlerine başlayan Baas'ın 1950'li yılların ortalarından itibaren Suriye politikasında etkili olmaya başladığı yıllara rastlamaktadır. Suriye'nin Sovyetler tarafından aşırı boyutlarda silahlandırılmasını kendi güvenliği için bir tehdit olarak değerlendiren Türkiye ile bu ülke arasında 1957 Ekiminde bir sıcak çatışma olasılığı yaşanmıştır. Özellikle 1963'teki darbeye iktidarı ele geçiren Baas partisi'nin bir iç darbe ile 1966'da Alevi kökenli liderlerin denetimine geçmesi Türkiye-Suriye ilişkilerinde Hatay sorununda daha ciddi bir şekilde gündeme taşınmasına yol açmıştır. Bu süreç 1970'te düzenlendiği darbe sonucu General Salih Cedid ve Devlet Başkanı Nurettin Atassi'saf dışı bırakarak tüm kontrolü ele geçiren Hafız Esad ile birlikte yeni bir aşama kaydetmiştir. Hafız Esad'ın Suriye'de Lazkiye'ye dayalı bir Alevi yönetim yapısı oluşturmasıyla beraber Şam yönetiminin nüfusunun bir kısmı Alevi olan Hatay'a ilgisi artmıştır.²⁸¹

Hatay'ın 1939'da Türk topraklarına katılması ile hukuken mesele kapanmış görünmekteydi. Fakat Suriye bu tarihten itibaren her fırsatta Hatay'ın kendi toprakları içinde olması gerektiğini ifade ederek ilişkileri germeye çalışmıştır. Beşir Esad'ın 2000 yılında iktidara gelmesiyle başlayan yeni dönemde Hatay ilişkilerde pek fazla yer almamaktadır. 2001 yılında NTV televizyonuna demeç veren Suriye dışişleri bakanı Faruk el-Şara “Ülkesinin Türkiye ile ilişkilerinin iyileştiği bir dönemde Hatay meselesini konuşmak istemediğini belirterek” şu eklemeyi yapmıştır. “Atatürk bu sınırları belirlediğinde Hatay'ı sınırlarınıza dâhil etmemiştir.”²⁸²

²⁸¹ ARI, Tayyar, a.g.e. s.641-642

²⁸² KODAMAN, Timuçin, a.g.e. s.55

6.2 Terör Meselesi

Suriye, Türkiye'ye yönelik faaliyetlerini hem gizli hem de açık yollarla sürdürmektedir. Bu kapsam da; PKK²⁸³,ya açıktan destek vermekte, Hatay'ın bazı yörelerinde Nusayrilere finansman desteği sağlayarak mülk edinmelerini temine çalışmakta, Hataylı gençlere Suriye üniversitelerinde kontenjan ayırmakta ve karşılıksız burslar sağlamaktadır. Suriye Türkiye güvenliği aleyhinde çaba ve hareketleri yeni bir olay değildir. 1960'lı yıllar sonu ile 1970'li yıllar başında Markist-Leninst Türk örgütlerine destek veren Suriye, Ermeni Terör örgütü ASALA''ya destek sağlamıştır. Bunun üzerine Türkiye, 1983'te bu ülkeye bir nota vererek ASALA militanlarının Suriye topraklarından çıkartılmasını istemiştir. Ancak buna karşılık Suriye, bu tarihten sonrada PKK'ya her türlü lojistik, silah ve askeri eğitim desteği sağlamıştır. Suriye'nin en önemli stratejik hedefi, Hatay'ı geri almak olmasının yanı sıra Suriye-PKK ilişkilerinden Esat ailesi, büyük meblağda gelir sağlamaktadır. Suriye, o tarihlerde 4 milyar dolarlık bir uyuşturucu ticaretini kontrol etmekte ve ABD'ye giden eroinin yaklaşık %20'si Suriye kontrolündeki alandan sağlanmaktadır. Suriye, teröre verdiği desteğin sebebini Türkiye'nin su kaynaklarında denetim kurmasını engellemek olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu iddia, gerçeği pek yansıtmamaktadır.²⁸⁴

Ermeni terör örgütü ASALA' ya destek veren Suriye, 1970'li yılların sonlarından itibaren gerek kendi topraklarında gerekse kontrolü altındaki Lübnan topraklarında bu örgüte eğitim ve barınma imkânları sağlamıştır. Suriye hükümetleri, hem Fırat ve Dicle akarsuları konusunda Türkiye'yi sıkıştırmak hem de Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak için uluslar arası terör faaliyetlerine destek vermekteydi. Konu ile ilgili olarak İngiltere'de Stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayımlanan "Ortadoğu'da Su ve İstikrarsızlık" başlıklı raporda şu ifadeler yer almaktadır. "Türkiye ile Suriye arasında bu çerçevede yapılan anlaşma ve sözleşmeler pratikte hemen hiçbir anlam hiçbir anlam ifade etmemiştir. Suriye, PKK'yı Türkiye'nin su kozuna karşı koz olarak kullanıyor..."²⁸⁵

²⁸³ Aynılıkçı kürd terör örgütü, (Partiya Karkeren Kürdistan – Kürdistan İşçi Partisi)

²⁸⁴ BÖRKLÜ, Meskure Yılmaz, a.g.e.,s.38-39

²⁸⁵ KODAMAN, Timuçin, a.g.e. s.56

Esad'ın PKK'yı desteklemekteki asıl amacı, iki ülke arasında Fırat Nehri'nden kaynaklanan su sorunuydu. Türkiye, Fırat Nehri'nin kendi topraklarından doğan bir nehir olduğunu ve bu nedenle nehrin sularının kullanım hakkının tamamen kendi egemenliğinde olduğunu savunmaktaydı. Suriye ise Fırat'ın Suriye ve Irak'tan da geçtiği için nehrin uluslararası bir su kaynağı olduğunu ve su paylaşımının üçlü bir anlaşmayla netlik kazanmasını istiyordu. Buna ek olarak Türkiye, 1960'lı yıllarda Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adıyla çalışmalarını başlattığı ve Fırat ile Dicle nehirleri üzerine sulama ve elektrik üretimi amaçlı barajlar kurulmasını öngören büyük bir proje başlattı. Bu gelişmeler, Suriye'nin su konusundaki kaygılarını artırdı ve PKK'ya verilen destekte önemli rol oynadı. Şam'ın PKK'ya desteğinin ikinci nedeni ise Suriye'nin Hatay'ı kendi toprağı olarak görmesi ve bunun sonucu olarak 1939 yılında Hatay'ın referandum sonucu Türkiye'ye katılmasını kabullenmemesiydi. Üçüncü bir neden ise Türkiye-İsrail arasındaki yakın ilişkiler ve iki ülkenin yaptığı güvenlik ve işbirliği anlaşmalarıdır. İsrail'i tanımayan ve bu ülkeyle hala savaş halinde olan Suriye, Türkiye'nin bu ittifakına tepki olarak da PKK'yı özellikle 1990'larda bu doğrultuda kullanmıştır.²⁸⁶

Diğer taraftan Suriye hükümeti, Türkiye'yi istikrarsızlaşmada bir araç olarak gördüğü PKK'yı yıllarca desteklemiş, PKK güçlerine Bekaa'da eğitim olanakları sağlarken lideri Abdullah Öcalan'ında Şam'da barınmasına göz yummuştur. Suriye, 1984'ten bu yana Türkiye'nin mücadele ettiği bu terör örgütünü diğer alanlarda Türkiye ile bir pazarlık aracı olarak kullanmaya çalışmıştır. Ancak bu konuda Suriye'nin yalnız olmadığı, İran'ın ve Körfez krizi öncesi Irak'ın aynı şekilde Türkiye karşıtı Kürt ayrılıkçı unsurlara ve PKK terör örgütüne yardım ettikleri bilinmektedir. Ayrıca Batı Avrupa ülkelerinden Almanya, Fransa İngiltere ve oldukça dolaylı da olsa ABD, insan hakları gerekçeleriyle bu tür unsurlara destek vermişlerdir. Bu destek, bu örgütün ülkelerinde değişik adlarla örgütlenmesine, kamuoyu oluşturmaya ve mali destek sağlamasına olanak tanınması şeklinde gerçekleşmiştir.²⁸⁷ Suriye yönetimi, Türkiye'nin ve ABD'nin baskıları karşısında zaman zaman PKK'ya olan desteğini çektiğini

²⁸⁶ ÖZKAYA, Abdi Noyan, Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye devletinin Politikaları, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Makale, Erişim(homepage) URL: <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=310> (15.09.2008)

²⁸⁷ ARI, Tayyar, a.g.e. 642

açıklamasına rağmen buna hiçbir zaman uymadı. Suriye'nin sıkıştığı anlarda Yunanistan, Sovyetler Birliği, Ermenistan, İran ve Libya devreye girerek PKK'nın güç kaybetmesi önledi. Öcalan, Hafız Esad'a kadar pek çok üst yönetici ile birçok görüşmeler yaptı. Şam ve Halep yakınlarındaki Suriye'ye ait eğitim kamplarını kullandı. Halep, Lazkiye ve Şam'da Muhaberata ait özel güvenlik bölgelerinde misafir edildi. Suriye'de rahat çalışabilmesi için, kendisi ve yakın adamları için bizzat Askeri İstihbarat Başkanı Ali Duba imzalı Arap isimli kimlikler çıkarıldı. 1984'ten 1992'ye kadar vur kaç taktikleriyle çocuk, kadın, yaşlı ve asker demeden binlerce kişiyi katleden PKK, 21 Mart 1992 Cizre olaylarından sonra Güneydoğu Anadolu'da halk tabanında da yayılma eğilimi gösterdi. Bunun üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü yeni bir mücadele tarzı benimseyerek, bir yandan PKK'nın silahlı gücüne, diğer yandan da finansman ve lojistik kaynaklarına karşı çalışmalar başlattı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, MİT Müsteşarlığı'nda Sönmez Köksal, Emniyet Genel Müdürlüğü'nde Mehmet Ağar tarafından yönetilen etkin mücadele PKK terör örgütünü gerilettiler.²⁸⁸

1998 yılına gelindiğinde Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, 16 Eylül 1998'de yanında dönemin İkinci Ordu Komutanı Orgeneral Aytaç yalman, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Daire Başkanı Tümgeneral Behzat Balta, 6. Kolordu komutanı Korgeneral Çetin Saner'le birlikte Reyhanlı Hudut Bölge Komutanlığı'na geldi. Hatay Valisi Gökhan Aydıner Orgeneral Atilla Ateş'i karşıladı. Org. Ateş burada halka şöyle seslendi. "Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo [Abdullah Öcalan] denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı."²⁸⁹ Diyerek Suriye'ye sert bir uyarı'da bulunmuştur ve Türkiye'nin askeri seçeneği de göz önünde bulundurduğunu ima etmiştir. Benzer bir şekilde dönemin

²⁸⁸ MANAZ, Abdullah, Düünden Bugüne Suriye, STRADİGMA, Makale, s.4, (Kasım-2003)Erişim(homepage) URL: <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=3&no=17> (15.09.2008)

²⁸⁹ BALBAY, Mustafa, a.g.e. 232

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı açılış konuşmasında 'Suriye'ye karşı mukabelede bulunma' hakkının saklı tutulduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu gelişmeler ardından taraflar, İran ve Mısır'ın arabuluculuğuyla 1998'in Ekim ayında Adana'da bir araya gelerek Adana Protokolü'nü imzalamışlardır. Anlaşma sonrasında Suriye, Öcalan'ı sınır dışı etmiş ve böylece ülkedeki PKK varlığı tamamen sona ermiştir.²⁹⁰

1998 Ekiminde imzalanan Adana anlaşması ile terör konusunda kapsamlı bir işbirliği kararı alan Türkiye ve Suriye diğer konularda da işbirliği olanaklarını araştırmaya başlamışlar ve bir anlamda iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır.²⁹¹ Suriye, Adana'da 21 Ekim 1998 tarihinde "Adana Mutabakat Metnini" imzaladı. Mutabakat metni 4 ana maddeden oluşuyordu:

- Terör örgütü başı Öcalan şu anadan itibaren Suriye'de değildir ve kesinlikle Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
- Dışarıdaki terör örgütü mensuplarının Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
- PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyetlerine izin verilmeyecektir.
- Birçok PKK terör örgütü üyesi tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri mevcuttur. Suriye bu listeleri Türk tarafına tevdi etmiştir.²⁹²

9 Ekim'de Suriye dışına çıkarılan PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan, Rusya, İtalya, sonra yeniden Rusya derken sonuçta 2 Şubat 1998'de Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'ne yerleşti. Kenya'daki Abdullah Öcalan Türk görevlilere teslim edildi ve 16 Şubat 1998 günü saat 03.00'de yargılanmak üzere Türkiye'ye getirildi. Türkiye Hükümeti, Abdullah Öcalan'ın Avrupa ve dünya ülkeleri tarafından kabul edilmemesi için büyük bir diplomasi atağı başlatarak bu baskıda başarılı olmuş, ancak; Kürt hareketinin siyasallaşmasına da engel olamamıştı. Bu kovalama sürecinde, bütün dünya televizyonları Ortadoğu'daki Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi içine alan-

²⁹⁰ ÖZKAYA, Abdi Noyan, a.g.m

²⁹¹ KODAMAN, Timuçin, a.g.e. s.59

²⁹² BALBAY, Mustafa, a.g.e. 233

Kürdistan haritasını, Kürt meselesinin bütün ayrıntılarını dünya kamuoyuna adeta ezberletmişlerdi. Bu da, hem Batı ülkeleri hem de PKK ve Kürt örgütlerinin arkasındaki ittifak için fazlasıyla yeterli ve başarılı bir sonuç sayılırdı.²⁹³

Adana Mutabakatı, günümüze kadar süren teröre karşı işbirliği sürecini başlatmıştır. Güvenlik komiteleri düzenli olarak toplanmaktadır. Bu konuda Türkiye ile Suriye arasında “içten ve güven esasına dayalı bir işbirliği” yürütülmektedir. PKK konusunun çözülmesinin ardından Irak Savaşı’nın yarattığı ortak bölgesel güvenlik kaygıları iki ülkeyi daha da yakınlaştırmıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Şam ziyaretleri ve Türkiye’nin ilk kez bir Suriye Devlet Başkanını ağırladığı Beşar Esad ziyareti yakınlaşmayı pekiştirmiş, uzun yıllara dayalı psikolojik önyargıların aşılmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye her şeyden önce Suriye’nin kendisi için bir güvenlik problemi olmasını istememektedir. Suriye sınırının sorun üreten olmaktan çıkıp tersine olumlu katkı sağlayacak bir sınıra dönüştürme arayışındadır. PKK’ya yönelik yürütülen işbirliğinden son derece memnundur ve bunun devamını beklemektedir. AKP hükümetiyle beraber geliştirilen “komşularla sıfır sorun” ve “Osmanlı’nın miras bıraktığı coğrafyada etkin olma” gibi açılımlar açısından Suriye büyük önem taşımaktadır. Her şeyden önce kendi istikrarı için herhangi bir komşusuyla sorun yaşamak istememektedir. Osmanlı’nın miras bıraktığı coğrafya yani Orta Doğu’da etkinlik açısından da ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Suriye ile sağlanan yakın ilişki sayesinde Türkiye Hamas ile daha kolay temasa geçebilmiş, Lübnan’a asker gönderirken daha rahat hareket edebilmiştir. Bu girişimlerin doğru ya da yanlışlığı ayrı tartışma konularıdır. İlişkilerin Türkiye açısından bir diğer önemli boyutu tabii ki ekonomiktir. Komşusu olmasına rağmen siyasi ilişkilerin durumu nedeniyle ticaretin son derece sınırlı olduğu döneme göre hızlı bir artış görülmektedir.²⁹⁴

²⁹³ MANAZ, Abdullah, a.g.m, s.5

²⁹⁴ OYTUN,Orhan, Kuruyunca Sula Uzayınca buda: Suriye’nin Kuzey Irak Politikası, Levant Watch, 21 Haziran-2007, Makale, Erişim(homepage) URL:<http://levantwatch.blogspot.com/search?q=suriye> (13 09 2008)

6.3 Su Sorunu ve GAP

Doğal kaynakların en önemlisi olan su, yaşamı sürekli kılar, yaşamın ekonomistlerine ve insan girişimlerine kaynak oluşturur; beslenme ve “ticari” amaçlı üretim için vazgeçilmezdir. Su, hem stratejik bir kaynak, hem meta, hem de sağlıklı ekonomilerin temel taşlarından birini oluşturur. Dünyanın artan nüfusuna, kentleşmeye, sulu tarımın yaygınlaşmasına ve sanayileşmeye paralel olarak içme ve kullanma suyuna olan talep her geçen gün artmaktadır. Su ülkelerin kalkınmasında çok önemli bir etken olmakla birlikte uluslar arası ilişkilerinde en önemli unsurlarından biri haline gelmektedir. Özellikle Orta Doğu bölgesinde yer alan ülkelerin ilişkilerini belirleyen en önemli unsurlardan biri olan su, hızla artan çevre sorunları nedeniyle dünya çevre sorunları gündeminde de ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca bu sorunun diğer bir ayağını oluşturan çölleşme konusu da, su ve toprak kaynaklarının irrasyonel kullanımı ile artmakta, artan çölleşmeyle su kaynaklarının miktarının azalması kısır döngü içinde büyük bir önem taşımaktadır.²⁹⁵

Su, dünyamızda gittikçe daha kıt ve stratejik bir kaynak olmaktadır. Daha şimdiden su ile ilgili problemler çoğalmakta, şiddet kazanmakta ve uluslar arası bir niteliğe bürünmektedir. Kritik kaynak yönünden nasıl 20. Asır petrolün ön plana çıktığı bir dönem olmuş ise, 21. Yüzyılında suyun milletleri, hükümet ve uluslar arası kuruluşları ön sırada meşgul edeceği ileri sürülmekte ve hatta daha ileriye gidilerek bu yeni dönemin “su asrı” olacağı dahi söylenebilmektedir.²⁹⁶ 20. yy başlarından bu yana pek çok uluslararası kuruluş, su konusundaki uyuşmazlıkları giderebilecek ve uzlaşma ortamı yaratabilecek özelliklere sahip bir hukuk oluşturulması için çalışmalar yapmaktadır. Ancak anlaşmalar, teamül hukuku ve genel hukuk ilkeleri bağlamında evrensel düzeyde tüm ülkeleri bağlayıcı nitelikte kesin hükümler içeren bir kurallar sistemi yoktur. Yalnızca taraf ülkeleri bağlayan -çoğu zaman onların bile ihlal ettiği- ikili ya da çok taraflı anlaşmalar mevcuttur. İdealde var olan; ancak gerçekte henüz oluşturulmamış olan uluslar üstü bir otoritenin bulunmaması her ülkenin karşılıklı

²⁹⁵ YILDIZ, Yavuz Gökalp, a.g.e. s.263

²⁹⁶ YALÇINTAŞ, Nevzat, Türkiye'nin Su Politikası, “Gap, Ortadoğu ve Su Meselesi”, (Haz.) Mustafa ERKAL, Şahin CEYLANLI, Aydınlar Ocağı Yayını, Açık Oturumlar Dizisi: 15, İstanbul-1996, s.23

güvensizlik içerisinde kendi su stratejilerini geliştirmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukuk prensiplerinin devletler arasındaki sürtüşmeleri düzenleyerek ve yatıştırarak bir çözüm üretmesi oldukça zordur. Uluslar arası hukukun fikir birliği sağlayamadığı bir konu da paylaşım ve kullanım açısından sorun teşkil eden akarsulardır. Uluslararası hukukta söz konusu suların kesin bir tanımı dahi bulunmamaktadır. Akarsu sistemlerini her ülke, kendi çıkarları doğrultusunda tanımlamaktadır. Söz konusu ülkeler yine kendi tanımları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu belirsizlik sonucu ortaya çıkan kavram kargaşası, sorunun daha en başından algılanmasında farklılıklar ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Uluslararası hukuk zemininde ortak bir paydada uzlaşılabilen önemli bir diğer konu da sınır aşan sulardan faydalanma kapsamı ile ilgili olarak ortaya atılan doktrinlerdir. Bunlar bir hüküm içermemekle birlikte sadece ülkelerin çıkarları doğrultusunda benimsedikleri görüşlerdir. Bu görüşler şu şekilde sıralanmaktadır.²⁹⁷

- Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini
- Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini
- Sınır aşan Suların Adil Kullanımı Doktrini
- Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Uluslar arası hukukun açık hükümlerden yoksun ve bağlayıcı olmayan “tavsiye” niteliğinde görüşler içermesi, su konusunda her ülkenin kendi öznelliklerini genelleme çabasına dönüştüren, “uluslararası hukuksuzluk” sorununu beraberinde getirmektedir. Görüldüğü üzere birçok konuda olduğu gibi sınır aşan suların paylaşımı konusunda da etkinliğe sahip olmayan uluslararası hukuk kuralları daha uzun yıllar “bağlayıcı olamama” sorunu ile karşı karşıya kalacaktır. Başka bir deyişle sınır aşan sular ihtilafını uluslararası hukuk açısından çözmek kısa vadede mümkün olmayacaktır.²⁹⁸ Günümüzde de devam eden Ortadoğu barış görüşmeleri sırasında su meselesinin temel gündem maddesi haline getirilmesi süreç içerisinde bölgesel ittifakların doğmasını engelleyerek

²⁹⁷ VURMAY, H.Miray, Ortadoğu’da Alevlenen Sular, TUSAM, Ortadoğu Araştırmaları Masası, Makale, 14.06.2004,s.1, Erişim(homepage) URL: <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=36&sayfa=53> (19.09.08)

²⁹⁸ A.g.m. s.1

bölge dışı güçlerin konumunu güçlendirmektedir. Körfez Savaşı'ndan hemen önce Türkiye ile Irak arasında cereyan eden su gerginliği bu anlamda dikkat çekicidir. Yine barış görüşmeleri sırasında İsrail'in 1967 Savaşı'ndan beri işgalci konumda olduğu Golan Tepeleri'nin su kaynaklarına karşılık Türkiye sularını tartışma içerisine çekmesi aynı amaca hizmet etmektedir. Su meselesi Türkiye'nin bölge ülkeleri ile diplomasisinde bir tartışma alanı açtığı gibi, Kafkaslara ve Balkanlara yönelik aktif politika esnasında da komşuları ile gerginlik meydana getirecek bir düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır.²⁹⁹ Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren sınırı aşan sular Fırat,³⁰⁰ Asi, Afrin, Çağçağ Suyu, Kuveik ve Dicle'dir. Türkiye Fırat, Dicle,³⁰¹ Çağçağ Suyu ve Kuveik akarsularında yukarı kıyıdaş; Asi ve Afrin'de ise aşağı kıyıdaş ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye'nin yukarı kıyıdaş olduğu Sacir, Balih ve Habur akarsuları vardır. Fakat bunlar Fırat Nehri içinde kabul edilmektedir.³⁰² Bu akarsuların içerisindeki Türkiye ile Suriye arasında en önemli sorunlar: Fırat, Dicle ve Asi nehri üzerindedir.

6.3.1 Fırat ve Dicle Nehri

Türkiye'nin özellikle Suriye ve Irak arasında sorunlara neden olan su kaynaklarının başında Dicle ve Fırat nehirleri gelmektedir. Fırat Nehri Türkiye'de Erzurum yakınlarındaki Dumlu Dağı'ndan doğup, ana kaynaklarını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alarak Suriye ve Irak topraklarına geçmekte ve Dicle Nehri ile birleştikten sonra Şattü'l Arab adını alarak Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Nehrin yıllık su potansiyeli iklime bağlı olarak değişmekte, kurak yıllarda, yıllık ortalamanın üçte bire düştüğü gözlenmektedir. Devlet Su İşleri'nin verilerine göre (1937–1993 ölçümleri itibarıyla) yıllık ortalama su miktarı 31 milyar 580 milyon m³'tür. Fırat Nehri'ne Suriye

²⁹⁹ DAVUTOĞLU, Ahmet ve diğerleri, Filistin Çıkılmazda Çözüm, Küre Yayınları, 1. Baskı, Mayıs–2003, İstanbul, s.352

³⁰⁰ Fırat, 2800 km. Türkiye'de Karasu 971 km, Murat 1263 km birleşerek Fırat oluşur. Suriye'ye güneydoğu yönünden akar. Suriye'den çıkarak Irak'a girer ve Kurna'da Dicle ile birleşir. Fırat'ın ortalama debisi 909 m³/sn, en düşük debisi m³/sn, en yüksek debisi 5374 m³/sn'dir. GAP bünyesinde ve Aşağı Fırat Projesi kapsamında bu nehir üzerinde 21 barajın kurulması planı uygulanmaktadır.

³⁰¹ Dicle, 1900 km. 523 km çığı Türkiye'de. Suriye-Türkiye sınırını oluşturduktan sonra Habur kavşağından Irak topraklarına girer. Musul ve Bağdat'tan geçer. Aşağı çığındaki Kurna'da Fırat ile birleşerek Şattü'l Arab adını alır ve Basra'ya dökülür. Yatağından geçen su miktarı 629 m³/sn; bu miktar bazen 6450 m³/sn'ye çıkar, bazen 91 m³/sn'ye iner. Üzerindeki baraj ve göletler; Dicle, Batman, Silvan, Sason, Kayseri Ganan, Kozluk Regülatörü, Garzan göleti, Ilisu barajı, Cizre barajı.

³⁰² KODAMAN, Timuçin, a.g.e. s.59

topraklarının katkısı 3,4 milyar m³ civarındayken Irak topraklarından katkı yoktur. Kısacası Fırat Nehri'nin toplam suyunun % 87,7'si Türkiye topraklarından, % 11,3'ü ise Suriye topraklarından kaynaklanmaktadır. Suriye ve Irak arasındaki sınırlarda yıllık su miktarı yaklaşık 35-35,5 milyar m³'e ulaşmaktadır. Dicle Nehri ise, Elazığ yakınlarındaki Hazar Baba Dağı'ndan çıkar (diğer bir çıkış noktası Güney Doğu Torosları'ndan Maden Dağı kaynaklı maden Çayı'dır), asıl kaynaklarını Doğu Anadolu'daki dağlık alanlardan alan Batmansu, Ilısu, Batan, Yanarsu gibi büyük sular ve diğer kaynaklardan beslenerek yaklaşık 70 km. Türkiye-Suriye sınırını oluşturarak Irak topraklarına girmektedir. Su potansiyelinin % 51,90'ını Türkiye'den % 48,10'luk kısmını da Irak'tan almaktadır. Suriye, Dicle Nehri'ne hemen hiçbir katkı sağlamadığı ve her iki nehre toplam katkısı en düşük ülke olduğu halde su konusunda en fazla problem yaratan devlettir.³⁰³ Suriye, gerek Türkiye ile ikili görüşmelerinde, gerekse diplomatik platformlarda “Türkiye ile arasında bir su meselesi olduğu ve Türkiye'nin hakkını gasp ettiği” şeklinde iddialarda bulunmaktadır. Daha önemlisi, bu konuda Türkiye aleyhtarı propagandalar yapmakta ve konuyu sık sık uluslar arası platformlara, özellikle Arap Birliğine götürmektedir. Çoğu defa da Arap Birliği Suriye'yi tutarak, Türkiye'yi itham eder tarzda beyanlarda bulunmaktadır. Suriye'nin çıkardığı huzursuzluğun gerçek sebebinin sudan ziyade, ülkesindeki Elektrik enerjisindeki yetmezlikten kaynaklandığı bilinmektedir.³⁰⁴

Suriye Türkiye'den bırakılan suyun ancak %10'unu ziraatta kullanabiliyor. Suriye'nin daha fazla su istemesinin sebebi, kuş uçuşu Türkiye'nin takriben 100 km kadar güneyinde, eski SSCB'nin Suriye'ye Fırat Nehri üzerinde yaptığı baraja, elektrik üretimi için daha fazla su lazım olmasıdır. Ülke için yegâne elektrik kaynak olduğu söylenen Tabga veya Esad adıyla bilinen bu barajın inşasında Sibiryadaki nehirlerle uygulanan yüksek duvarlı baraj teknolojisinin uygulandığı; bu nedenle, barajın elektrik üretimini, su seviyesi ancak yüksek duvarların üst seviyesine çıkabildiği zaman yapabildiği iddia ediliyor. Bu iddialara göre, dünya standartlarında beş metre küplük bir

³⁰³ KELEŞ, Zülâl, Türkiye'nin Sınırlar Aşan Sular Sorunu Tarihçesi ve soruna yaklaşımı, STRADİGMA, Makale, s.1-2, , Erişim(homepage) URL:

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=8&no=40> (20.09.2008)

³⁰⁴ KARAKAYA, Bahattin, Ortadoğu ve Dünyada su Meselesi, Gap Ortadoğu ve Su Meselesi, (Haz.) Mustafa ERKAL, Şahin CEYLANLI, Aydınlar Ocağı Yayını, Açık Oturumlar Dizisi: 15, İstanbul-1996, s.30

sudan bir kilovat elektrik üretilebilirken, bu ölçü Suriye’de 8 metreküpü bulmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’nin fazla su isteğine karşı çıktığı ve Suriye’ye daha makul teklifler getirdiği; Ancak Suriye’nin, getirilen çözümlerin hiçbirine bugüne kadar yanaşmadığı bilinmektedir.³⁰⁵ Taraflar arasında Fırat-Dicle Havzası nedeniyle yaşanan ciddi krizlerden biri, Türkiye’nin Atatürk Barajı’nın doldurması esnasında patlak vermiştir. 13 Ocak 1990’da, Türkiye Atatürk baraj gölünü doldurmak amacıyla Fırat nehrinin akışını geçici olarak durdurmuştur. Baraj gölünün doldurulması amacıyla nehrin akışını bir ay süresince durdurulması kararı çok daha önce alınmıştır. Türkiye, Kasım 1989’da, aşağı çığırındaki komşularını planlanan dolmuş işlemiyle ilgili olarak bilgilendirmiştir. İlettiği bilgi notunda Türkiye, durumun teknik gerekçelerini açıklayarak, kaybın telafisi için hazırlanmış ayrıntılı bir programa da yer vermiştir. Ne var ki Suriye ve Irak hükümetleri Türkiye’yi notalar göndererek Fırat’ın sularının aritmetiksel esasa göre (2/3’ü Suriye ve Irak’a geri kalan 1/3’ü Türkiye’ye kalacak biçimde) paylaşılması için derhal bir anlaşma yapılması ve barajın doldurulma süresinin azaltılması yönünde için çağrıda bulunmuşlardır. Bir başka kriz de, 1996’da Türkiye’nin Fırat nehri üzerine Birecik Barajı’nı inşa etmesiyle ortaya çıkmıştır. Türkiye Birecik Barajı’nı, Atatürk Barajı’nın hidroelektrik enerji üretiminde enerji talebinin en yüksek olduğu ve aşağı çığıra akışın maksimum düzeye ulaştığı saatlerde, Fırat’ın su akışının düzenlenmesi amacıyla inşa ettiğini ve bu barajın aşağı kıyıya olan akışları azaltmayacağı veya değiştirmeyeceğini vurgulamıştır. Suriye ve Irak, Aralık 1995’te ve Ocak 1996’da Türk hükümetine resmi olarak nota göndermiş, Birecik Barajı’nın Suriye ve Irak’a giden suyun niteliğini ve niceliğini olumsuz etkileyeceği iddiasıyla barajın yapımına karşı çıkmışlardır.³⁰⁶

Suriye’nin Hatay ve Terör Faktörünü, (1998 Adana Anlaşması ve Beşir Esat’ın iktidara gelmesi ile bu konular çok fazla ön planda değildir.) Fırat suları ile bağlantılı olarak kullanmakta olması ve buna yönelik politikalarla Türkiye’ye baskı politikası uygulamaya çalışması da konunun çözümünü güçleştirmektedir. Türkiye’nin tezleri açısından en önemli plan olan “üç aşamalı plana” bakmakta fayda bulunmaktadır. Türkiye, suların paylaşımını hukuki açıdan reddederken bölgesel ölçekli bir planlama ve

³⁰⁵ A.g.e., s.31

³⁰⁶ KİBAROĞLU, Ayşegül, Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü, STRADİGMA, makale, s.3-4, Erişim(homepage) URL: <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=8&no=39> (15.09.2008)

suların akılcı ve etkin kullanımını öngören bir öneriyi Türkiye-Suriye-Irak arasında su meselesini çözmek amacıyla tesis edilmiş bulunan üçlü teknik komitenin 1990 yılında on dördüncü toplantısında gündeme getirmiştir. Önerinin tam adı “Fırat-Dicle havzası sınır aşan suların hakça, akılcı ve optimum (Equilitable, rational and optimum) kullanımı için Üç Aşamalı plan’dır.³⁰⁷

1984 yılında gerçekleştirilen bir OTK toplantısında Türkiye tarafından teklif edilen Üç Aşamalı Plan, ihtiyaç temelli bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Plan başta tarım olmak üzere, bölgede su kullanımı için rekabet halindeki sektörlerin su ihtiyaçlarını saptamak amacıyla bölgenin toprak ve su kaynaklarının envanter çalışmalarının yapılmasını kapsar. Planın yaratıcıları, ihtiyaçların niceliğinin saptanmasıyla, su sorununun daha çözülebilir bir hal alacağını öngörmektedir. Verilerin paylaşılması müzakere sürecini kolaylaştıracak ve pek çok işbirliğine yönelik yapının ortaya çıkmasına öncülük edecektir. Dolayısıyla, ortak çabayla verilerin toplanması, ülkelerin işbirliğine ve suyun dağılımıyla ilgili düzenlemeler gerçekleştirmesine zemin yaratacaktır. Veri paylaşımıyla ilgili olarak üzerinde anlaşılmış bir dizi kritere ulaşılması, müzakerelerin proje eşgüdümü ve ortak projelerin üretilmesine giden yolu açacaktır. Plan doğası gereği değişime açık ve geleceğe dönüktür. Değişen koşullara göre yenilenebilir ve ilgili çıkar sahiplerinin de katılımıyla disiplinler arası bir diyalogla daha da geliştirilebilir.³⁰⁸ Bu plan, Fırat-Dicle havzasında bütün ilgili tarafları tatmin edecek bir çözüme ulaşılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca bu planla, Türkiye suyun dağıtımını belirlemek amacıyla tahminlere eklenecek yıllık ve mevsimlik değişiklik bilgilerinin, alışverişinin yapılmasını ve toplanmasını sağlayacak bir ortak kurumun oluşturulması için çağrıda bulunmaktadır. Devlet Su İşleri mühendisleri tarafından 1960’lı yıllarda başlanan ve 1990’da önerilen “Üç Aşamalı Plan”ın ayrıntıları şöyledir.³⁰⁹

Birinci Aşama (su kaynakları envanter çalışmaları): bu aşamada sırasıyla Fırat için 3, Dicle için 2 ayrı ülkenin belirli yerlerinde nehir akımını ölçecek istasyonlar kurularak ölçümlerin doğru olması için gerekli tedbirler alınacak; havza genelinde

³⁰⁷ KODAMAN, Timuçin, a.g.e. s.68

³⁰⁸ KİBAROĞLU, Ayşegül, a.g.m. s.5

³⁰⁹ KODAMAN, Timuçin, a.g.e. s.69

meteorolojik veriler, su kalitesi verileri, su tüketimi ve kayıplarıyla ilgili veriler değerlendirilecektir.³¹⁰

Tablo: 28 Fırat-Dicle Üzerinde ülkelerin ölçüm Merkezleri

Ülkeler	Fırat	Dicle
Türkiye	Belkızköy	Cizre
Suriye	Kadahiye-Abu Kemal	-
Irak	Hudeybe(hit) Nasıriye	Fiskohop-Musul Kut

Kaynak: Timuçin KODAMAN, Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi, S.69

İkinci Aşama (toprak kaynakları envanter çalışmaları): toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisi; halihazırdaki ve planlama aşamasındaki bütün projelerin toprak sınıflarının tespit ve kontrolü; projeler çevresindeki bitki örtüsünün değerlendirilmesi ve sonuçta bütün projelerin ihtiyaç duyduğu toplam su miktarının belirlenmesi.

Üçüncü Aşama (toprak ve su kaynaklarının değerlendirilmesi): Su kayıplarını en aza indirmek için araştırma ve düzenlemeler yapılması; henüz hayata geçirilmemiş projelerin verimli olup olmayacaklarının belirlenmesi için çalışmalar yürütülmesi; projelerin toplam su ihtiyaçlarının belirlenmesi; Dicle'den Fırat'a su verilerek arz-talep dengesinin sağlanması.³¹¹

Türkiye'nin üç aşamalı planı iki ana esasa dayanmaktadır. Birincisi Fırat ile Dicle akarsuları, tek bir sınır aşan akarsu sistemi olarak değerlendirilmelidir. Bu iki akarsu şattülarap'da doğal olarak birleşmekle kalmayıp Irak'taki Thartar kanalı tarafından da yapay olarak birleşmiştir. Bu nedenle bir kısım Irak toprağı Fırat tarafından sulanır. Bu da sulama yapılan suyun Fırat nehrinin suyu olduğu anlamına gelir. İkincisi söz konusu üç ülkenin veri toplaması ve değerlendirmesi ile ilgili yaptıkları çalışmalar arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda eşgüdümün sağlanabilmesi için su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Türkiye, bunların haricinde Suriye tarafından pek gündeme getirilmeyen

³¹⁰ ŞALVARCI, Yakup, a.g.e. s.131

³¹¹ A.g.e.s.131

Asi nehrini gündeme getirerek, bu nehrin de Fırat ve Dicle ile birlikte ele alınmasını ve meseleyi uluslar arasılaştırılarak Hatay üzerindeki Suriye taleplerine de son vermek istemektedir.³¹² Fırat ve Dicle sularının kullanımı ve paylaşımı konusunun, yakın gelecekte Türkiye, Suriye ve Irak arasında ihtilaf konusu olarak tekrar ortaya çıkabileceği dikkate alınarak, su kaynaklı ihtilafların önlenmesi ve ihtilaf meydana geldiğinde çözüme ulaştırılacak strateji ve ulusal politikaların üretilmesi gerekmektedir.³¹³

Tablo: 29 Fırat-Dicle Havzasında Su Sorunu Matrisi

	Türkiye	Suriye	Irak
Eski anlaşmalar	Paylaşımaya yönelik değil	Paylaşımaya yönelik	Paylaşımaya yönelik
Kalıcı üçlü anlaşma	İstemiyor	İstiyor	İstiyor
Uluslar arası su yolu	Tanıımı kullanmıyor	Tanıımı kullanıyor	Tanıımı kullanıyor
Fırat ve Dicle	Ortak havzadır	Ortak havzadır	Ayrı havzadır
Savunduğu doktrin	Mutlak ülke egemenliği	Nehrin bölünmez bütünlüğü	Tarihsel kullanım hakkı
Asi Nehri	Görüşülün	Görüşülmesin	Yorumsuz
GAP	İşbirliğini arttıracak	Sorunu arttıracak	Sorunu arttıracak
İstenen akış miktarı	500 metreküp/sn	700 metreküp/sn	700 metreküp/sn
Çözüm	Üç aşamalı Plan	Miktar üzerinden paylaşım	Miktar üzerinden paylaşım

Kaynak: ŞALVARCI, Yakup, “Pax Aqualis”, Türkiye-Suriye –İsrail İlişkileri Su orunu ve Ortadoğu, s.146

6.3.2 Asi Nehri

Asi Nehri, Lübnan'da Bekaa Vadisi'nden doğup kuzeye doğru akmaktadır. Suriye topraklarında Humus, Hama şehirlerini dolaşıp Türkiye sınırlarına girer ve Antakya'dan geçerek Saman dağı yakınlarında Akdeniz'e dökülür. Asi, Amik Ovası'na girmeden önce 20 km. boyunca Türkiye-Suriye sınırında akmakta ve Türkiye'deki Karasu ve Afrin çayları da kendisine katılmaktadır. Yıllık ortalama su oranı 2,5 milyar m³tür. Hatay'ın kendi toprakları olduğu iddiasından hiç vazgeçmeyen Suriye, Asi

³¹² KODAMAN, Timuçin, a.g.e. s.71

³¹³ PEHLİVANOĞLU, A. Öner, Ortadoğu ve Türkiye, Kastaş Yayınevi, 1. Baskı, Temmuz-2004, İstanbul, s.142

Nehri'ni kendi ulusal suyu olarak görmekte, istediği gibi kullanmaktadır. Yaz aylarında iyice azalan suyu, tamamen kesip, kimyasal atıklarla kirleterek Amik Ovası'ndaki tarıma büyük zarar vermektedir.³¹⁴ Suriye kendi toprakları üzerinden geçip Hatay'ı sulayan, Asi ve Afrin ırmaklarının suları ile istediği gibi oynamakta, Hatay'ın Amik ovası susuzluktan çatlamaktadır. Suriye'nin, Asi Nehri'nin Lübnan'dan çıktıktan sonra Hatay'a girdiği yere kadar olan bölümünün çevresini su kanalları ve kanaletleri ile donattığı ve Asi'nin suları ile Hama-Lazkiye arasındaki ovalık kesimlerde sulu ziraat yaptığı ve Asi'nin sularını tükettiği bir vakıdır. Suriye ve Lübnan, Asi Nehri'nin sularının % 90'ını kullanmaktadır.³¹⁵

7 Temmuz 1987 tarihinde Şam'da imzalanan "Türkiye cumhuriyeti ile Suriye Arap cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü"nün 6. maddesi gereğince; Atatürk barajının dolumu esnasında ve Fırat nehrinin sularının üç kıyıdaş ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırında yıllık ortalama 500 m³/saniye su salmayı, aylık akış 500 m³/saniyenin altına düşmesi halinde takip eden ay içinde bu farkı telafi edeceğini taahhüt eder.³¹⁶ 1987 protokolüyle Fırat sularının önemli bir kısmını aşağı kıyıdaş ülkeler Suriye ve Irak'a bırakan Türkiye'nin tavrına karşılık Şam yönetimi, Asi nehrinde Suriye konumunda aşağı kıyıdaş olan Türkiye'nin ihtiyaçlarını yok saymaktadır. Ayrıca yukarı kıyıdaş ülke olan Türkiye, Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda teknik ve siyasi düzeyde işbirliği ve müzakereler yapmasına rağmen; Suriye Türkiye'nin Asi nehri üzerindeki haklarına itiraz ederek bunu müzakereye dahi yanaşmamıştır. Suriye makamları, Asi'nin 'egemenlik' statüsünün, "bütün taraftarlarca 'Uluslar arası nehir olarak tanınmasını istediği Fırat üzerinde bir ön anlaşma yapılana kadar tartışılmayacağını" bildirmiştir. Fırat sularında bir paylaşım bir paylaşım imkânını varsaysak bile, Suriye'nin 'yakın gelecekte' Hatay'daki emellerinden tamamen vazgeçmesi zor görülmektedir. Suriye'nin Asi nehri üzerindeki politikası, ikili anlaşmalara da uymamaktadır. Şam, Asi nehrinin sularını eşit olarak paylaşma

³¹⁴ KELEŞ, Zülal, a.g.m. s.2

³¹⁵ KARAKAYA, Bahattin, a.g.e., s.31

³¹⁶ KAPAN, İsmail, Türkiye ile Suriye Irak Arasında Su Anlaşmazlığı (Ve Türkiye'nin Çözüm İçin Sunduğu "Üç Aşamalı Plan"ın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, s.126

yükümlülüğü altında olmasına rağmen, 1939³¹⁷da yapılan anlaşmayı yok sayarak yaz aylarında Türkiye'ye hiç su bırakmamaktadır.³¹⁸

Su konusunda uzun bir aradan sonra Türkiye, Suriye ve Irak arasında Bakanlar düzeyinde ilk defa yapılan üçlü toplantı, ülkemizin bu alanda komşularıyla işbirliğine açık yaklaşımının bir göstergesini oluşturmuştur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanımızın daveti üzerine, Irak Su Kaynakları Bakanı ve Suriye Sulama Bakanı başkanlığındaki heyetler arasında 22 Mart 2007 tarihinde Antalya'da su konusunda üçlü bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu tür üçlü toplantıların önümüzdeki dönemde de devam etmesi, her üç ülkenin su alanındaki danışma ve işbirliğini ortak yararlar doğrultusunda geliştirmeleri hedeflenmektedir.³¹⁹ Asi Nehrinde taşkın uyarı sistemi kurulması ve Türkiye-Suriye sınırında Asi Nehri üzerinde ortak baraj inşa edilmesi konularının ele alındığı uzmanlar toplantısı 8-9 Mayıs 2007 tarihlerinde Şam'da gerçekleştirilmiştir. 22 Mart 2007 tarihinde Antalya'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler ile Suriye Sulama ve Irak Su Kaynakları Bakanları arasında yapılan üçlü toplantıda varılan mutabakat uyarınca, 10 Mayıs 2007 tarihinde Şam'da üç ülke uzmanlarının katılımıyla teknik görüşmeler düzenlenmiştir.³²⁰

Asi Nehri ile ilgili olarak, Bakanlar düzeyinde yapılan diğer önemli bir görüşmede; Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu, Suriye Sulama Bakanı Nader Al-Bunni'nin daveti üzerine 10-11 Ocak 2008 tarihlerinde Suriye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Söz konusu ziyaret sırasında Suriye makamlarıyla yapılan ikili görüşmelerin yanı sıra Irak Su Kaynakları Bakanı Dr. Abid Al-Lateef Jamal Rasheed'in de katılımıyla üçlü bir Bakanlar Toplantısı yapılmıştır. Suriye ile yapılan ikili görüşmelerde, Asi Nehri üzerinde kurulması planlanan Ortak Dostluk

³¹⁷ Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda düzenleme getiren, hukuki bir belge olan bu protokol 19 Mayıs 1939'da Antakya'da imza edilmiştir. Söz konusu Protokol'ün 3. maddesi şöyle bir hüküm getirmektedir. "Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehir'lerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talvegi hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu suların her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur."

³¹⁸ ŞALVARCI, Yakup, a.g.e. s.137

³¹⁹ T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Su Kaynakları Haber Bülteni, Sayı: 1, Ankara, Mart-Nisan 2007, s.1 Erişim(homepage) URL: <http://www.mfa.gov.tr/data/kutuphane/yayinlar/SuKaynaklarıBulteni.pdf> (20.09.2008)

³²⁰ T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Su Kaynakları Haber Bülteni, Sayı: 2, Ankara, Mayıs-Haziran 2007, s.2 Erişim(homepage) URL: <http://www.mfa.gov.tr/data/kutuphane/yayinlar/SuKaynaklarıBulteni02.pdf> (20.09.2008)

Barajı'nın yeri ve teknik özelliklerinin Şubat 2008 sonuna kadar saptanması ve inşaata ilişkin hazırlıkların 2008 yılı içinde tamamlanarak, 2009 başında inşaata başlanması ve Asi Nehri havzasında oluşan sel felaketlerini önlemek amacıyla bir erken uyarı sistemi kurması hususlarında mutabakat sağlanmıştır. Üçlü görüşmeler sonunda imzalanan belgede ise, Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularına ilişkin görüşmelerin devam etmesi, bilgi ve veri değişiminin sürdürülmesi ve su sektöründe çalışan mühendis ve uzmanların eğitilmesi amacıyla öncelikle Türkiye'de bir merkez kurulması hususları yer almaktadır.³²¹

6.3.3 GAP

Temel amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin yaşam standardını yükselterek, bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak ve bölgedeki su kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmak olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), dev bir bölgesel kalkınma planı olarak göze çarpmaktadır. 1970'li yılların başında, ağırlıklı olarak Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde sulama ve enerji üretimi amaçlı projeler bütünü şeklinde düşünülen GAP, 1980'li yıllar doğru gelindiğinde çok amaçlı bir bölgesel kalkınma hamlesi kimliğine bürünmüştür. Böylece Atatürk'ün "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin refahının kesinlikle artırılması gerektiği" vasiyetinin in'de yerine getirilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. 1970'lere gelindiğinde bölge halkının milli geliri hala ülke ortalamasının oldukça altında seyretmekte; buna bağlı olarak birçok toplumsal sorun ortaya çıkmaktaydı. GAP'ın toplam alanı, Türkiye topraklarının yüzde 10'una tekabül etmektedir. Projenin koordinatörlük görevi, 1986 yılında DPT'ye devredilmiştir.³²² Türkiye'nin hedeflerini de dikkate aldığımızda Dicle-Fırat çok ciddi ufuk veren ırmaklar olarak karşımıza çıkıyor. Güneydoğu Anadolu Projesi, başlangıçta Bölge'nin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış ve bu kapsamda Fırat ve Dicle nehir havzalarında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19

³²¹ T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni, Sayı:4, Ankara, Kasım 2007-Ocak 2008, s.4, Erişim(homepage)URL:<http://www.mfa.gov.tr/data/kutuphane/yayinlar/EnerjiSuveCevreBulteni04.pdf> (21.09.2008)

³²² ŞALVARCI, Yakup, a.g.e. s.121-122

hidroelektrik santrali ve 1.82 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 1989 yılında GAP Master Planı³²³,nın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan GAP entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür. Daha sonra dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. GAP bugün, su kaynakları geliştirme programının yanı sıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır. GAP'ın tamamlanmasıyla; 1.82 milyon hektar alanın sulanması, yılda 27 milyar kilovat-saat elektrik üretimi, kişi başına gelirden % 209 artış ve 3,8 milyon kişiye istihdam olanağı hedeflenmiştir.³²⁴

Devam eden yıllarda Devlet Su İşlerinin kurulması ile birlikte bu bölgede sırasıyla Keban ve Karakaya Barajları inşa edilmiş ve 1989 yılından itibaren de entegre bir kalkınma projesi haline getirilmiştir. GAP'ın entegre bir proje haline getirilmesinin en temel nedeni ise sadece siyasiler nezdinde değil halk nezdinde de 1984 yılından itibaren eylemlerini arttırarak bölgede bir oluşum peşinde olan PKK'ya karşı en etkili ve kalıcı bir çözüm yolu olarak düşünülmesidir. Dokuz ili kapsayan ve Türkiye'nin toplam nüfusu ile yüzölçümünün %10'unu kapsayan GAP, 73.000 km²'lik bir alana sahiptir ki bu alanın %42'si ekilebilir alandır. GAP 3,8 milyon kişiye iş imkânı sağlayacak ve bölgenin kişi başına düşen milli gelirini iki katına çıkaracaktır. Proje tamamıyla faaliyete geçtiğinde üretimde ikinci bir Türkiye oluşturacak, çok amaçlı barajları ve sulama sistemleriyle tarım, enerji, ulaşım, telekomünikasyon, sağlık, eğitim, kırsal ve

³²³ Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri dikkate alarak bir takvime bağlamış. Bu değişimin 2005 yılı itibarıyla ekonomik ve sosyal sektörlerde uyaracağı gelişmeyi, oluşturacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kent ve kır itibarıyla muhtemel dağılımını saptamış, eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. Master plan'da, temel amaç " bölgenin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede ülkenin genel düzeyine yükseltmek" olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiş ve temel strateji olarak bölgenin "tarıma dayalı ihracat üssü" haline getirilmesi benimsenmiştir.

³²⁴ T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma idaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum, Eylül-2008, s.2, Erişim(homepage) URL: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/sdurum.pdf> (10.10.08)

kentsel altyapı gelişimi gibi birçok alanda dünyada eşine az rastlanır bir boyut kazanacaktır.³²⁵ Proje büyük ölçüde ulusal kaynaklardan faydalanılarak yapılmaya çalışılmaktadır. Bunun nedeni ise Türkiye'nin Proje kapsamında inşa etmeye çalıştığı barajlar için başvurduğu uluslar arası kuruluşların (bunların başında Dünya Bankası gelmektedir) kredi ön şartı olarak aşağı kıyıdaş ülkelerin onayını istemeleridir. Türkiye aşağı kıyıdaş ülkeler ile görüşmeler yapmış ve su taahhütlerinde bulunmuştur. Ancak Suriye ve Irak yapılan taahhütleri yeterli bulmadığı için Türkiye bu kredileri alamamıştır. Bunun sonucu olarak da tamamen ulusal kaynaklardan yararlanma yoluna gitmiştir.³²⁶

Önceleri GAP konusunda nötr bir tutum sergileyen uluslararası platform, daha sonra konuya derin bir ilgi duymaya başlamış ve proje ile ilgili yalnızca uluslararası kurum, kuruluşlar ve üniversitelerle yapılan protokoller aracılığıyla sağlanacak teknik yardımla sınırlı kalmayıp hibe ve kredi biçimindeki finansal katkıların yanı sıra değişik konularda işbirliği için istekliliğini ortaya koymuştur. GAP'ın toplam proje maliyeti 32 milyar dolar olup, söz konusu proje maliyetinin yaklaşık %50'si fiilen gerçekleştirilmiş durumdadır. Bölgesel kalkınma sürecinin çok yönlü bir süreç olduğu dikkate alındığında GAP, tarım, sosyal, sanayi, ulaştırma, konut, kentsel ve kırsal altyapı, sağlık, eğitim, turizm, kültürel miras ve çevre gibi çeşitli sektörleri kapsamaktadır.³²⁷

Dış krediler, genelde teknik destek ve tarımsal mekanizasyon alanında (baraj ve enerji santrallerinin inşası, içme suyu şebekeleri, tarımsal araştırma ve yayım etkinlikleri) Fransa, İsveç, Avusturya, Almanya ve İtalya gibi bazı Avrupa Hükümetlerinin yanı sıra, Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlardan sağlanmaktadır.

³²⁵ EKİCİ, Niyazi, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2003, s.23

³²⁶ A.g.e., s.24

³²⁷ T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi'nin Uluslar arası İlişkileri, 8 Aralık 2005, s.1, Erişim(homepage) URL: <http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/dkpanasyf.html> (10.10.2008)

Tablo: 30 GAP'ta Dış Kredi Kullanılan Projeler

Kredi Veren Kuruluş- Hükümet	Proje Adı	Kullanılan Kredi
ABD Exımbank	Atatürk Barajı ve HES	111 Milyon ABD Doları
İsviçre Bankası	Karakaya Barajı ve HES	468 Milyon ABD Doları
Dünya Bankası	Karakaya Barajı ve HES	120 Milyon ABD Doları
Avrupa Yatırım Bankası	Karakaya Barajı ve HES	104 Milyon ABD Doları
İtalyan Hükümeti	Karakaya Barajı ve HES	85 Milyon ABD Doları
Avrupa konseyi Sosyal Kalkınma Fonu(ESDF)	Kral Kızı Dicle Projesi	69 Milyon ABD Doları
	Batman Projesi	76 Milyon ABD Doları
	Çınar-Göksu Projesi	17.75 Milyon ABD Doları
	Çam Gazi Barajı Birecik Barajı ve HES	22 Milyon ABD Doları
	Şanlıurfa-Havi Kırsal Alan Su Projesi	31 Milyon ABD Doları
	Gaziantep Üniversitesi Hastanesi İnşaatı	6 Milyon ABD Doları
	Gaziantep II. Organize Sanayi Bölgesi	6.7 Milyon ABD Doları
	Toplam	184 Milyon ABD Doları
Türk-Alman Mali Protokolü	Gaziantep İçme Suyu Projesi	25 Milyon DM
	Atatürk barajı Geçiş Hatları Projesi	705 Milyon DM
Türk-Fransız Protokolü	Gaziantep Atık Su Arıtma Tesisi Projesi	120 Milyon Fransız Frangı
	Diyarbakır Arıtma Tesisi	60 Milyon Fransız Frangı
Avusturya Hükümeti	Karkamış Barajı ve HES	200 Milyon ABD Doları
İsviçre-Almanya Ticari İşbirliği	Atatürk Barajı ve HES	782 Milyon ABD Doları

Kaynak:T.C.Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma idaresi Bşk. Erişim (homepage) URL: <http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/dkpanasyf.html> (12.10.2008)

Tablo: 31 GAP'ta Dış kaynaklı Hibe Kullanılan Projeler

Kurum-Kuruluş	Proje Adı	Hibe Miktarı
ABD Ticaret ve kalkınma Ajansı-TDA	GAP Uluslar arası Havaalanı	720,000 ABD Doları
TDA	GAP Coğrafi Enformasyon Sistemi	377,000 ABD Doları
Kanada Ulular arası Kalkınma Ajansı- CIDA	GAP Bölgesi Hasat Sonrası Teknolojileri	284,000 ABD Doları
CIDA	Atatürk Baraj Gölü Alt Bölge Geliştirme Planı	249,000 ABD Doları
ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü	GAP'ta Paraziter Hastalıklar	150,000 ABD Doları
Fransız Hükümeti	Kanal Düzenlemeleri ve Sulama Teknolojileri	187,266 ABD Doları = 1 Milyon FFr
WHO	Sıtma mücadele	200,000 ABD Doları
Musevi-Amerikan Ortak Yardım Komitesi- JDC	Diyarbakır'da Sokak'ta Çalışan Çocuklar	45,000 ABD Doları
Dünya Bankası Avustralya Hükümeti	Şanlıurfa-Harran Ovaları Tarla İçi Geliştirme Projesi	300,000 ABD Doları (Proje Hazırlık Çalışmaları)
	GAP Kentsel Sanitasyon ve Planlama	664,000 ABD Doları
Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü- FAO	GAP-FAO Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, Planlama & Yatırım, Teşvik Konularında Kapasite Geliştirme	158,000 Milyon ABD Doları
Avrupa Birliği	GAP Bölgesel Kalkınma Programı	47 Milyon EURO
BM Gıda ve tarım Örgütü- UNDP	GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı 29 Alt Proje	PROGRAM BÜTÇESİ 5,2 Milyon ABD Doları.
İsrail	Sulama teknolojileri	70,000 ABD Doları
İsrail	Atık suların Yeniden Kullanımı	50,000 ABD Doları
İsviçre Hükümeti - UNDP	Gençler, Dezavantajlı Grup ve Kentsel Yoksulluk	2.2 Milyon ABD Doları
	Mardin'de Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon projesi	350.000 ABD Doları
Fransız Hükümeti	Küçük yerleşimlerde Atık Suların Yeniden Kullanımı	540,000 ABD Doları = 3,3 Milyon FFr

Kaynak: T.C.Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma idaresi Bşk. Erişim (homepage) URL: <http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/dkpanasyf.html> (12.10.2008)

Dünya Bankası (DB) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi dış kuruluş ve donörlerden ve ABD Ticaret Kalkınma Ajansı (TDA), Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA), ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü (NIH) gibi kalkınma kuruluşlarından sağlanan dış hibeler farklı kalkınma projelerinin özellikle proje hazırlık ve fizibilite çalışmalarında kullanılmaktadır.

GAP yatırım ödeneklerinin 1990–2007 dönemi itibariyle GAP'a toplam kamu kaynaklarından yılda ortalama % 7 oranında pay ayrılmıştır. GAP'ın ülke yatırımları içindeki payı; 2002 yılında % 5,9, 2003 yılında % 5,8, 2004 yılında % 6,8, 2005 yılında % 7,0, 2006 yılında % 7,2, 2007 yılında 7,2 ve 2008 yılında % 6,2 olmuştur. 2008 yılında GAP Eylem Planı kapsamında tahsis edilen ek ödenek ile bu oran % 12'ye yükselmiştir. GAP kapsamında, 2008 sonu itibariyle 1'i münferit projeler kapsamında olmak üzere (Çağ Çağ HES) toplam 9 HES tamamlanmış, santral kurulu güçleri itibariyle hidroelektrik enerji projelerinin % 74'ü gerçekleşmiştir. Karakaya, Atatürk, Batman, Kral kızı, Dicle, Birecik ve Karkamış hidroelektrik santrallerinin işletmeye alınışından 2007 yılı sonuna kadar toplam 292,5 milyar kilovat-saat elektrik enerjisi üretilmiş ve ülkemizin enerji ihtiyacının önemli bir bölümü karşılanmıştır. Üretilen bu enerjinin parasal değeri 17,6 milyar ABD Doları'dır. (1 kwh=6 cent). Türkiye'de 2007 yılında üretilen 35,7 milyar kilovat-saatlik hidroelektrik enerji içinde, GAP 18,2 milyar kilovat-saatlik hidroelektrik üretimiyle % 51'lik bir paya sahiptir.³²⁸

Suriye yönetimi, GAP bittiğinde Suriye'ye akan suyun kalite ve miktarında değişiklik olacağını ileri sürmektedir.³²⁹ Eğer GAP şemsiyesi altındaki bütün projeler planlandığı gibi devam ederse, Fırat'ın akışı ve bir süre sonra Dicle'nin akışı önemli ölçüde azalabilecek; Türk rezervuarlarının doldurulması nehirlerin akışında önemli kesintilere neden olacaktır. GAP bölgesinde 2010 yılı itibarıyla yapılacak sulama sebebiyle Suriye'ye verilecek suyun yüzde 40, Irak'a verilecek suyun ise yüzde 60 kadar azalabileceği iddia edilmiştir. Fransız Le Figaro Magazine dergisine göre, GAP

³²⁸ T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma idaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum, Eylül–2008, s.3, Erişim(homepage) URL: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/sdurum.pdf> (10.10.08)

³²⁹ YILDIZ, Yavuz Gökalp, a.g.e., s.268

tamamlanırsa, Fırat'ın su miktarı Suriye'ye ulaştığında yüzde 37 ve Dicle'nin su miktarı Irak'a ulaştığında yüzde 24 daha azalmış olacaktır.³³⁰

Tablo: 32 GAP'ın Hidroelektrik Getirisi

	Milyar kwh	Eşdeğeri Milyon Dolar
Karakaya	6.9	414
Atatürk	8.0	480
Kral kızı	0.1	6
Karkamış	0.4	24
Dicle	0.1	6
Birecik	2.4	144
Batman	0.3	18
GAP	18.2	1.092
TÜRKİYE		35.7 Milyar kwh
GAP'ın Türkiye İçindeki Payı		% 51
Kümülatif Elektrik üretimi		292.5 Milyar kwh (17,6 Milyar \$)

Kaynak: T.C.Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma idaresi Bşk., Erişim(homepage) URL: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/sdurum.pdf> (12.10.2008)

Türkiye'nin 1976 yılında projelendirmeye başladığı Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile su sorunu kökleşmiştir. Projenin uygulama aşamasına geçilen 1983 yılından 90'ların sonuna kadar GAP, Türkiye-Suriye ilişkilerinin kilit noktası olmuştur. Bu bağlamda, GAP'ı bölgesel istikrara bir tehdit olarak gören Suriye, Türkiye'nin GAP ile Fırat ve Dicle'yi tamamen kontrolü altına alıp "su"yu bir "silah" olarak kullanacağını öne sürmüştü ve bu savdan hareket ederek Atatürk Barajı'nın yapımına başlanması ile birlikte mevcut tepkilerini arttırmıştır. Türkiye'nin bu yolla Ortadoğu'nun liderliğine oynadığını her fırsatta dile getiren Suriye, GAP'ı Türkiye'nin saldırgan bir dış politika davranışı olarak nitelendirmiştir. Su sorununu dış politika gündeminden bir an olsun indirmeyen Suriye, Fırat ve Dicle'yi "uluslar arası sular" olarak tanımlamakta ve kuramsal olarak "matematiksel bölüşüm" tezini savunmaktadır. Görüldüğü üzere sorunun terminolojik aşamasında bile bir birlik sağlanamamış olması, uluslar arası hukukun, su sorununun çözümüne ilişkin, daha en baştan işlevsiz kaldığının bir göstergesidir.³³¹ GAP yıllar içerisinde bir altyapı geliştirme projesinden sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel çabaları eş güdümlenen bir proje haline dönüştürülürken, uğradığı

³³⁰ ŞALVARCI, Yakup, a.g.e. s.125

³³¹ VURMAY, H.Miray, 2004, a.g.m., s.2

değişiklikler, tüm dünyadaki kalkınma anlayışındaki değişimlerle paralellik göstermiştir. Sürdürülebilirlik, cinsiyet eşitliği, yerel halkın katılımının teşvik edilmesi, çevrenin korunması gibi kavramlar son on yılda yapılan, Dünya Zirvesi (Rio, 1992) ve Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg, 2002) gibi küresel konferansların en önemli gündemini oluşturmuştur. BM Genel Sekreteri'nin WEHAB inisiyatifi, sürdürülebilir kalkınmanın uygulanabilmesi için tutarlı bir uluslararası yaklaşımın ayrılmaz bir parçası olan beş temel alana (su, enerji, sağlık, tarım ve biyo-çeşitlilik) odaklanılması ve bu alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın biran önce hayata geçirilmesinin sağlanması amacını taşımaktadır. Bu küresel değişiklikler paralelinde GAP'la sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına büyük önem verilmiş, bölgedeki kalkınma amaçlı projeler birçok sektöre entegre bir anlayışla yayılmıştır. Bugün bölgede uygulanan projeler, yeni tarımsal ürünlerin pazarlanması çalışmalarından, gelir düzeyi oldukça düşük bölgelerdeki kadınlar için açılan toplum merkezlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede yürütülmektedir. Su kaynaklarının gelişimi, yönetimi alanlarında, üç kıyıdaş ülkenin başarılı uygulamalarını ve deneyimlerini (GAP gibi) paylaşmaları her ülkenin faydalanacağı bir kalkınma zemininin oluşmasını imkân verebilir.³³²

³³² KİBAROĞLU, Ayşegül, a.g.m. s.7

SONUÇ

Ortadoğu bölgesi ile derin tarihi, kültürel ve sosyal ilişkilere sahip olan Türkiye Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmektedir. Coğrafi yakınlığı sebebiyle de bölgedeki her türlü olumlu ve olumsuz gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri ekonomik alanda ortak fayda ve geniş işbirliği potansiyeline sahiptir. Türkiye, Suriye başta olmak üzere tüm Ortadoğu ülkelerinin Avrupa'ya açılmalarında bir giriş kapısı konumundadır. Suriye-Avrupa Birliği ilişkilerinde de önemli gelişmeler gözlenmektedir. Avrupa Birliği, Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde Suriye'ye ayrı bir önem ve öncelik vermektedir. Bundan dolayı Suriye'nin serbest Pazar ekonomisine geçme gayretlerine AB tarafından yardım ve destek sağlanmaktadır. Suriye, AB Serbest Ticaret Alanında yer alabilmek için gerekli politik ve ekonomik şartları yerine getirme yönünde çalışmalar yapmaktadır. Ortadoğu ülkeleriyle bağlantıda kilit konumda olan Suriye, yakın komşuları ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içerisinde. Arap Ortak Pazarının üyesi olan Suriye, diğer ülkelerin odak noktası haline gelmiştir.

Ekim 1998 tarihinde Adana Protokolünün imzalanması ile Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha fazla gelişmesinin önündeki önemli bir engel kaldırılmıştır. Karşılıklı ziyaretler Bakanlık ve teknik düzeyde yoğunlaşarak devam etmektedir. İki ülke arasında tarihten gelen siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik yakınlık, Türkiye ile Suriye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin giderek daha olumlu bir seyir izlemesini sağlamış, ülkede faaliyet gösteren Türk yatırımcıları ve ihracatçılarının yoğun gayretiyle Suriye pazarına giriş sağlanmıştır. Suriyeli firmalar, ülkemiz mallarını daha çok fiyat ve kalite açısından tercih etmektedirler. Firmalarımızın Suriye pazarına yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi halinde, bu ülkeye olan ihracatımızda, önemli artışlar olacağına inanılmaktadır. Firmalarımızın, Suriye'de girişecekleri ortak yatırımlarla, Ortadoğu pazarında geniş kapsamlı ve kalıcı bir şekilde yer edinebilmeleri mümkün görülmektedir.

Suriye pazarına girişte ülkemizdeki iş adamlarını zorlayan bazı hususlar bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, Suriye'nin halen serbest piyasa ekonomisine geçiş

sürecini yaşıyor olmasıdır. Suriye, ülkemize komşu olmasına rağmen tarım ve gıda ürünleri ihracatımızda yeterince değerlendirmedığımız pazarlardan biridir. Bunun en önemli sebepleri de Suriye'nin yerli üretimi olan, yurt içi tüketime yeterli ürünlerde ithalat yapmaması ve uygulanan yüksek gümrük duvarlarından kaynaklanmaktadır. Bu olumsuzluklarla beraber, özellikle son yıllarda dışa açılma Politikaları ile Suriye tarım ve gıda sanayi alanlarında ortak yatırımı hedeflemektedir. Bu fırsatlar Türkiye tarafından değerlendirilecek fırsatlar olup, Suriye'yi sadece ihracat açısından değil, yatırımlar açısından da değerlendirmek gerekir.

Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, komşu ülke ihracat stratejimiz çerçevesinde büyük gelişme kaydetmiştir. Çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların korunması ve teşviki anlaşmalarından sonra iki ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının da yürürlüğe girmesini müteakiben gerek ticaretin gerekse yatırımların karşılıklı olarak daha da artacağı anlaşılmaktadır. Ancak Ortadoğu'da yaşanan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar, ekonomik ve ticari ilişkilerimizin istenilen seviyeye yükselmesine engel teşkil etmeye devam etmektedir. Suriye'nin Pazar ekonomisine geçiş sürecinde yaptığı çalışmalar ilişkilerin artması için büyük önemi haizdir. Ancak, reform sürecinin çok yavaş sürmesi de hedeflere ulaşılmasında zorluk çıkarmaktadır. Bununla birlikte, Suriye'nin Arap Serbest Ticaret Anlaşmasına dâhil olması, hammadde, enerji ve işgücü yönünden ucuzluğu ve ülkemize yakınlığı, bölgede istikrar sağlanması halinde bu ülkenin ekonomik ve ticari ilişkiler açısından ülkemiz için büyük bir potansiyele sahip olacağını göstermektedir.

Suriye pazarına girmede doğru pazarlama ve dağıtım stratejisinin seçilmesi halinde Türk firmalarının büyük başarılar sağlayacağı düşünülebilir. Diğer taraftan otelcilik, turizm, bankacılık, sigortacılık, reklâmcılık gibi hizmetler sektöründe de önemli gelişmelerin olacak ve büyük iş fırsatlarının doğacağı tahmin edilmektedir. Suriyeli firmalar tarafından Türk firmalarına ortak yatırıma yönelik önerilen alanlar ise; gıda, ambalaj, makine, çimento, GRP boru üretimi, kumaş, madencilik, inşaat malzemeleri, gübre, deterjan, cam, deri, boya, konteynır üretimi, kumaş üretimi ve boyaması, iç giyim, otel işletmeciliği, eğlence merkezleri, enerji projeleri, sağlık turizmi, tuz ve zeytinyağı üretimi ve dağıtımı. Ayrıca ihracatı arttırmak için Suriye'ye

ihracat potansiyeli mevcut olan makine ve otomotiv ana ve yan sanayilerindeki firmalarımız, AR-GE çalışmalarını hızlandırmaları, üniversitelerimiz ile işbirliğine gitmeleri, eğitilmiş nitelikli insan gücü istihdamına ve dış ticaret konusunda eğitime ağırlık vermeleri, dış pazar araştırması yapma becerilerini geliştirmeleri, ürün tanıtımlarını etkin bir şekilde yapmaları, etkin dağıtım kanallarını kurmaları, ürün kalite ve standartlarına önem vermeleri, internetin sunduğu olanaklardan yararlanmaları, mümkün olduğunca ihracata yönelik devlet yardımlarından faydalanmaları halinde Suriye'ye ihracatlarının artışı hızlı olacaktır. Ticari ilişkilerimizin, karşılıklı olarak geliştirilmesinin hem siyasi ilişkilerde istikrarın sağlanması hem de Ortadoğu ülkelerinde kalıcı ve genişleyici bir pazar oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Son yıllarda iki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın uygulamaya konulması, sınır ticaret merkezlerinin oluşturulması ve iki ülke arasındaki bankacılık, nakliye, finansman gibi alanlarda yaşanan sorunların çözülmesi gelecek yıllarda Türkiye'nin Suriye'deki yatırımları ve yapılan ticaret hacmi artması beklenmektedir.

EK -1**2007 Yılı Suriye'nin İhracatında İlk 20 Madde**

G.T.P.	Madde Adı	Değer (\$)	Pay (%)
2709.00.00	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (ham)	3.687.002.314	31,84
2710.11.10	Motor ve uçak benzini	381.000.000	3,29
2710.19.30	Fuel oil	263.029.000	2,27
1509.10.00	Zeytinyağı	241.612.645	2,09
0104.10.00	Canlı koyun	214.293.696	1,85
0702.00.00	Domates	208.098.195	1,80
8418.21.00	Ev tipi buzdolapları	188.677.799	1,63
5407.44.00	Perdelik mensucat	184.803.333	1,60
0909.30.00	Kimyon tohumları	163.012.018	1,41
2006.00.00	Şekerle konserve edilmiş kabuklu meyve sebzeler	149.792.295	1,29
1001.90.90	Diğer durum buğdayı	142.020.937	1,23
3402.90.20	Temizleme müstahzarları	139.789.475	1,21
0713.40.00	Mercimekler	133.443.728	1,15
5407.72.00	Diğer boyanmış mensucat	106.496.547	0,92
6104.49.00	Dokumaya elverişli diğer maddelerden elbiseler	101.059.794	0,87
8544.59.00	Gerilimi 80 V.u geçen fakat 1000 V.u geçmeyen diğer elektrik iletkenleri	99.808.889	0,86
6109.10.00	Tişörtler, fanilalar, atletler, kaşkorseler ve diğer iç giyim eşyası	92.725.724	0,80
5205.12.90	Diğer iplikler	87.705.325	0,76
8544.49.00	Diğer elektrik iletkenleri	81.550.446	0,70
6405.90.00	Diğer ayakkabılar	79.995.939	0,69
Liste Toplam		6.745.918	58.25
GENEL TOPLAM		11.580.672.341	100

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc>

EK-2**2007 Yılı Suriye'nin İthalatında İlk 20 Madde**

G.T. P.	Madde Adı	Değer (\$)	Pay (%)
2710.19.30	Fuel oil	2.978.215.347	21,75
2710.19.82	Hidrolik yağlar	675.378.992	4,93
7207.20.00	Ağırlık itibariyle % 0,25 veya daha fazla karbon içerenler	330.894.230	2,42
8703.23.91	Ağırlığı 1.000 kg veya daha az olan binek araçları	289.844.428	2,12
1701.99.00	Diğer sakkaroz-şeker	285.625.076	2,09
2711.13.00	Bütan	245.000.000	1,79
2710.19.20	Rafine edilmiş mazot	237.086.498	1,73
1005.90.00	Tohumluk olmayan mısır	222.222.931	1,62
3901.10.00	Düşük yoğunluklu polietilen	208.862.542	1,53
7213.91.00	Isı ile hadde edilmiş çubuklar	206.526.558	1,51
7408.11.00	Enine kesitinin en geniş yeri 6 mm.yi geçen teller	184.713.418	1,35
2709.00.00	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	181.000.000	1,32
7214.20.00	Demir çubuklar	173.378.960	1,27
2523.29.00	Diğer portland çimentolar	171.431.872	1,25
3902.10.00	Polipropilenler	151.214.229	1,10
8703.23.92	Ağırlığı 1.000 kg'dan fazla binek araçları	124.417.788	0,91
8703.22.00	Silindir hacmi 1.000 cm ³ ile 1.500 cm ³ arasındaki binek araçları	122.772.028	0,90
2710.11.10	Motor ve uçak benzini	121.222.699	0,89
7210.49.00	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri	98.286.624	0,72
7601.10.00	Alaşımsız alüminyum	90.787.283	0,66
Liste Toplam		7.098.881.503	52
GENEL TOPLAM		13.691.130.395	100

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc>

EK-3**Suriye'nin İhracatında İlk 20 Ülke ve Türkiye'nin Payı (2007 yılı)**

No	Ülke Adı	Değer	Liste Pay (%)	Genel Pay (%)
1	İtalya	2.527.911.378	26,29	21,83
2	Fransa	1.225.589.862	12,75	10,58
3	Suudi Arabistan	1.131.915.109	11,77	9,77
4	Irak	599.062.305	6,23	5,17
5	<u>TÜRKİYE</u>	<u>559.312.756</u>	<u>5,82</u>	<u>4,83</u>
6	Ürdün	492.528.066	5,12	4,25
7	Mısır	410.149.801	4,27	3,54
8	Lübnan	343.382.546	3,57	2,97
9	Cezayir	261.493.552	2,72	2,26
10	A.B.D.	260.372.784	2,71	2,25
11	İspanya	259.163.615	2,70	2,24
12	Kuveyt	254.233.052	2,64	2,20
13	BAE	246.017.332	2,56	2,12
14	Fas	201.824.535	2,10	1,74
15	Hollanda	183.805.979	1,91	1,59
16	Libya	180.335.209	1,88	1,56
17	Almanya	150.268.385	1,56	1,30
18	Sudan	110.950.443	1,15	0,96
19	Yemen	109.933.218	1,14	0,95
20	İngiltere	107.619.607	1,12	0,93
Liste Toplam		9.615.869.533	100,00	83,03
Genel Toplam		<u>11.580.672.341</u>		100,00

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc>

EK-4**Suriye'nin İthalatında İlk 20 Ülke ve Türkiye'nin payı (2007 yılı)**

No	Ülke Adı	Değer	Liste Pay (%)	Genel Pay (%)
1	Rusya	1.334.525.608	13,18	9,75
2	Çin	1.087.041.526	10,74	7,94
3	İtalya	935.151.656	9,24	6,83
4	Ukrayna	788.274.868	7,78	5,76
5	Suudi Arabistan	767.840.557	7,58	5,61
6	Malta	678.646.574	6,70	4,96
7	G.Kore	620.355.952	6,13	4,53
8	Mısır	594.466.539	5,87	4,34
9	<u>TÜRKİYE</u>	<u>528.299.423</u>	<u>5,22</u>	<u>3,86</u>
10	Hindistan	347.045.123	3,43	2,53
11	Almanya	342.323.158	3,38	2,50
12	BAE	309.834.494	3,06	2,26
13	A.B.D.	297.340.738	2,94	2,17
14	Fransa	296.706.235	2,93	2,17
15	Hollanda	253.709.187	2,51	1,85
16	Japonya	250.108.028	2,47	1,83
17	Irak	204.805.825	2,02	1,50
18	Brezilya	188.399.052	1,86	1,38
19	Lübnan	156.781.762	1,55	1,15
20	Arjantin	144.186.068	1,42	1,05
Liste Toplam		10.125.842.373	100,00	73,96
Genel Toplam		<u>13.691.130.395</u>		100,00

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc>

EK -5**Türkiye'nin Suriye'ye İhracatı 2005–2006 (1000 \$)**

ÜRÜNLER	2005	2006
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	88.428	126.517
a) Gıda Maddeleri	77.793	103.361
(0) Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	61.839	75.469
(00) Canlı hayvanlar	0	0
(04) Hububat ve mamulleri	40.918	47.284
(05) Meyva, sebze ve mamulleri	3.464	8.887
(06) Tabii bal, şeker ve mamulleri	7	4.170
(08) Hayvan yemleri	4.109	902
(01, 02, 03, 07, 08, 09) Diğer Gıda Maddeleri	13.342	14.227
(1) İçkiler, tütün ve mamulleri	294	673
(11) Alkollü ve alkolsüz içkiler	133	490
(12) Tütün ve mamulleri	161	183
(4) Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	15.661	27.214
(22) Yağlı tohumlar ve meyveler	0	4
b) Tarımsal Ham maddeler	10.634	23.157
(23) Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk	1	133
(24) Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	33	924
(25) Odun hamuru ve kâğıt döküntüleri	0	167
(26) Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	10.472	21.743
(29) Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	129	189
2- MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	138.361	48.578
a) (27, 28) Maden cevherleri ve döküntüleri	15.315	17.699
b) Mineral yakıtlar ve mineral yağlar (3)	118.725	22.188
(32) Kömür	168	121
(33) Petrol ve ürünleri	118.013	12.659
(34) Petrol gazları, doğal gaz	544	59
(35) Elektrik enerjisi	0	9.349
c) Demir dışı metaller (68)	4.322	8.692
3- SANAYİ	324.178	433.326
a)Demir ve çelik (67)	38.983	51.062
b)Kimyasallar	48.265	62.859
(57, 58) Plastikler	23.721	38.769
(54) Eczacılık ürünleri	321	492
(51, 52, 53, 55, 56, 59) Diğer kimyasallar	24.222	23.599
c) Diğer yarı mamuller	78.245	125.948
(61) Hazırlanmış deriler, postlar ve mamulleri	72	75
(62) Kauçuk mamulleri	9.053	12.776
(63) Mantar ve ağaç mamulleri	2.100	6.806
(64) Kâğıt-karton ve kâğıt, karton esaslı mamuller	11.581	9.237
(66) Metal dışı mineral mamuller	29.523	52.788

(661) Alçı, çimento vb. inşaat malzemeleri	20.029	43.621
(664, 665) Cam ve cam eşya	3.360	3.481
(66-(661+664+665)) Diğerleri	6.134	5.686
(69) Metal eşya	25.916	44.266
d) Makineler ve ulaşım araçları	110.485	137.376
(781, 782, 783, 784, 7132, 7783) Otomotiv sanayi ürünleri	42.745	61.040
(75, 76, 776) Büro makineleri ve haberleşme cihazları	593	968
Diğer makine ve ulaşım araçları	67.146	75.369
(71-713) Enerji üreten makine	3.155	3.273
(72, 73, 74) Diğer elektriksiz makineler	47.042	45.005
(79, 785, 786, 7131, 7133, 7138, 7139) Diğer ulaşım araçları	2.967	3.652
(77- (776+7783)) Elektrikli makine ve cihazlar	13.982	23.438
e) Dokumacılık ürünleri (65)	39.902	42.855
f) Hazır giyim (84)	386	2.670
(848.1, 848,3) Deri ve kürkten giyim	124	208
(84-(848,1, 848,3)) Diğer giyim eşyası	261	2.462
g) Diğer tüketim malları (81, 82, 83, 85, 87, 88, 89 (-891))	7.912	10.555
(81) Sıhhi tesisat, ısıtma ve aydınlatma malzemeleri	2.238	1.850
(82) Mobilyalar	445	89
(83) Seyahat eşyası	1	9
(85) Ayakkabı	362	562
(87) Mesleki, bilimsel ölçü ve kontrol cihazları	1.606	3.378
(88, 89-(891)) Diğer tüketim malları	3.259	4.668
4- DİĞER ÜRÜNLER (9+891)	661	707

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc>

EK-6**Türkiye'nin Suriye'den İthalatı 2005-2006 (1000 \$)**

ÜRÜNLER	2005	2006
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	86.605	59.378
a) Gıda Maddeleri	13.420	9.117
(0) Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	11.494	5.897
(00) Canlı hayvanlar	63	61
(04) Hububat ve mamulleri	0	19
(05) Meyva, sebze ve mamulleri	7.106	2.825
(06) Tabii bal, şeker ve mamulleri	396	166
(08) Hayvan yemleri	728	1.638
(01, 02, 03, 07, 08, 09) Diğer Gıda Maddeleri	3.201	1.187
(1) İçkiler, tütün ve mamulleri	0	0
(12) Tütün ve mamulleri	0	0
(4) Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	560	3.148
(22) Yağlı tohumlar ve meyvalar	1.366	72
b) Tarımsal Ham maddeler	73.185	50.261
(21) Deri, kösele ve ham postlar	0	21
(23) Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk	41	0
(24) Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	646	343
(26) Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	72.337	49.809
(29) Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	161	88
2- MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	172.474	107.824
a) (27, 28) Maden cevherleri ve döküntüleri	13.212	21.669
b) Mineral yakıtlar ve mineral yağlar (3)	159.179	85.893
(33) Petrol ve ürünleri	159.179	85.893
c) Demir dışı metaller (68)	83	262
3- SANAYİ	13.066	20.043
a) Demir ve çelik (67)	80	742
b) Kimyasallar	5.725	5.360
(57, 58) Plastikler	4.092	2.501
(54) Eczacılık ürünleri	0	4
(51, 52, 53, 55, 56, 59) Diğer kimyasallar	1.633	2.855
c) Diğer yarı mamuller	1.484	1.228
(61) Hazırlanmış deriler, postlar ve mamulleri	113	3
(62) Kauçuk mamulleri	85	0
(63) Mantar ve ağaç mamulleri	32	16

(64) Kâğıt-karton ve kâğıt, karton esaslı mamuller	695	489
(66) Metal dışı mineral mamuller	358	468
(661) Alçı, çimento vb. inşaat malzemeleri	30	60
(664, 665) Cam ve cam eşya	182	213
(66-(661+664+665)) Diğerleri	145	195
(69) Metal eşya	201	252
d) Makineler ve ulaşım araçları	351	741
(781, 782, 783, 784, 7132, 7783) Otomotiv sanayi ürünleri	35	125
(75, 76, 776) Büro makineleri ve haberleşme cihazları	15	9
Diğer makine ve ulaşım araçları	301	607
(71-713) Enerji üreten makine	15	0
(72, 73, 74) Diğer elektriksiz makineler	282	576
(79, 785, 786, 7131, 7133, 7138, 7139) Diğer ulaşım araçları	0	0
(77- (776+7783)) Elektrikli makine ve cihazlar	3	31
e) Dokumacılık ürünleri (65)	2.126	6.049
f) Hazır giyim (84)	553	394
(84-(848,1, 848,3)) Diğer giyim eşyası	553	394
g) Diğer tüketim malları (81, 82, 83, 85, 87, 88, 89 (-891))	2.747	5.530
(81) Sıhhi tesisat, ısıtma ve aydınlatma malzemeleri	24	0
(82) Mobilyalar	6	161
(83) Seyahat eşyası	1	3
(85) Ayakkabı	271	2.942
(87) Mesleki, bilimsel ölçü ve kontrol cihazları	1	3
(88, 89-(891)) Diğer tüketim malları	2.444	2.419
4- DİĞER ÜRÜNLER (9+891)	35	0

Kaynak: T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc>

EK: 7

Suriye'nin Hükümet Üyeleri

- Başbakan: **Müh. Mohammed Naci Otri**
HALEP-1944 – Halep Üniversitesi Mimarlık Fakültesi – Homs Valisi – Parlamento Başkanı – Evli, 4 Çocuk
- Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı: **Abdullah Dardari**
ŞAM – 1964 – Londra Ekonomik ve Siyasal Bilgiler Mezunu – BM Kalkınma Programı Suriye Temsilcisi - Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı – Evli, 3 Çocuk.
- Adalet Bakanı: **Muhammed Al-Ghofri**
- Bayındırlık ve İskân Bakanı: **Hammoud al-Housein**
- Cumhurbaşkanlığı İşlerinden Sorumlu Bakan: **Ghassan Lahham**
- Dışişleri Bakanı: **Waleed al-Mouallem**
- Eğitim Bakanı: **Ali Saad**
- Ekonomi ve Ticaret Bakanı: **Amer Hosni Lutfi**
- Elektrik Bakanı: **Ahmad Khaled al-Ali**
- Enformasyon Bakanı: **Mouhsen Bilal**
- Evkaf Bakanı: **Muhammed Ziyad Al-Ayoubi**
- Haberleşme ve Teknoloji Bakanı: **Amro Nazeer Salem**
- İçişleri Bakanı: Tümgeneral **Bassam Abdel Majeed**
- Kültür Bakanı: **Riyad Naasan Agha**
- Maliye Bakanı: **Mohammed Al Hüseyin**
- Petrol Bakanı ve Maden Kaynakları Bakanı: **Soufian Alao**
- Sanayi Bakanı: **Fouad İssa Jouni**
- Sağlık Bakan: **Maher Hussami**
- Savunma Bakanı: **Korgeneral Hasan Türkmani**
- Sosyal İşler ve Çalışma Bakanı: **Diyala Al-Haj Aref**
- Sulama Bakanı: **Müh. Nader Al Bunni**
- Tarım Bakanı: **Adel Safar**
- Turizm Bakanı: **Saadallah Ağa Al Kalaa**

- Ulaştırma Bakanı: **Yaaroub Suleiman Badr**
- Yerel Yönetim ve Çevre Bakanı: **Hilal Atraş**
- Yurtdışında Yaşayan Suriyelilerden Sorumlu Bakan: **Buthayna Şaaban**
- Yüksek Öğrenim Bakanı: **Giyath Barakat**
- Devlet Bakanı: **Başşar Al Şaar**
- Devlet Bakanı: **Gayyath Jaraatli**
- Devlet Bakanı: **Hassan al-Sari**
- Devlet Bakanı: **Houssein Mahmoud Farzat**
- Devlet Bakanı: **Joseph Sweid**
- Devlet Bakanı: **Yusuf Süleyman Al Ahmad** (İdari Kalkınma İşlerinden sorumlu)

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AĞÇA, İ.Kürşat, “Suriye’nin Ekonomik Durumu” Ortadoğu Siyasetinde Suriye, (haz.)Yılmaz Türel-Mehmet Şahin, Platin, Ankara, Ekim 2004
- Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana yayıncılık A.Ş. Cilt-20, 1992, s.144
- ARI, Tayyar, “Geçmişten Günümüze ORTADOĞU”, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos-2005
- ATLIOĞLU, Yasin, “Beşşar Esad Suriyesi’nde Reform” Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi, Tasam Yayınları, İstanbul, Ocak-2007
- AYDOS, Volkan - DURAN, Meltem, “Suriye Ülke Etüdü”, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000-30, İstanbul, Eylül-2000
- BALBAY, Mustafa, “Suriye Raporu” Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, Ocak-2007
- DAVUTOĞLU, Ahmet ve diğerleri, Filistin Çıkmazda Çözüme, Küre Yayınları, 1. Baskı, Mayıs-2003, İstanbul, s.352
- ERCİYES, Erdem, “Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri” IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Şubat-2004
- GÜNEY Emrullah, “Türkiye’nin Komşuları” Ülkeler Coğrafyası-Jeopolitik, Çantay Kitabevi, İstanbul-2002
- KAYMAKÇI Oğuz, AVCI Nuri, ŞEN Recep; “Uluslar arası Ticaret Giriş” Teori. Politika ve Uygulama, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, Şubat-2007
- KODAMAN, Timuçin, Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi, Asil Yayınları, 1.Baskı, 2007-Ankara
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, Ortadoğu ve Türkiye, Kastaş Yayınevi, 1. Baskı, Temmuz-2004, İstanbul, s.142
- ŞALVARCI, Yakup, “ Pax Aqualis” , Türkiye-Suriye -İsrail İlişkileri Su orunu ve Ortadoğu, Zaman Kitap, 1. Baskı, İstanbul, Şubat-2003

- ŞEN, Sabahattin, “Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım” Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi, Birey Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz–2004
- TANGÖR Burak, “Avrupa Birliği-Suriye İlişkileri”,Ortadoğu Siyasetinde Suriye, (haz.)Yılmaz Türel- Mehmet Şahin, Platin, Ankara, Ekim 2004
- USLU, Kamil, “Ortadoğu Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü”, Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye ile İlişkileri, , Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ekonomik Araştırma Merkezi, Yayın No:9, İstanbul–1998
- YAVUZ, Celalettin , “Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri” Ankara Ticaret Odası Yayınları (ATO) Ankara–2005
- YILDIZ, Yavuz Gökalg, “Büyük Ortadoğu” Oyun İçinde Oyun, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul–2004
- YÜCEL Hayrettin, “Suriye ülke Raporu” İhracatı Geliştirme Merkezi, (İGEME), ANKARA, Temmuz–2001
- YÜCEL, Hayrettin, Suriye Arap Cumhuriyeti”, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ihracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME) Yerinde Pazar Araştırması, ANKARA, Eylül–2004

Tezler

- AYRANCI, Zişan, Şirin, Türkiye-Suriye ilişkileri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Mart-2006
- EKİCİ, Niyazi, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk ilkeleri ve inkılâp Tarihi Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2003
- ERTAŞ, Hakan, 1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2006
- KAPAN, İsmail, Türkiye ile Suriye Irak Arasında Su Anlaşmazlığı (Ve Türkiye'nin Çözüm İçin Sunduğu "Üç Aşamalı Plan"ın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul
- MYRZAİBRAİMOV, Samagan, Beşşar Esad Döneminde Suriye'nin Rusya'ya yönelik Politikası, Marmara üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2007
- TUNALI, Nilüfer, 1980 Sonrası Sosyo-Ekonomik Gelişim Sürecinde Suriye, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2005,

Sürelî Yayınlar

- AKDEMİR, Salih, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, Avrasya Dosyası, Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, (Arap Dünyası Özel) Cilt:6 Sayı:1, 2000
- BÖRKLÜ, Meskure Yılmaz, “Lozan Sonrası Suriye Türk’lerinin Durumu ve Genel Problemleri”, Türkiye-Suriye ilişkileri ve Suriye’nin Etnik Yapısı, Haz. Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Aydınlar Ocağı Yayını Açık Oturumlar Dizisi:19, İstanbul–2000
- İzmir Ticaret Odası, Alternatif Pazar olarak İslam Ülkeleri, Yayın No:100, 2002
- KARAKAYA, Bahattin, Ortadoğu ve Dünyada su Meselesi, “Gap, Ortadoğu ve Su Meselesi”, (Haz.) Mustafa ERKAL, Şahin CEYLANLI, Aydınlar Ocağı Yayını, Açık Oturumlar Dizisi: 15, İstanbul–1996
- KESKİN Arif, “İran-Suriye İlişkileri” Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Stratejik Analiz, Ağustos–2008, Cilt 9, Sayı 100, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/temp802.pdf> (12.09.2008)
- KIRKIK, Ramazan, “Suriye’nin Etnik Yapısı”, Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye’nin Etnik Yapısı, Haz. Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 2000
- OYTUN Orhan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Stratejik İnceleme, Türkiye-Suriye Enerji İşbirliği, Ağustos–2008, Cilt–9, Sayı–100, s.37, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/temp803.pdf> (14.10.2008)
- OYTUN Orhan, “Ortadoğu’nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak”, Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3, Sonbahar, 2000, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/temp/temp1082.pdf> (07.09.2008)
- ÖZMEN, Hasan, “Suriye’nin Etnik Yapısı”, Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye’nin Etnik Yapısı, Haz. Şahin Ceylanlı-Ramazan Kırkık, Açık Oturumlar Dizisi: 19, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 2000
- ÜNVERDİ, Serkan, “Sınır ötesi Ticarete ABİGEM imzası”, Avrupa Birliği İş geliştirme Merkezi (ABİGEM), Suriye-Türkiye İşbirliği Günleri, Yıl:1, Sayı:2, Nisan–2005, Erişim(homepage) URL: www.abigem.org/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=1529&DOSYASIM=ABİGEM%20SAYI-2.pdf - (07.11.2008)
- YALÇINTAŞ, Nevzat, Türkiye’nin Su Politikası, “Gap, Ortadoğu ve Su Meselesi”, (Haz.) Mustafa ERKAL, Şahin CEYLANLI, Aydınlar Ocağı Yayını, Açık Oturumlar Dizisi: 15, İstanbul–1996

Makaleler

- ATLIOĞLU, Yasin, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem, Türk Asya Stratejik araştırmalar Merkezi (TASAM), Makale, Erişim(homepage) URL: <http://www.tasam.org/index.php?altid=40&syf=2> (16.08.2008)
- ATLIOĞLU, Yasin, Beşsar Esad'ın Rusya Ziyareti ve Bölgesel Etkileri, Türk Asya Stratejik araştırmalar Merkezi (TASAM), Makale, 22.08.2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.tasam.org/index.php?altid=2514> (16.10.2008)
- ERKMEN, Serhat, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (ASAM), Suriye-İsrail Görüşmeleri ve Türkiye'nin Rolü, 23 Mayıs 2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2212&kat1=33&kat2=#> (08.09.2008)
- KAYA Harun, "Türkiye, Kafkasya Enerji Koridoru'nda Kilit Ülke Konumundadır", Makale,Erişim(homepage)URL: <http://www.harunyahya.org/Makaleler/kafkasya.html> (11.10.2008)
- KELEŞ, Zülâl, "Türkiye'nin Sınırlar Aşan Sular Sorunu Tarihçesi ve soruna yaklaşımı", STRADİGMA, Makale, Erişim(homepage) URL: <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=8&no=40> (20.09.2008)
- KİBAROĞLU, Ayşegül, Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü, STRADİGMA, Makale, Erişim(homepage) URL: <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=8&no=39> (15.09.2008)
- MANAZ, Abdullah, "Dünden Bugüne Suriye",STRADİGMA, (Kasım-2003), Makale, Erişim(homepage)URL: <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=3&no=17> (15.09.2008)
- OYTUN, Orhan, Türkiye-Suriye İlişkileri, Levant Watch, 1 Aralık 2003, Makale, Erişim(homepage) URL: <http://levantwatch.blogspot.com/2003/12/trkiye-suriye-ilikileri.html> (18.01.2008)
- OYTUN, Orhan, Kuruyunca Sula Uzayınca buda: Suriye'nin Kuzey Irak Politikası, Levant Watch, 21 Haziran-2007, Makale, Erişim(homepage) URL: <http://levantwatch.blogspot.com/search?q=suriye> (13.09.2008)
- OYTUN, Orhan, Kafkasya Krizi ve Suriye, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM),Makale,04.09.2008Erişim(homepage)URL: <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=33&ID=2557> (16.10.2008)

ÖZKAYA, Abdi Noyan, Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye devletinin Politikaları, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Makale, Erişim(homepage) URL: <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=310> (15.09.2008)

VURMAY, H.Miray, Suriye Denge arıyor, Cumhuriyet-Strateji, Ortadoğu Araştırmaları Masası, Makale, Özel Ek, 7 Ocak 2008, Yıl:4 Sayı: 184

VURMAY, H.Miray, Ortadoğu'da Aevlenen Sular, Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, (TUSAM) Ortadoğu Araştırmaları Masası, Makale, 14.06.2004,Erişim(homepage)URL: <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=36&sayfa=53> (19.09.08)

VURMAY, H.Miray, Türkiye-Suriye İş Konseyi Ortak Toplantısı, Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, (TUSAM), Ortadoğu Araştırmaları Masası, Tusam Değerlendirme, 01.07.2004, Erişim (homepage) URL: <http://www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=33&sayfa=20> (14.11.2008)

Gazeteler

- Doğalgazda Türkiye, Suriye ve Irak İşbirliği, Milliyet, (14 Haziran 2008), Erişim(homepage)URL: <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=ekonomi&ArticleID=876346&Date=14.06.2008&ver=80> (13.10.2008)
- Esad'a özel mesaj, Radikal, (8 Ocak 2004), Erişim(homepage) URL: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101714>
- Filistin'de ortaklık, Milliyet, (24.12.2004), Erişim(homepage) URL: <http://www.milliyet.com.tr/2004/12/24/siyaset/siy01.html>
- İsrail-Suriye İlişkilerinin kronolojisi, Zaman, (6 Eylül 2007), Erişim(homepage) URL: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=585110> (18.02.2008)
- Suriye İle Organik Tarım, Radikal, 09.01.2004, Erişim(homepage) URL: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101875> 816.10.2008)
- Suriye ile mutlu gün, Radikal, (7 Ocak 2004), Erişim(homepage) URL: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101569>
- Suriye Ulaştırma Bakanı Geldi, Yeni Şafak, 4 Ocak 2008, Erişim(homepage) URL: <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=04.01.2008&i=91348> (05.11.2008)
- Türkiye-Suriye İlişkileri, Cumhuriyet, 27 Eylül 2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.cumhuriyet.com.tr/?im=yhs&hn=7520> (05.11.2008)
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, Türkiye-Suriye Sınırı Mayın Temizliği, Yeşilgiresun, (Yerel gazete), 9 Temmuz 2008, Erişim (homepage) URL: <http://www.yesilgiresun.com.tr/yazar.asp?yaziID=4693> (17.10.2008)

Diğer Kaynaklar

- AYDIN, İnci Selin, “Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu” TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (İGEME), 2008, Erişim(homepage)URL:
http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara 20.02.2008
- BBC TURKISH.com, “Suriye Golan'da ısrarlı” (01 Ekim 2007), Erişim(homepage) URL:http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/10/071001_assad.shtml (26.02.2008)
- BBC TURKISH.com,“Suriye Lübnan ile İlişki Kuruyor” 14 Ekim 2008, Erişim(homepage)URL:
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/10/081014_syria_lebanon.shtml (15.10.2008)
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Ekim–2007, Erişim(homepage)URL:http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni_TR.pdf (25.02.2008)
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Mart–2008, Erişim(homepage)URL:http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/suriye%20bulten%20ocak%202008_TR.pdf (28.08.2008)
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suriye Ekonomisi ve Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Şubat 2002 Bülteni,
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), Suriye Başlıca Sosyal Göstergeleri, Erişim(homepage)URL:
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=&yayinid=572&icerikid=678> (15.02.2008)
- Gaziantep Sanayi Odası (GSO), Türkiye-Suriye Ekonomik Formu, 26.04.2008, Erişim(homepage)URL:
http://www.gso.org.tr/default.asp?syf=haber_detay&haber_id=1209215145 (03.11.2008)
- İnsani Yardım Vakfı (ihh), Beşşar Esad Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri, Erişim(homepage)URL:
<http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/besaresad/besaresad.html> (25.01.2008)
- İstanbul Ticaret Odası, İTO, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Şubesi, Suriye Ülke Raporu, Ülke No: 608, İstanbul–2007, Erişim(homepage)URL:
<http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.96.pdf> (08.08.2008)
- KAMALOV, İlyas, “Rusya Federasyonu” Rusya Federasyonu’ndaki Gelişmeler, Temel Sorunlar, Muhtemel Senaryolar ve Ana Aktörler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ekim–2006, Ankara, Erişim(homepage)URL:
<http://www.asam.org.tr/temp/kitap118.pdf> (15.08.2008)

- Konya ticaret Odası (KTO), Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd-Araştırma Servisi, Nisan-2008, Erişim(homepage)URL:
<http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf> (13.10.2008)
- KOSGEB Pazar Araştırma ve ihracatı Geliştirme Merkezi, Suriye Ülke Raporu, 2005, Erişim(homepage)URL
http://www.ecoyatirim.com.tr/dosyalar/Ulke_Raporlari_Suriye.pdf
(05.08.08)
- NTVMSNBC, Suriye’de Çin Modeli, 6 Mart 2002, Ekonomi, Erişim (homepage) URL:
<http://www.ntvmsnbc.com/news/68773.asp#BODY> (03.02.08)
- NTVMSNBC, Taşımacılıkta Demiryolu Atağı, Ekonomi, 15.Eylül.2003 Erişim (homepage)URL: <http://www.ntvmsnbc.com/news/234016.asp> (03.11.2008)
- NTVMSNBC, Suriye Ülke Bülteni, 2008 Erişim (homepage) URL:
http://www.ntvmsnbc.com/modules/ekonomi/bultenler/suriye_ulke_bulteni.pdf
(15.11.2008)
- OYTUN, Orhan, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Suriye Arap Cumhuriyeti’nin Siyasal ve Ekonomik Yapılanması, Dış Politikası, İç ve Dış Politik Tehditler, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), Ekim-2006, Ankara, Erişim(homepage)URL:<http://www.asam.org.tr/temp/kitap123.pdf>(16.02.2008)
- ÖZTÜRK Nesli, Suriye Arap Cumhuriyeti, İzmir Ticaret Odası, Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü,2006,s.9,Erişim(homepage)URL:
<http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/1ED2A809-FBCB-404D-8867-92BA85D1A47D/9071/SURIYE2007EYLUL.pdf> (03.11.2008)
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Su Kaynakları Haber Bülteni, Sayı: 1, Ankara, Mart-Nisan 2007 Erişim(homepage)URL:(20.09.2008)
<http://www.mfa.gov.tr/data/kutuphane/yayinlar/SuKaynaklarıBulteni.pdf>
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Su Kaynakları Haber Bülteni, Sayı: 2, Ankara, Mayıs-Haziran 2007, Erişim(homepage)URL:(20.09.2008)
<http://www.mfa.gov.tr/data/kutuphane/yayinlar/SuKaynaklarıBulteni02.pdf>
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni, Sayı:4, Ankara, Kasım 2007-Ocak 2008, s.4, Erişim(homepage) URL:
<http://www.mfa.gov.tr/data/kutuphane/yayinlar/EnerjiSuveCevreBulteni04.pdf>
(21.09.2008)
- T.C. ULAŞTIRMA BAKANLIĞI, Hicaz Demiryolu Yeniden, 100 Yıl Sonra Medine’ye yolculuk İmkânı, Önemli Projeler, Erişim (homepage)URL:
<http://www.ubak.gov.tr/ubak/ubak-proje> (03.11.2008)

- T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma idaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum, Eylül-2008 Erişim(homepage) URL: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Genel/sdurum.pdf> (10.10.08)
- T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma idaresi Başkanlığı, GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi'nin Uluslar arası İlişkileri, 8 Aralık-2005,Erişim(homepage)URL: <http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/dkpanasyf.html> (10.10.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Sam, Ağustos-2006, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap05.doc> (04.02.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, ŞAM-2007, , Erişim(homepage) URL <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/rap07.doc> (05.09.2008)
- T.C. Sam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ticari Ekonomik İlişkiler,Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması HakkındaNot,Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/serbestticanl.doc>(27.08.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Tarım ve Sulama, İtalya Suriye'nin Süt Sanayi Sektörünü destekliyor, Aylık Raporlar,Mart2006,s.4,Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mart06.doc> (13.09.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti”, Tarım 2005 Tütün Rekoltesi, Aylık Raporlar, Nisan-2006, s.4, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Nisan06.doc> (08.09.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti” Türkiye'nin Suriye'deki Ticari ve Ekonomik Temasları, Aylık Raporlar, Mayıs-2006, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mayis06.doc> (05.11.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği,”Suriye Arap Cumhuriyeti” Suriye'nin 2006 Ham Petrol Üretimi ve Geleceğin Hedefleri, Aylık Raporlar, Aralık-2006,Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/aralik06.doc> (20.02.08)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Suriye Arap Cumhuriyeti”, Cumhurbaşkanı Esad Rusya Bölgesel Kalkınma Bakanı Yakovlev'i Kabul Etti, Aylık-Raporlar,Nisan-2007,Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Nisan07.doc> (09.10.2008)

- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Arap Doğalgaz Hattı Projesi, Aylık Raporlar, Haziran-2007, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Haziran07.doc> (25.02.08)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti", Suriye ve Türkiye Dış Ticaret Hacmini Arttırmak İçin Kara Taşımacılığına İlişkin Kolaylıkları Görüştüler, Aylık Raporlar, Ekim-2007, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekim08.doc> (03.11.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" İstatistik Merkez Bürosu Verileri, Aylık Raporlar, Ocak-2008, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ocak08.doc> (15.02.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Suriye Arap Cumhuriyeti,Türk Hava Yolları, Haftada İstanbul-Halep Arası 3 Sefer Yapacak, Aylık Raporlar, Mart-2008,Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Mart08.doc> (04.11.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Bölgenin En Büyük Şeker Rafinerinin Açılışı Yapılacak, Aylık Raporlar, Mayıs-2008, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/mayis08.doc> (07.09.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti" Suriye, Ekonomik Gelişmelerden Sonra, Suriye-Avrupa Ortaklık Anlaşmasında Değişiklik Yapılmasını Talep Ediyor, Aylık Raporlar, Haziran-2008, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Haziran08.doc> (07.09.08)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Suriye Arap Cumhuriyeti", Suriye ve Türkiye Ortak Nükleer Santrali Kurma Olanaklarını Görüştüler, Aylık Raporlar,Haziran2008,Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Haziran08.doc> (13.10.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Sektör Raporları, Sanayi Sektörü, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Sanayi.doc> (10.10.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Sektör Raporları, Enerji Sektörü, s.1, Erişim(homepage)URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/Petrol%20ve%20Enerji.doc> (14.10.2008)
- T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ülke İstatistikleri ve Ekonomik Gelişmeler, Suriye'deki Ekonomik ve Ticari gelişmeleri, Erişim(homepage) URL: <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/SYR/ekonomi.doc> (13.10.2008)

- Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Türkiye&Suriye Ticaret hacmi % 100 arttı.08.08.2008
Erişim(homepage)URL:
http://www.suriyeticaretofi.org/haber.php?haber_id=75 (02.09.2008)
- Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye’de İç Ekonomik Gelişmeler, 1 Nisan–1 Temmuz
2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler, Erişim(homepage)URL:
<http://www.suriyeticaretofi.org/uploads/1218280731.doc> (05.09.2008)
- Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye’de İç Ekonomik Gelişmeler, 1 Temmuz–30 Eylül
2008 Tarihleri Arasındaki Ekonomik Gelişmeler, Ekim–2008,
Erişim(homepage)URL:
<http://www.suriyeticaretofi.org/uploads/1225497048.doc> (01.11.2008)
- Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye’de Turunçgiller Üretimi, 27.08.2008 Erişim
(homepage)URL:
http://www.suriyeticaretofi.org/haber.php?haber_id=76 (07.09.2008)
- Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Irak ile Ortak Bir Bankanın Kurulması ve Kerkük-Baniyas
Boru Hattının Onarımı, 25.09.2008, Erişim(homepage) URL:
http://www.suriyeticaretofi.org/haber.php?haber_id=91 (14.10.2008)
- Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, Suriye Rusya Dış Ticareti, 25.09.2008.
Erişim(homepage)URL:
http://www.suriyeticaretofi.org/haber.php?haber_id=90 (07.10.2008)
- Türkiye-Suriye Sınırdaki Mayınların Temizlenmesi, Haberler.Com, 10 Şubat 2007,
Erişim(homepage)URL:(18.10.2008)
<http://www.haberler.com/suriye-sinirindaki-mayinlarin-temizlenmesi-haberi/>
- TİMETÜRK, Nusaybin’de mayınlar Temizlendi, 1 Ağustos 2008, Erişim (homepage)
URL: <http://www.timeturk.com/Nusaybinde-mayinlar-temizlendi-19953-haberi.html> (19.10.2008)
- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Arap Doğalgaz Hattında Sona Doğru,
04.01.2008,Erişim(homepage)URL:
<http://www.trt.gov.tr/wwwtrt/hdevam.aspx?hid=192663> (12.09.2009)
- Türk hava Yolları (THY), İstanbul-Halep Seferleri Başlıyor, Basın Bülteni, Erişim
homepage)URL:(04.11.2008)http://www.thy.com/tr-TR/corporate/news/press_room/press_releases/press_release.aspx?pid=2596
- Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Usak Ülke Profilleri, Suriye,
Erişim(homepage)URL:<http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=68>
(22.09.2008)
- YÜCEL Cengiz, Güneyimizde Beliren Aydınlık: Suriye, Türkiye Seyahat Acenteleri
Birliği (TÜRSAB), Ar-Ge Departmanı, Ocak–2002, Erişim(homepage) URL:
<http://www.tursab.org.tr/content/turkish/istatistikler/akrobat/ULKE/02ocSur.pdf>
(02.11.2008)

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 301100720060006 no. lu Mehmet AKBABA' nın hazırladığı "Türkiye - Suriye Ekonomik İlişkileri: 2002 - 2007" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca 17.04.2009 Cuma günü saat 14:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin*ka kabul*.....' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	<i>Olumlu</i>	<i>M. Bozkurt</i>
Yard. Doç. Dr. Hamdi GENÇ	<i>Olumlu</i>	<i>Hamdi Genç</i>
Yard. Doç. Dr. Kamil USLU	<i>Olumlu</i>	<i>Kamil Uslu</i>